

Giovanni Papini

Un om sfârșit

CUPRINS:

O jumătate de portret.9

O sută de cărți. 13

Un milion de cărți.18

De la tot la nimic.21

Arcul de triumf.36

Mizerie.39

La țară.44

APPASSIONATO.

Descoperirea răului.51

Ceilalți.56

El.64

Descoperirea unității.71

Lumea sunt eu.75

Nimic nu e adevărat. Totul e îngăduit.79

Fierbere.83

TEMPESTOSO.

Discursul de la miezul nopții.91

Palatul Davanzati.99

Apariția.104

Fuga de realitate.109

Frații morți. 117

Mărunții care trăiesc.125

Eu și iubirea.130ISOLENNE.

Misiunea.141

Desăvârșitul.151

Deșteptăciunea.155

Dies irae.160”

Să faci? 169

Spre o nouă lume.176

Cucerirea divinității.180

LENTISSIMO.

Coborârea.191
Numai eu sunt de vină.194
Zile rușinoase.198
Ce vreți de la mine? 201
Gloria'.202
Și chiar dacă.206
Sunt un imbecil? 209
Și un ignorant.212
Nu cunosc oamenii.215
Inspirația.220
Datoriile mele.221
Bufonul.226
Puțină certitudine.230
Vreau răul.234
Sfârșitul trupului.236
ALLEGRETTOMOartea.243
Tocmai pentru aceasta.245
Reîntoarcerea la pământ.251
Cine sunt? 259
Justificare stilistică.264
Nu sunt sfârșit.268
Către noua generație.271

Giovanni Papini, unul dintre cei mai prolifici și mai influenți intelectuali ai primei jumătăți a secolului al XX-lea, s-a născut în 1881, la Florența. Copilăria și adolescența sa sunt marcate de o puternică înclinație spre solitudine, compensată doar de pasiunea devoratoare pentru lectură. După o scurtă perioadă în care lucrează ca profesor și bibliotecar, se angajează într-o frenetică activitate de scriitor și publicist, devenind cu timpul un erudit autodidact. Revenirea la catolicism și colaborarea cu regimul fascist stârnesc numeroase polemici, făcând din Papini o personalitate extrem de controversată. Suferind și aproape orb, se stinge din viață în 1956, la Florența. Debutează ca scriitor cu un ciclu de „povestiri metafizice” și continuă să publice masiv vreme de aproape o jumătate de secol, genurile sale predilecte fiind eseul și romanul. Dintre lucrările sale au fost traduse până acum în limba română Amurgul filosofilor (1907),

Gog (1934), Viața lui Iisus (1921), Martorii Patimilor (1938) și Chipuri de oameni (1941). Romanul autobiografic Un om sfârșit, publicat în 1912, este cea mai cunoscută lucrare a sa. Cartea realizează un portret al intelectualului măcinat de convingeri contradictorii și de o profundă dezamăgire în fața mediocrității din jur, căreia îi opune o atitudine critică și lucidă, dar sfâșiată de angoase. Este confesiunea uluitoare a unei personalități complexe, de un egocentrism maladiv, însă scrisă într-o manieră impresionantă, cu inteligență și deplină onestitate. Stilul vehement și incisiv al lui Papini, bogat în imagini și cultivând cu voluptate paradoxul, surprinde și provoacă cititorul, care recunoaște în scriitorul italian unul dintre acele spirite veșnic neliniștite, aflate într-o perpetuă căutare. TU NU EȘTI MORT, TU EȘTI ÎN RĂTĂCIRE SUFLET AL NOSTRU, CARE ATÂTA PLÂNGIDANTEANDANTETRĂINDU-ȘI VÂRSTA SINGUR ȘI SĂLBATIC.

ARIOSTOO jumătate de portret'u n-am fost niciodată copil. N-am avut copilărie. Calde și blonde zile de beție copilărească, lungi răgazuri senine ale nevinovăției, surprize ale descoperirii de fiecare zi a universului: ce sunt toate astea? Nu le cunosc sau nu mi le-amintesc. Le-am aflat din cărți, mai târziu, le ghicesc acum în copiii pe care-i văd; le-am simțit și le-am încercat pentru prima dată, după ce-am trecut de douăzeci de ani, în unele clipe fericite de armistițiu sau uitare de sine. Copilăria înseamnă iubire, bucurie, zburdălnicie, iar eu mă văd în trecut, întotdeauna, singuratic, gânditor.

Încă de copil m-am simțit îngrozitor de singur și deosebit – nu știu de ce. Poate pentru că ai mei erau săraci sau pentru că nu mă născusem ca alții? Nu știu: mi-aduc doar aminte că o tânără mătușă îmi dăduse, pe când aveam șase-șapte ani, porecla de moș și că toate rudele au acceptat-o. De fapt, stăteam aproape tot timpul serios și încruntat: vorbeam foarte puțin, chiar și cu ceilalți copii; alintările mă plictiseau; mofturile mă dezgustau; iar în locul gălăgiei neînfrânate a tovarășilor de cea mai frumoasă vârstă, preferam singurătatea ungherelor celor mai ascunse din casa noastră mică, săracă și întunecoasă. Eram, într-un cuvânt, ceea ce doamnele cu pălărie numesc un copil ursuz, iar femeile cu capul descoperit un râios.

Aveam dreptate: trebuie să le fi fost, chiar le eram, îngrozitor de antipatic tuturor. Mi-aduc aminte că-mi dădeam seama foarte bine de această antipatie din jurul meu, care mă făcea mai sfios, mai melancolic, mai posac ca niciodată.

Când mi se întâmpla să fiu cu alți băieți, nu mă amestecam niciodată în jocurile lor. Îmi plăcea să mă țin deoparte și să-i privesc cu ochii mei verzi și serioși, de judecător și dușman. Nu din invidie: ceea ce simțeam în acele momente era mai curând dispreț. Încă de pe vremea aceea a început războiul dintre mine și oameni. Eu fugeam de ei, iar ei nu mă luau în seamă; nu-i iubeam, iar ei mă urau. Pe stradă, prin grădini, unii mă fugăreau, alții râdeau în urma mea; la școală mă trăgeau de păr sau mă pârau profesorilor; la țară, chiar și în casa bunicului, băieții țăranilor mă goneau cu pietre, fără să le fi făcut nimic, ca și când ar fi simțit că eram de alt soi. Rudele mă invitau sau mă mângâiau numai atunci când nu aveau încotro, pentru a nu trăda de față cu ceilalți o părtinire prea indecentă; dar eu îmi dădeam foarte bine seama de prefăcătorie și mă ascundeam, răspunzând grosolan și acru la orice cuvânt al lor.

Mai mult decât toate celelalte, o amintire s-a păstrat în inima mea: seri umede de duminică, în noiembrie sau decembrie, în casa bunicului, cu vin cald în mijlocul mesei, într-un castron, sub marea lampă cu petrol bronzată; cu tava de castane coapte alături și toată familia împrejur -unchi și mătuși, veri și verișoare, o droaie – toți cu fețe rumene. Patriarhul, lângă foc, alb și hâtru, râdea și bea. Butucii pe jumătate acoperiți cu cenușă mărunță trosneau, paharele se ciocneau de farfurii, mă-tușile bigote și atotștiutoare trâncăneau despre întâmplările și scandalurile săptămânii, iar copiii râdeau și țipau în fumul vânat al țigărilor părintești. Mie tot acel târboi de sărbătoare economicoasă și idioată îmi dădea dureri de inimă și de cap. Mă simțeam străin acolo, foarte departe de toată lumea. De îndată ce-mi era cu puțință, mă strecuram pe ușă și, umblând cu băgare de seamă, lipit de zidul umed, o porneam de-a lungul gangului întunecos ce ducea afară. Iar acolo simțeam mica mea inimă de om singuratic bătând cu putere, ca și când aș fi fost pe cale să comit nu știu ce faptă rea, să săvârșesc o trădare. În gangul acela era o ușă cu geamuri, ce dădea într-o curtică sub cerul liber; o deschideam puțin și ascultam apa care cădea obosită și fără tragere de inimă, săltând peste cărămizi, în băltoace; care se scurgea fără avânt, fără furie, cu încăpățânarea leneșă și odioasă a unui lucru care nu se va mai isprăvi niciodată. O ascultam pe întuneric, cu obrazii cuprinși de frig și cu ochii umezi, iar, dacă pe neașteptate vreo picătură din răsuflătoare îmi biciuia fața, mă simțeam fericit, ca și cum picătura aceea ar fi venit să mă purifice, să mă cheme aiurea, afară din case și

duminici. Însă o voce mă readucea la lumină, la chin, la comentarii: „Ce băiat prost-crescut!”.

Da, e-adevărat: eu n-am fost copil. Am fost un moș și un râios gânditor și ursuz. Încă de pe-atunci cea mai bună parte a vieții mele se afla în mine. Încă de pe-atunci, lipsit de orice căldură și bucurie, mă ascundeam, mă linișteam lângă mine însumi, în reveria lacomă, în solitara rumegare a lumii reîntregite prin eu. Nu le eram plăcut celorlalți, iar ura m-a îngrădit în singurătate. Singurătatea m-a făcut și mai trist, și mai antipatic; tristețea mi-a strâns inima și mi-a ascuțit mintea. Firea mea diferită m-a îndepărtat chiar de cei mai apropiați, iar despărțirea m-a făcut și mai diferit. Încă de pe acest prag al vieții am învățat să gust bărbăteasca plăcere a acelei infinite și nedefinite melancolie care nu dorește ușurări și consolări, ci se mistuie în ea însăși, fără nici un scop, creând încetul cu încetul acea obișnuință a vieții interioare și solitare, care ne îndepărtează pentru totdeauna de oameni.

Nu. Eu n-am știut niciodată ce e copilăria. Nu-mi aduc aminte deloc să fi fost copil. Mă revăd mereu sălbatic și îngândurat, însingurat și tăcut, fără un zâmbet, fără nici o izbucnire de adevărată plăcere. Mă revăd palid și uimit, ca în primul portret.

Fotografia e ruptă pe jumătate, sub inimă, e mică, murdară și spălăcită: marginile cartonului sunt negre, precum chenarele morților. Un chip alb, de copil distrat privește spre stânga și se simte că de-acolo, din stânga, nimeni nu se uită la el. Ochii sunt triști, cam adânciți în orbite -n-au ieșit bine?

— Gura e strânsă în silă, cu buzele puțin încălecate, ca să nu se vadă dinții. Un singur lucru e frumos: părul moale, lung, cârli-onțat care cade pe gulerul marinăresc.

Mama zice că sunt eu la șapte ani. Se poate. Acest portret e singura dovadă a copilăriei mele. Dar vi se pare că e un portret de copil? Acest spectru mic și spălăcit, care nu se uită la mine, care nu vrea să se uite la nimeni?

12 Se vede imediat că ochii aceia nu sunt făcuți să se umple de seninul cerului: sunt întunecați, sunt înnorați din naștere. Se ghicește că obrajii aceia sunt albi și palizi și că vor fi întotdeauna albi și palizi: se vor înroși numai de oboseală sau de rușine. Iar buzele acelea atât de strânse, strânse de bunăvoie, nu sunt făcute să se deschidă la răs, la vorbă, la rugăciune, la țipăt. Sunt buzele strânse

ale unuia care va pătimi fără a lăsa să se vadă neplăcuta slăbiciune de-a se tângui. Sunt buze care vor fi sărutate prea târziu.

În această jumătate de fotografie decolorată regăsesc sufletul mort al acelor zile, chipul delicat de râios, încruntarea de ursuz, calma mâhnire de moș. Și mi se strânge inima gândindu-mă la toate acele zile moarte, la acei ani nesfârșiți, la viața aceea închisă în sine, la acea tristețe fără temei, la nostalgia aceea de neînălțurat după alte ceruri și alți tovarăși.

Nu, nu: acesta nu e portretul unui copil. Vă spun încă o dată că eu n-am avut copilărie. O sută de cârti

— A salvat din această singurătate sumbră^z=yvV setea de-a ști. De când am cucerit, rând cu rând, misterul abecedarului – îndesate litere negre, minuscule, dar îngroșate; elegante gravuri în lemn; îndepărtate și reci seri de iarnă la lumina lămpii cu petrol, cu globul pictat tot cu floricele portocalii și albastre, lângă mama tânără

13și singură care cosea, cu părul negru scaldat în reflexele luminii – n-am avut plăcere mai mare, nici mângâiere mai statornică decât cititul. Cele mai limpezi și mai sentimentale amintiri ale acestei vârste nu sunt prima beretă de marinar din catifea aurie, nici portocalele supte pe marginea unui bazin de un verde pământiu, nici caii mândri tropăind zadarnic pe o scândură de lemn, nici măcar primul fior trăit alături de o fată cu gura întredeschisă de respirația gâfâi-toare a unei alergături. În schimb, încă îmi amintesc cu o copilărească dorință prima sau a doua carte de școală – sărăcăcioasa, umila și neghioaba carte de citire cu scoarțe gălbui – în care un băiat model, pocăit și grăsuț, în cămășuță, îngenuncheat pe un mic pat de fier, părea că spune pe de rost tocmai rugăciunea în versuri scrisă dedesubt, pe care o silabiseam. Și-mi aduc aminte cu și mai mare nostalgie de un fel de O mie și una de nopți ale naturii, o cărțoaie cu cotor verde, destrămat, cu pagini uriașe, late, motolite, ro-șietice de umezeală, mereu pe jumătate rupte și murdare de cerneală, dar pe care o deschideam cu siguranța că voi vedea apărându-mi în fața ochilor, întotdeauna nouă, o minune cunoscută dinainte. Acolo niște caractițe uriașe, cu ochi bulbucăți și firoși se iveau din mare ca să încolăcească marile corăbii cu pânze ale Pacificului; un tânăr înalt, cu capul gol, îngenuncheat pe culmea unui munte, își arunca umbra colosală pe un cer nemțesc întunecat; printre pereții foarte înalți și drepți ai unei văi spaniole strimte și întunecoase, trecea un mic cavalier, abia luminat de o rază din înaltul cerului, înspăimântat de

tăcerea aceea abisală; un înduioșat demiurg¹⁴chinez, înfășurat doar într-o zdreanță legată în jurul brâului, cu dalta într-o mână și cu ciocanul în cealaltă, stătea, gata să distrugă lumea, în mijlocul unei păduri haotice de stalagmite răsărite din pământ; un strașnic explorator înveș-mântat în blănuri înfigea un mare steag negru, fluturat de vânt, în cel mai înalt punct al unui promontoriu, în fața Oceanului înghețat alb, solitar și furios. Răsfoind paginile roșietice îmi apăreau deodată în fața ochilor chipuri îndobitocite de băștinași polinezieni; insule de madre-pori legănându-se pe mare ca niște plute ușoare; comete sinistre și gălbui pe nesfârșita teroare a unui cer albastru-închis, ca de cerneală, și schelete de reptile gigantice.

Și-mi aduc aminte că printre primele cărți care mi-au căzut sub ochi era și o grosolană contrafacere a memoriilor lui Garibaldi, pe care o citeam și o reciteam fără să-nțeleg nimic, înflăcărân-du-mă instinctiv din cauza mirosului de pulbere, a scăpărării săbiilor, a cavalcadelor roșii de surghiuniți și învingători. N-aveam ceva lămurit în minte și nu știam nimic despre Italia și despre războaie; cu toate astea, îmi ușuram sufletul copiind fața bărboasă a Generalului pe coperta interioară a volumului și mi se părea că trebuie să fie încă viu și aproape de mine.

Dar una din clipele cele mai divine a fost aceea când mi-am câștigat toate drepturile asupra bibliotecii din casă. Biblioteca tatălui meu se compunea dintr-un coș de nuiele în care erau vreo sută de volume. Coșul se afla într-o cămăruță ce dădea spre acoperiș, ascunsă în fundul casei – o adevărată Alhambră a imaginației mele – unde se găseau de toate: lemne de foc, boarfe uitate, 15 curse de șoareci, colivii de păsări, o pușcă de guard național și o cămașă roșie garibaldiană, mâncată de molii, cu medalia de la '60.

În fiecare zi, de îndată ce eram liber, mă închideam acolo și scoteam una câte una, cu uimire și băgare de seamă, cărțile uitate. Tomuri cu cotoarele rupte, desperecheate, unsuroase, murdărite de muște și de porumbei, toate sfâși-ate și mototolite, dar pentru mine atât de bogate în surprize, minuni și făgăduințe. Citeam câteva rânduri de ici, de colo; descifram, fremătând mereu de o nerăbdătoare încântare de îndată ce mă apropiam, pentru întâia oară, de acele lumi de poezie, aventură și istorii pe care uneori o frază sau o figură le făceau să străfulgere o clipă prin creierul meu virginal.

Nu doar citeam: imaginam, cugetam, refăceam, mă străduiam să ghicesc. Pentru mine toate cărțile acelea erau sacre și luam în serios

absolut tot ce-mi spuneau ele. Nu făceam deosebire între istorie și legendă, între realitate și închipuire; literele de tipar erau în ochii mei martori infailibili ai adevărului.

Pentru mine realitatea nu era cea de la școală, de pe stradă, de acasă, ci mai curând cea din cărți – unde simțeam că trăiesc cu mai multă plăcere. În unele după-amiezi dogoritoare de vară îl vedeam pe Garibaldi galopând cu mantaua umflată de adierea vântului în mijlocul hergheliilor și al împușcăturilor din pampas; în diminețile plicticoase și ploioase hoinăream împreună cu contele Alfieri¹, care blestema caii și versurile¹. Vittorio Alfieri (1749-1803) – dramaturg italian, considerat „fondatorul tragediei italiene”, (N. R.)¹⁶pe toate drumurile de poștă ale Europei; iar seara fremătam de ură patriotică sau de frenezia retorică a gloriei împreună cu oamenii iluștri ai unui Plutarh tipărit foarte mărunț, în multe volumașe îmbrăcate în pânză albăstruie.

În cărțile acelea am găsit și primele îndemnuri la meditație. Pe fundul aceluia coș minunat se aflau și cinci-șase volumașe verzi (crâmpoșe voltai-riene ale unui compilator raționalist) în care erau batjocorite stupid povestirile din Biblie și ironizați preoții catolici. Printre nenumăratele lucruri din grămada aceea de cărți era și Imnul către Satana al lui Carducci¹ și, o bună bucată de vreme, am simțit mai multă dragoste pentru îngerul rebel decât pentru maiestuosul Bătrân care se afla în ceruri. Mi-am dat seama mai târziu cât de grosolană și de nesigură era acea apologetică ireligioasă, dar e totuși adevărat că ei îi datorez faptul că sunt un om pentru care Dumnezeu n-a existat niciodată. Fiu al unui tată ateu, botezat pe-ascuns, crescut fără predici și fără liturghii, n-am cunoscut niciodată așa-numitele crize sufletești, nopți ale lui Jouffroy sau descoperiri ale morții lui Dumnezeu. Pentru mine Dumnezeu n-a murit niciodată, pentru că niciodată n-a fost viu în sufletul meu.

O altă carte a avut o mare înrâurire asupra minții mele de-atunci – și deci dintotdeauna: Elogiul nebuniei de Erasmus din Rotterdam. Aveam în casă o ediție italiană, cu figuri uscate, gravate de Holbein, și am citit-o de mai multe ori cu o pasiune de nedescris. Îi datorez poate lui¹. Giosue Carducci (1835-1907) – poet și critic italian, (N. R.)¹⁷Erasmus patima mea pentru gândirile ieșite din comun și convingerea profundă că oamenii sunt niște canalii, atunci când nu sunt niște imbecili. Un milion de cărți¹ și câțiva ani de lecturi îndârjite și dezor-^{^^}donate, mi-am dat seama că puținele cărțicare se

aflau în casă și cele câteva de care puteam face rost recurgând la modestele biblioteci ale rudelor și cunoscuților sau cumpărând câte un volum uzat cu banii economisiți din gustarea de dimineață sau cu cei furați de la mama, nu-mi erau de-ajuns. Am aflat de la un băiat ceva mai mare ca mine că în oraș existau biblioteci foarte vaste și foarte bogate, la îndemâna tuturor, unde între anumite ore puteai să mergi să ceri orice cărți doreai și, ceea ce era mai important, să le citești fără nici o cheltuială. M-am hotărât să mă duc imediat. Există totuși o dificultate: pentru a intra în acele paradisuri trebuia să ai cel puțin șaisprezece ani. Eu aveam doisprezece sau treisprezece, dar eram cam prea înalt pentru vârsta mea. Într-o dimineață de iulie am făcut o încercare. Am urcat tremurând o scară care mi s-a părut largă și impunătoare. După două-trei minute de nesiguranță și bătăi de inimă, m-am furișat în sălița de împrumut, am completat în grabă buletinul de cerere și l-am prezentat cu aerul șovăielnic și suspect al celui care se știe vinovat. Funcționarul – mi-l amintesc și acum, blestemat să fie!

— Era un omuleț burtos, cu doi 18 ochișori albaștri de pește mort și câte o cută răutăcioasă de-o parte și de alta a gurii, care m-a măsurat cu o privire compătimitoare și m-a întrebat cu o voce antipatică și tărăgănată:

— Mă rog, câți ani ai dumneata?

M-am înroșit la față, mai mult de ciudă decât de rușine, și am răspuns, dându-mă mai bătrân cu trei ani:

— Cincisprezece.

— Prea puțin. Îmi pare rău. Citește regulamentul. Vino peste un an.

Am ieșit de-acolo, umilit, închiudat, abătut și plin de ură copilărească împotriva aceluia om îngrozitor, care mă împiedica pe mine, sărac și setos de știință, să mă folosesc de un milion de cărți și care îmi fura astfel tâlhărește, pe baza unui simplu număr, un întreg an de lumină și bucurie. Intrând acolo, întrezărisem o încăpere lungă și vastă, cu respectabile jilțuri cu spătarul înalt, îmbrăcate în stofă verde, și de jur împrejur cărți, cărți și iar cărți, cărți vechi, mari și îndesate, cu cotoare de pergament și piele, imprimare și împodobite cu aur: o minune! Și fiecare carte de-acolo închidea în sine ceea ce căutam eu, oferea hrana destinată mie: istorii cu împărați și poeme despre bătălii, vieți ale oamenilor semidivini, cărți sfinte ale unor popoare moarte și științele tuturor lucrurilor, versurile tuturor

poetilor și sistemele tuturor filosofilor. Iar toate acele mii de făgăduințe scrise cu litere de aur erau pentru mine: la o poruncă a mea, volumele care așteptau sub praf, îndărătul rețelei dese de dulapuri, ar fi coborât spre mine și le-aș fi deschis, frunzărit și devorat după plac!

N-am avut răbdare nici măcar un an ca să fac a doua încercare. Și aceasta a ieșit prost. A trebuit

19să aștept încă o vară ca să reușesc. Aveam puțin peste treisprezece ani – poate treisprezece și jumătate.

Împreună cu un alt băiat mai mare ca mine, care de câțva timp intra acolo fără nici o piedică, am izbutit în cele din urmă. Pentru a nu bate la ochi și pentru a nu părea un copil care vrea să-și treacă timpul am ales o carte serioasă, o carte de știință – cea a lui Canestrini despre Darwin.

De data asta, de cealaltă parte a peretelui de lemn și sticlă se afla un alt funcționar – un tip înalt și uscat ca o pasăre jumulită, cu mișcări grosolane, care nu stătea o clipă locului. Mi-a luat hârtia fără să se uite la mine, a făcut pe ea un mic semn cu un creion albastru și i-a întins-o fără nici o vorbă unui băietan care stătea lângă el.

Am așteptat o jumătate de oră, ros de teama ca nu cumva cartea să lipsească sau să nu vrea să mi-o aducă. În clipa în care am primit-o, am strâns-o sub braț și am intrat rușinat, în vârful picioarelor, în marea sală de lectură. Nu mai încercasem niciodată un asemenea sentiment de respect – nici măcar în biserică, pe când eram copil, înspăimântat parcă de propria mea cutezanță și de faptul de-a mă afla, după atâta așteptare, în mijlocul aceluia uriaș relicvariu al înțelepciunii veacurilor, m-am dus să mă așez pe primul scaun liber care mi-a apărut în față. Atât de puternice îmi erau tulburarea și plăcerea, uimirea și impresia că am devenit dintr-odată mai mare și mai matur, că timp de aproape un ceas n-am izbutit să pricep nimic din cartea pe care o aveam dinainte.

Totul acolo mi se părea sfânt și maiestuos, ca regăsirea unei națiuni. Jilțurile murdare și decolorate, acoperite cu o stofă al cărei verde spălăcit devenea gălbui sau se ascundea sub slinul negru, 20păreau în ochii mei colosale și fastuoase ca niște tronuri, iar tăcerea adâncă îmi apăsa inima mai grav și mai solemn decât cea a unei catedrale.

De atunci am revenit zi de zi, în timpul pe care nesuferita școală mi-l lăsa liber. Încetul cu încetul m-am obișnuit cu tăcerea aceea, cu

încăperea aceea atât de înaltă deasupra capului meu zbârlit de adolescent neîngrijit, cu comoara aceea de volume vechi și noi, de dicționare, reviste, opusculă, atlase, codice și manuscrise. Curând am devenit aproape unul de-al casei, am ajuns să-i cunosc pe cei care distribuiau cărțile, să descopăr tainele semnelor de pe buletine, am răzbit cu cataloagele, am învățat să deosebesc chipurile celor fideli și pasionați care veneau, ca și mine, zi de zi, punctuali și nerăbdători ca la o întâlnire de dragoste.

Și m-am cufundat atât de tare în toate lecturile pe care mi le sugerau mereu mai numeroasele mele curiozități sau titlurile de cărți ce le găseam în tomurile pe care tocmai le citeam, încât am început atunci, fără experiență, fără călăuză și fără nici un plan, dar cu toată furia pasiunii, viața aspră și măreață a unui om atotștiutor. De la tot la nimic? E voiam să-nvăț? Ce voiam să fac? Nu știam. N-aveam nici program, nici călăuză: nici o idee precisă. De ici, de colo, din dreapta și din stânga, în sus și-n jos. Numai să știu, să știu, să știu tot. (Iată cuvântul nenorocirii mele: totul!)²¹Încă de pe-atunci am fost unul dintre aceia pentru care puțin sau jumătate nu contează: ori totul, ori nimic! Iar eu am vrut întotdeauna totul – nimic să nu scape sau să rămână pe dinafară! Deplinătate și totalitate – și nimic de dorit după aceea! Adică sfârșitul, imobilitatea, moartea!

Pe vremea aceea voiam să știu totul, însă ne-știind de unde să-ncep, zburam ca un fluture dintr-o cunoștință într-alta, cu ajutorul manualelor, dicționarelor, enciclopediilor. Enciclopedia era visul meu suprem, idealul cel mai scump – cartea cea mai mare și mai desăvârșită. În ea, cel puțin judecând după făgăduințe și aparențe, se afla totul. Orice nume de om, de oraș, de animal, de plantă, de râu sau de munte era înregistrat acolo, pus la locul său, explicat, ilustrat.

La orice întrebare enciclopedia răspundea imediat, fără să-ți ceară să te obosești căutând. În retorica mea fantezie, toate celelalte cărți erau râuri care se vărsau în acea mare fără margini, erau ciorchini destinați să umple cu sucurile lor acele încăpătoare butoaie de vin; nenumărate boabe de grâu care, măcinate și frământate, dădeau pâine pentru orice gură și pentru orice foame.

Așa cum misticul se contopește cu Dumnezeu Unul și caută să se lepede de orice amănunt sensibil, eu mă adânceam și mă pierdeam în acea mare de înțelepciune care, chiar în clipa când mă îndestulam, îmi stârnea o nouă poftă și o nouă arsură.

S-a întâmplat ca, tot cercetând și mânuind enciclopediile, să-mi vină cheful să întocmesc și eu una. La cincisprezece ani, cu o minte atât de nesățioasă, lucrul ăsta mi se părea ușor.

Dar nu voiam să întocmesc o enciclopedie ca toate celelalte. Consultând mai multe și citind alte cărți, mi-am dat seama că nu există o enciclopedie completă și perfectă. Uneori într-una se afla ceea ce lipsea dintr-altă și într-un loc era prea mult, iar într-altul prea puțin. Spre marea mea furie și surprindere, căutând nume ieșite din comun și informații mai mărunte, mi s-a întâmplat să constat că toate erau mute și ignorante.

Mi-am propus deci să alcătuiesc o enciclopedie care nu numai să conțină informațiile tuturor enciclopediilor din toate țările și din toate limbile, ci chiar să le întrecă și să le lase în urmă; în care să se afle tot ceea ce era pierdut și risipit prin celelalte, ba chiar mai mult de-atât; și care să nu fie numai o copie și o cârpăceală din alte enciclopedii vechi, ci o lucrare nouă, alcătuită după dicționare, manuale și cărți recente de specialitate, din toate științele, istoriile și literaturile.

Odată lucrul hotărât, n-am stat cu mâinile-n sân; viața mea își găsisse o direcție; nesfârșitele ore de bibliotecă aveau acum un scop mai serios și mai determinat. M-am apucat de lucru cu o răbdare înflăcărată. Din ziua aceea – era în iulie, anotimpul libertății – orice cuvânt care începea cu A m-a atras precum chipul unui prieten. Toate enciclopediile masive, dicționarele voluminoase, repertoriile uzate și jerpelite, vocabularele speciale au fost date jos pentru mine din rafturile dulapurilor, pentru mine, care copiam, rezumam, traduceam și răsfoiam cu și mai multă ardoare și furie ca înainte. Ah, cât mi-au dat de furcă toate acele râulețe germane care începeau cu Aa, câte titluri de cărți a trebuit să înregistrez pentru a-mi da seama de o dinastie de învățați olandezi, van der Aa, și cât de lungă și plicticoasă a fost lista abrevierilor latine care încep cu A! Atunci m-am gânduioșat de soarta Abilei, o cetate îndepărtată de pe malul mării, și am consultat pentru prima oară lucrări de legislație ca să fiu în stare să scriu cu aerul unui specialist în domeniu despre „furtul de vite”¹. Am răsfoit Vechiul Testament pentru a-i găsi pe evlavioasa Abigail și pe profetul Abacuc; am dibuit în comentarii lui Dante viața și faptele incendiatorului Bocea degli Abați; am făcut cunoștință cu toate varietățile de brad²; am devenit specialist în istoria orașelului Abbiate-grasso și în geografia Abisiniei.

La început copiam de-a valma în caiete, pe diverse bucățele de hârtie răzlețe, apoi treceam totul pe curat, în ordine, pe foi liniate și ordonate. Ziua, în bibliotecă, un scris pocit, deformat, grăbit, pete, mâzgălituri, prescurtări; seara, la lumina tremurătoare a luminării, cea mai frumoasă caligrafie de care eram în stare, cursivă și rondă, cu cerneală neagră și roșie; și sugativa sub mâna stingă. Ce distracție! Pentru a sta acolo, cocoșat, la un muc de luminare, ca să-mi scriu enciclopedia, am dat uitării orice joc și orice spectacol – mai mult chiar, vă jur, un circ întreg cu animale sălbatice care, la bâlciuri, mă atrăgea mai mult decât orice altceva.

Totuși chiar și îndeletnicirea asta care mă înălța pe mine însumi, biet băiat ignorant, în propriii mei ochi, ba chiar în ochii distribuitorilor de cărți ai bibliotecii, care mă priveau cu o milă amestecată cu ironie și respect, m-a plictisit sau, mai bine zis, m-a înspăimântat prin perfecțiunea pe care voiam s-o ating. Lucram de 1. În ital.: Abigeato (N. T.)

2. În ital.: Abete (N. T.) 24 vreo câteva luni, dimineața și după-amiaza sub ferestrele învăpăiate, iar seara sub lămpile cu arc ale unei alte biblioteci sau la flacăra luminării din camera mea, însă tot scriind și scriind nu izbutisem să trec de cuvintele care începeau cu Ad. Un nesfârșit articol despre furiosul Ahile m-a secătuit. Dădeam târcoale problemei homerice: mă aflam pe pragul filologiei clasice; câteva cuvinte grecești (pe care nu le înțelegeam) m-au umilit.

Rațiunea a venit în ajutorul oboselii. Tocmai reușisem să dibuiesc ceva fâlosofie – cine știe din ce cărți perfide!

— Și începeam, de bine, de rău, să gândesc mai puțin stângaci decât s-ar fi convenit la vârsta mea. Mi-am dat astfel seama că adevărata înțelepciune nu putea sta într-o adunătură alfabetică de notițe șterpelite din dreapta și din stânga; într-un morman de însemnări disparate și de lucruri copiate, ordonate în chip mecanic, dar fără nici un suflu de viață și fără nici un sâmbure de gândire.

Am abandonat enciclopedia, dar n-am vrut să cad pradă specializării: ori de câte ori eram pe punctul de-a mă dărui unei dragoste unice, donjua-nismul meu cerebral mă trăgea îndărăt. Aveam nevoie de ceva fără margini, de ceva grandios, de totalitatea lucrurilor, de amploarea timpurilor, de procesiunea secolelor și a volumelor.

Mi s-a părut că lucrul cel mai potrivit pentru mine era istoria.

Concepând-o în mare, completă, istorie a tuturor lucrurilor și a tuturor activităților, în ea intrau toate – în afară de științe, pe care aș fi putut să le studiez eu însumi, aparte. Firește, nu o istorie scurtă și particulară a unei epoci sau a unui

25popor, ci istoria universală a tuturor timpurilor și a tuturor raselor. În felul acesta, visul era redus aproape la jumătate, ceea ce rămânea era de-ajuns pentru a da de gândit unui scriitor de cincisprezece-șaisprezece ani.

Și iată-mă din nou pus pe căutări, studii, copieri și compilații.

Cunoșteam și admiram istoria universală a lui Cantu, care mă ajutase în multe din impasurile mele de erudit, dar voiam să întocmesc una cu mult mai vastă, mai frumoasă și mai temeinică decât aceea. În plus, Cantu era catolic și retrograd. Istoria mea ar fi fost una raționalistă și revoluționară, pentru că pe vremea aceea eram, ca și tatăl meu, ateu și republican.

Există încă ideea fixă medievală despre istorie ca oglindă a tuturor lucrurilor, dar tratată într-un mod mai rațional și mai spiritual. Multe, foarte multe, nesfârșit de multe fapte – dar legate între ele printr-o viață care crește, urcă și se dezvoltă, orânduite și închegate de o gândire ce se ridică de la voința cea mai oarbă de-a trăi, la eroica inutilitate a unei gândiri de dragul gândirii.

Pentru început m-am afundat în cronologia egipteană, cârpăcind un compendiu de istorie a Egiptului până la alexandrini. Eram gata să trec la chinezi, când mi-am dat seama că istoria mea n-avea cap. Pentru a scrie o istorie care să fie într-adevăr universală se cădea să începi de la facerea lumii, nu de la primele documente scrise. Puținul pe care-l știam din astronomie și geologie îmi dăduse ideea unor antichități minunate și a unor neconținute prefaceri și nașteri ale lumilor. Nu mă puteam gândi, cum făcuse Cantu, să redau întocmai cele șapte zile ale evreilor, 26Fiat-ul și paradisul terestru. Trebuia să povestesc începutul lumii nu după Moise, ci conform științei. Iar pentru mine știința era personificată de Camille Flammarion¹ și Charles Darwin. Primul mă ducea la Laplace, al doilea la Lyell². Și iată-mă atribuindu-mi rolul de astronom, geolog și antropolog pentru a rescrie, după date moderne, formarea pământului. Seri de-a rândul mi-am ațintit sărmanii mei ochi miopi asupra bolții cerești, ca să descopăr în adâncul ei una din acele nebuloase imense, născătoare de stele și planete, despre care povesteau în cifre și figuri cosmologii moderni.

Dar după ce-am rescris, nu fără unele inexactități lirice, epopeea învăpăiată a sistemului solar și răbdătoarea istorie a scoarțelor pământului, m-am gândit că încă nu realizasem totul. Am spus desigur cum s-a format lumea – dar nu și ceea ce și-au închipuit oamenii despre obârșia lucrurilor.

Or, în istoria mea trebuia să se afle totul: așa că am trecut atunci de la științe la cosmogonii. Această scrupulozitate de istoric (nu numai istoria faptelor în sine, ci și credințele despre fapte) a avut o mare înrâurire asupra studiilor mele.

Curiozitatea mea s-a bifurcat: am dat pe de-o parte în literatura comparată, iar pe de altă parte în religie, mai întâi de toate, în religie. N-a fost teogonie sau mit cosmic pe care să nu-l fi cercetat sau să nu-l fi rezumat și recopiat pentru a face din el începutul istoriei mele.¹ Camille Flammarion (1842-1925) – astronom francez (N. R.)

2. Sir Charles Lyell (1797-1875) – geolog scoțian (N. R.)²⁷ Totuși niciunul nu mi-a reținut atenția precum cel al evreilor. Aveam acasă una dintre bibliile acelea negre pe care cu vreo treizeci de ani în urmă protestanții englezi le vindeau în Italia pe-o jumătate de liră (și nimeni nu le cumpăra): am recitat din ea toată Geneza. Dar nu era de-ajuns. Am căutat la bibliotecă comentariile cele mai apreciate, cele mai ilustre peltele erudite asupra lucrării celor șapte zile, precum și pe concor-diștii catolici și eretici. Citeam și frunzăream pamflete spirituale din secolul al XVIII-lea și apologii cu înflorituri moderne menite să satisfacă gustul seminariștilor mai puțin neghiobi; eseuri franțuzești limpezi și spumoase ca șampania, vârtoși cozonaci filosofici și exegetici de modă nemțească, articole de vocabulare, glose lungi, în mai multe limbi, de biblii poliglote, fără a fi în stare să discern ce era serios de ce era sofistic, ce era întemeiat de ce era presupus. Am scormonit și prin volumele verzi găsite în co-șul-bibliotecă și, încetul cu încetul, am pierdut amintirea cauzei prime a cercetărilor mele, rătă-cindu-mă în măracinișul chestiunilor biblice.

M-a captivat, de pildă, tentativa de concordat: am avut răbdarea să citesc masiva carte a unui anume Pianciani, apoi colosalul Esamerone al lui Stoppani și alte felurite încercări biologice și scolastice scrise de iezuiți darwiniști sau aproape. Și atunci mi-a venit o idee: toate comentariile cunoscute asupra Bibliei au fost făcute de preoți, de episcopi, de teologi, de credincioși, de bigoți -1. Adepți ai Concordismului – sistem exegetic care caută să pună de acord învățătura biblică cu rezultatele științei, (N. R)²⁸ fie că aceștia erau

luterani, quakeri, valdezi sau socinieni². În schimb, lipsea – adică, credeam că lipsește – un comentariu asupra Bibliei făcut de un raționalist, de un om pozitiv, de un necredincios dezinteresat, de un spirit liber care să urmărească verset cu verset toate cărțile Vechiului și Noului Testament, și care să pună sub ochii tuturor, fără eufemisme, erorile, contradicțiile, minciunile, cara-ghioslăcurile, dovezile de cruzime, de șarlatanism și de neghiobie de care sunt pline acele pagini ce se pretind inspirate de Dumnezeu. Un asemenea comentariu, mă gândeam, ar face mai mult rău credinței decât toate pornirile ateiste și toate insuportabilele controverse care constituie culmea antiteologiei moderne.

„Acest comentariu nu există: am să-l fac eu!”

Acum planurile mari nu-mi mai dădeau bătăi de inimă, iar acesta, în comparație cu enciclopedia supremă, era un lucru de nimic, pe care puteam să-l duc la bun sfârșit cu ușurință în câțiva ani, mă gândeam.

M-am apucat serios de treabă: am luat o gramatică ebraică și după câteva zile puteam să scriu cu litere semitice, groase și contorsionate, și eram în stare să copiez versetele din Pentateuc după original. Am adunat un material care mi se părea uriaș și la care adăugam în fiecare dimineață și1, Membri ai unei secte fondate la sfârșitul secolului al XH-lea de Pierre Valdaïs, care propovăduia o lume bazată pe preceptul sărăciei și refuza să accepte misa, credința în transsubstanțiere, ideea purgatoriului, cultul sfinților etc. (N. R.)

2. Adepți ai Socinianismului – doctrină protestantă din secolul al XVI-lea care nega trinitatea și divinitatea lui Hristos. (N. R.)

29după-amiază lucruri noi, până când într-o bună zi mi-am zis că e destul. Mă săturasem și chiar mi-era lehamite de atâta erudiție încâlcită: simțeam că, dacă nu voi reuși să-i dau o formă oarecare, voi lăsa totul baltă – pentru totdeauna.

Atunci am recopiat primul verset al Genezei (în ebraică) și am pornit la redactarea comentariului: „La început Dumnezeu a creat cerurile și pământul”. M-am trezit deodată în mijlocul unor dificultăți cumplite. În acest verset există două cuvinte care au dat destul de furcă exegeților și pe care le-au tradus după capul lor; așa cum convenea teologiei stabilite în concilii și în textele părinților. În text e Dumnezeu sau Dumnezeii A creat sau a formați.

Cu alte cuvinte, primii iudei erau monoteiști sau politeiști? Credeau în creațiunea din nimic sau și-l închipuiau pe Dumnezeu ca

pe un demiurg sculptor care dăduse formă unei materii increate și independente de el? Probleme fără ieșire, după cum se vede: istorice, lingvistice și filosofice totodată. Dar nu m-am speriat și m-am apucat de scris.

Scriam, scriam și iar scriam, însă nu mai izbuteam s-o scot la capăt: argumentele, tezele contrare și contraargumentele se încălecau: citatele în trei-patru limbi se înșirau unele după altele, parantezele filosofice și incursiunile teologice se deschideau și se extindeau. În aceste împrejurări teribile, bruma mea de ebraică se rătăcea și eram silit să mă încred în alții, iar după părerea mea, singurii demni de încredere erau cei care-i combăteau pe preoți și dădeau dreptate rațiunii.

Înclinam așadar să cred că trebuia să se traducă, J) umnezeii au format”, dar greutatea era să-i convingi pe ceilalți și să-i convingi în așa fel încât niciunul să nu se poată revolta sau îndoii de contrariu.

Scriam, scriam și iar scriam, însă nu reușeam să-i vin de hac acelui blestemat de verset care-mi va rămâne întipărit în minte cât voi trăi. Cu cât scriam mai mult, cu atât ideile se încurcau, iar încleștările polemice, disertațiile etimologice și inducțiile dialectice se amestecau și se suprapuneau într-un dans erudit ca de Sabat, ale cărui ritm și motiv eu însumi nu mai izbuteam să le regăsesc. În cele din urmă, cu voia Sfântului Duh, am încheiat: scrisesem mai mult de două sute de pagini îndesate. M-am apucat de al doilea verset: „Pământul era pustiu și gol; peste fața adâncului de ape era întuneric; și Duhul lui Dumnezeu se mișca pe deasupra apelor”. Aici trădările și falsurile teologice erau mai mici, dar dificultățile, aproape la fel de mari: trebuia să explic întunericul și genunea și să disting conceptul de duh al lui Dumnezeu de ideea de Dumnezeu (prima sămânță a trinității alexandrine), iar amintirea apelor mă purta spre Grecia, spre primele cugetări ale Greciei: Hesiod cu teogonia lui și cu lumea care iese din ocean, înțeleptul Tales din Milet care vedea în umiditate principiul tuturor lucrurilor. Mă bălăceam până-n gât în erudiție; riscam chiar citate grecești (ce emoție să copiezi unul câte unul, cu o mână șovăitoare, divinele caractere ale lui Platon!) și mă învârteam prin pădurea aceea de interpretări, glose, lămuriri și disertații, ca Adam în grădina zoologică și botanică a Edenului.

Tot scriind, am ajuns la al treilea verset: „Dumnezeu a zis: „Să fie lumină„. Și a fost lumină”.³¹Cuvinte care l-au surprins chiar și pe retorul Longin, oricât de păgân era, dar care mie, proaspăt discipol al

lui Bayle, Voltaire și al autorului Veghilor filosofice semiserioase nu mi-au inspirat respect. Mi-au stârnit mai curând râsul: câte ironii la adresa lui Dumnezeu care a creat lumina înainte de-a fi creat soarele!

La al patrulea n-am mai ajuns: eram deja obosit și plictisit. Dacă pentru trei versete avusesem nevoie de paginile, notițele, erudiția aceea, cât mi-ar fi trebuit oare pentru toată Biblia și pentru un comentariu adecvat a mii și mii de versete?

Era mai bine să mă întorc la sistemele vechi: să rezum și să combat. Am conceput planul unei mari lucrări împotriva credinței; am și scris câteva fragmente; era, mi-aduc aminte, într-o limbă toscanizată, pe un ton mai degrabă batjocoritor, și cam aducea cu Măgarul lui Guerrazzi, citit de mine pe vremea aceea cu o nespusă plăcere.

Dar nici această sumă a raționalismului n-a progresat; și, mai ales, a fost împletită cu alte cercetări pe care le-am întreprins în același timp și care derivau, ca și cele asupra Bibliei, din acel faimos prim capitol al istoriei universale pe care nu l-am scris niciodată. De la cosmografiile care se găseau în cărțile sacre și în miturile populare, mi-a venit pofta să trec la formele lor poetice în epocile culte și, cum nu lăsam niciodată lucrurile la jumătate, sondasem, prin dicționare și istorii, toate literaturile lumii, ca să adun și să descopăr acele poeme care aveau ca subiect facerea lumii. Am găsit multe, le-am citit, le-am copiat; m-am gândit – ca de obicei – să scriu o carte și, în timp ce făceam lucrul ăsta, cum se-ntâmplă, m-am îndrăgostit de anumiți poeți, am citit alte opere ale lor, am trecut la cei înrudiți cu ei, mi s-au perindat pe sub ochi aproape toți scriitorii și am sfârșit prin a ajunge un maniac al literaturii orientale și occidentale, întocmai cum fusem, cu puțin timp în urmă, un maniac al istoriei universale și al criticii biblice.

Să scriu istoria întregii lumi și a tuturor evenimentelor umane – m-am gândit – e prea mult, mai ales pentru un novice ca mine; dar o istorie universală a literaturii aș putea să întocmesc -nu cum s-a întocmit până acum; nu pe națiuni, nu pe secole, ci pe subiecte.

Voiam o istorie literară mondială comparată, nu numai bibliografică, ci organizată pe materii și subiecte. O mare cercetare, așadar, de teme, indici și titluri; nesfârșite însemnări asupra legendelor și motivelor poetice, cutii pline vârf cu fișe bibliografice. Mă restrânsesem mult, dar mania mea pentru universal era destul de satisfăcută. Și totuși, după câteva luni de explorări obositoare și

dezordonate, m-am convins că și aceasta era o întreprindere prea grea pentru a fi dusă la bun sfârșit. Pentru a o face cum se cuvine, ar fi trebuit să studiez cine știe câte limbi și să citesc fără întrerupere câteva zeci de ani. O istorie așa cum o visam eu nu se putea întocmi numai cu titluri: trebuia să cunosc tot ce e important, pagină cu pagină, și să recitesc nu numai o dată pentru a descoperi izvoarele și a stabili comparațiile.

Iată-mă silit la o nouă renunțare (al cincilea sau al șaselea faliment!), așa că mi-am propus să studiez numai literaturile mai apropiate de a mea, literaturile neolatine. Dar să le studiez temeinic, cu ideea de-a scrie o istorie paralelă și cu hotărîrea de-a le preda în viitor. Așa am devenit un romanist înverșunat: cititor de reviste filologice, interpret de manuscrise, auditor de cursuri speciale și mare mânuitor de manuale și bibliografii. La vremea aceea am studiat destul de metodic literaturile franceză și italiană de la originile lor, dar cea care m-a atras mai mult a fost cea mai puțin cunoscută, cea mai puțin stimată: cea spaniolă. Ceva mai înainte studiasem castiliana cu ajutorul unei gramatici ieftine și tradusesem câteva scene din *Mágico prodigioso* de Calderón, dar acum mi-am ales drept călăuză cărțile lui Amador de los Ríos și Ticknor, am luat în mână cele dintâi texte, de la *Fuero de Aviles*¹ până la cele mai tardive, *romances*¹, am fantazat pe marginea aceluia *Misterio de los Reyes Magos*, m-am îndrăgostit de *Cntecul Cidului*, am devenit specialist în fratele Gonzalo de Berceo și am pătruns adânc savuroasa arguție a arhiepiscopului de Hita. Și nu m-am oprit aici: am consultat și am citit toate tomurile din biblioteca Rivadeneyra; am descoperit manuscrise catalane, castiliene și portugheze; am învățat aproape perfect spaniola veche; am meditat asupra unor ediții critice; neputând să-mi procur cărțile, am copiat operele. *Fuero de Aviles* – document datând din 1155, prin care Alfonso al VII-lea de Castilia a acordat orașului Aviles anumite privilegii. Documentul – traducere în dialectul galițian din secolul al XU-lea a unui „Cod” latin – are o deosebită importanță pentru istoria limbii spaniole, (N. T.)

2. *Romances* – creații populare iberice, (N. T.)³⁴ântregi și în cele din urmă – eternă concluzie și nouă înfrângere – m-am hotărât să las la o parte istoria comparată a literaturilor romanice, pentru a alcătui un manual perfect de literatură spaniolă.

Și din acesta am scris primele capitole: am urcat până la iberi, la romani, am urmărit isprăvile goșilor, invazia arabilor, apariția unei

noi limbi vulgare și am izbutit să ajung până la cele dintâi documente. Dar povestirea s-a întrerupt în plină critică a Cântecului Cidului. Au intervenit alte gânduri și alte studii care aveau mai puțin de-a face cu erudiția. Literatura spaniolă a fost ultima mea aventură de compiler și savant. Deplorabilă aventură – ultima parte a unui po-vârniș despre care atunci nu mi-am dat seama cât era de abrupt.

De la tot la specializare: de la înțelepciunea supremă la istoria universală, de la istoria universală la critica religiei, de la aceasta la literatura universală comparată, apoi la literatura romanică comparată și, în sfârșit, la o singură literatură iar, la urmă de tot, la o singură perioadă a unei literaturi. După atâtea falimente parțiale, renunțări, reduceri și concentrări, eu -care voiam totul, care voiam să știu tot și să-i învăț pe alții despre toate – am fost silit să mă mulțumesc cu niște variante și cu câteva mărunțișuri filologice și bibliografice într-un colțișor de pagină – și cât de îngust mi se păruse la început întregul domeniu pentru pofta mea de lucru! De altfel, întreaga mea viață de mai târziu a fost la fel – un neistovit avânt spre tot, spre univers, pentru a recădea apoi în neant sau în dosul unei grădini de zarzavaturi: o succesiune de ambiții uriașe și de renunțări precipitate. Această scurtă³⁵ istorie de tentative copilărești e una din talmăcirile posibile ale secretului vieții mele. Arcul de triumf/-aia. Născut cu boala grandorii. Prima mea amintire e aceasta: să fi avut vreo opt-nouă ani; stăteam aproape întotdeauna singur și adesea citeam câte o cărticică de școală, plină de figuri stângace și pete violete. Într-una din ele am găsit într-o zi povestea încoronării lui Petrarca în Campidoglio și am citit-o și răscitit-o. „Și eu, și eu.”, ziceam în sinea mea, fără să știu măcar bine de ce a fost așezată coroana pe fruntea poetului durdului. Din carte, fața rotufeie, prost desenată a plângărețului sonetist, încadrată de capișonul aureolat din frunzulițe ascuțite ca de o broboadă, părea că-mi surâde și mă încurajează.

Am făcut tot ce mi-a stat în putință ca tata să mă ducă la Vâale dei Colii. Ajuns sus, am smuls din tufele unui gard viu câteva frunze de meri-șor. Nu eram sigur că e faimosul laur, dar nu mă sinchiseam de asta. Întors acasă, m-am închis în odăița aceea din spate, unde se afla amintita bibliotecă din coșul de nuiele. Acolo am făcut din frunze un fel de coroană și mi-am pus-o pe cap; mi-am aruncat pe umeri o cârpă mare și roșie și am început să dau ocol odăii cântând o interminabilă litanie, care mi se. Părea eroică și fremătătoare, bătând

solemn într-o cutie de lemn cu minerul³⁶unui cuțit, iar în felul acesta aveam impresia că mă îndrept cu mare pompă spre Campidoglio și că zgomotul acela era acompaniamentul necesar, poate urletul mulțimii care aplauda. Așa am să-vârșit, într-o seară cenușie de iarnă, caraghioasa mea logodnă cu gloria.

Dar adevărata făgăduială pe care mi-am făcut-o mie însumi a avut loc mai târziu, pe la cincisprezece sau șaisprezece ani. Era într-o duminică de august înăbușitoare, pe la patru, iar eu treceam melancolic și singur, ca de obicei, pe una din cele mai lungi și mai largi străzi ale orașului. Aveam în mână un ziar cumpărat cu prețul a cine știe câte umilințe și mergeam cu capul plecat, obosit, plictisit, indispus din cauza căldurii și supărat pe toată lumea.

Era ora la care oamenii se scoală pe jumătate îndobitociți de siestă și ies în stradă cu speranța ridicolă de-a găsi o adiere de vânt sau răcoarea serii. Ieșeau doicile înconjurate de copii rumeni care se smiorcăiau în dantele; soții transpirați cu soțiile la braț; frații ducându-și surorile de mână; tinerii câte doi-trei, cu țigările albe atârnându-le între buze; fetele cu văluri străvezii pe cap și cu ochii aprinși și dornici; bătrâneii în pardesiu, cu umbrelele sinilii sub braț; bieții soldați în uniformă de culoare închisă, stânjeniți de mănușile lor de ață albă. Mulțimea sporea mereu; invada trotuarele, traversa strada, se saluta. Sub pălăriile mari și înflorate, ochii femeilor scânteiau în toate părțile, ca niște diamante negre; din când în când, două pălării de paie ținute de două mâini ridicate se iveau pe deasupra capetelor turmei festive.³⁷ Nu mă simțeam în largul meu. Nu cunoșteam pe nimeni și-i uram pe toți. Eram prost îmbrăcat, urât și palid; aveam înfățișarea severă a unui om nemulțumit; simțeam că nimeni nu mă iubea și nici nu putea să mă iubească. Cine-și arunca ochii asupra mea se lovea de un dispreț total și trecea mai departe; câte unul se întorcea să se uite la acest singuratic slăbănog și râdea. Mai ales fetele frumoase, îmbrăcate în alb și roșu, cu fețe oacheșe și cu dinți sclipitori erau crude cu mine; le auzeam mereu izbucnind în râs în spatele meu. Poate că nu râdeau de mine, dar în acele clipe eram sigur de asta și sufeream. Mi se părea că orice frumusețe a vieții îmi era refuzată: eram singur, lipsit de iubire și fără noroc, iar lumea aceea își vedea liniștită de plimbarea ei, fără să știe nimic despre necazurile mele de adolescent sărac și urgisit.

Și atunci, dintr-odată, m-am revoltat. Am simțit sângele clocotindu-mi în vene, răvășindu-mi întreaga ființă. „Nu, nu, nu!” –

strigam în sinea mea – „așa nu se mai poate! Și eu sunt om, și eu vreau să fiu mare și fericit. Cine credeți că sunteți voi, bărbați neghiobi și femei bine îmbrăcate, care treceți pe lângă mine cu atâta nepăsare? O să vedeți voi de ce sunt în stare! Vreau să fiu mai mult decât voi, mai mult decât voi toți, deasupra tuturor. Sunt mic, sărac și urât, dar am și eu suflet, iar sufletul ăsta o să scoată asemenea strigăte, încât voi toți veți fi siliți să vă întoarceți și să mă ascultați. Atunci eu voi fi cineva, iar voi veți continua să nu fiți nimic. Și am să fac lucruri uimitoare, am să creez, am să ajung mai mare decât toți cei mari, iar voi veți continua să38mâncați, să dormiți, să vă plimbați ca și-acum. Iar când am să trec pe stradă, toți se vor uita la mine, femeile frumoase vor avea ochi și pentru mine, fetele vesele se vor aduna în jurul meu și-mi voi strânge, tremurătoare, mhnile, iar oamenii respectabili își vor scoate pălăriile și le vor ține sus de tot deasupra capului când voi trece eu, eu în persoană, marele geniu, eroul.”

Și cugetând astfel ridicam iarăși capul, pieptul mi se umfla, iar ochii mei priveau cu ură și mân-drie toate chipurile care treceau pe lângă mine. Eram un alt om: în acele clipe, fără îndoială, păream mai frumos.

Am ajuns astfel într-o piață mare, în fața unui arc de triumf. Caii înhămați la cvadriga soarelui galopau pe cerul înroșit al asfințitului, în timp ce eu îmi juram mie însumi că am să ajung un om mare înainte de-a muri. Mizerie vremea aceea eram sărac, decent, darcumplit de sărac. (întotdeauna i-am urât și îi urăsc și astăzi pe cei care s-au născut în puf, pe cei care și-au putut cumpăra tot ce și-au dorit, aproape întotdeauna.) Eram sărac în sensul burghez al cuvântului, nu răbdam de foame și de frig, dar sufeream.

Nu mă sinchiseam că umblam îmbrăcat în vechiturile tatii, purtate, lustruite și soioase; cu

39pantalonii bine peticiți pe fund; nici că purtam pe cap pălării mototolite, nici că aveam în picioare ghete prea strimte, pingelitate și căputate de mai multe ori. Bucuriile vieții mele erau mai curând rare și modeste. De cinci parale cireșe sau smochine vara, castane coapte sau pastă de castane iarna – era de-ajuns pentru lăcomia mea. La teatru (Stenterello) și la cafenea o dată pe an sau poate de două ori – dacă era vreo invitație la mijloc. Iar într-o singură duminică din an – prânzul la țară, întotdeauna în același loc. (Un pârâiaș secăt, cu apă puțină, bolovani, trestii, pajiști arse, pește fript.)

Și totuși această viață nespuse de meschină de burghezi săraci nu mă făcea să sufăr decât prin lipsa de bani buni și sunători, de niște bani ai mei, pe care să-i pot cheltui după pofta inimii, așa cum mi-ar fi plăcut mie.

Cei care-au avut un tată cu stare, o mamă miloasă, portofelul garnisit la timp și pușculița lângă pat, băiețașii mofturoși care au aruncat atâtea lire de argint pe jucării, poze, prăjituri, fructe și tot felul de porcării nu-și pot închipui cât am suferit pe când eram copil, băiat, adolescent, până pe la douăzeci de ani. (Abia după nouăsprezece ani am câștigat cele dintâi hârtii de zece lire ale mele.)

Totuși aveam nevoie de bani mai mult decât alții – și pentru alte lucruri. Aveam nevoie, înainte de toate, de cărți (cele din casă erau puține, iar la bibliotecă n-am putut să mă duc decât târziu), aveam nevoie de ziare (încă de pe-atunci această pierdere de vreme mă ispitea), aveam nevoie de hârtie de scris, de penițe și de cerneală. Mizerie, 40 cheltuieli mici, bani puțini. Dar chiar și acei bani puțini îmi lipseau. Tata nu putea să-mi dea nimic – și avea dreptate. Muncea din greu ca să ne țină pe toți. Din când în când, cumpăra câte o carte de la vânzătorii ambulanți, mai târziu mi-a dat o liră și jumătate pe lună – cinci parale pe zi!

— Pentru vicii, cum se zicea de obicei în familiile noastre. Viciile mele erau hârtia albă și cea tipărită.

Ce era deci de făcut? Unde puteam să găsesc banii pe care-i voiam, pe care trebuia să-i am cu orice preț pentru cheltuielile mele, ca să-mi hrănesc sufletul?

Am recurs la mai multe mijloace: mai întâi de toate – la economii. Primeam zece bani pe zi pentru gustarea de dimineață. Cheltuiam doar șapte. La cele cinci zile de școală pe săptămână, asta făcea cincisprezece bani. Un volum din Biblioteca Poporului sau trei caiete.

Mai era apoi mama. Mama era, așa cum se și cuvine, mai miloasă decât tata. Vedea pasiunea mea, mă compătinea. Nici ea, sârmana, nu avea mai mulți bani decât mine – doar cei lăsați de tata în fiecare zi pentru cheltuielile casei. Totuși, cu prețul unor economii de nedescris și al unor expediente, reușea să-mi dea zece, cincisprezece și chiar douăzeci de bani pe săptămână, care se transformau cu iuțeală în cheltuieli pentru cărți ilustrate, hârtie cu pătrățele (pentru că încăpeau mai multe rânduri) sau reviste de literatură.

Un alt mijloc era furtul, și nu mi-e rușine să mărturisesc. Ani de-a rândul m-am dat, cu băgare de seamă, dar fără întrerupere, la micul furt casnic. Adeseori dimineața, foarte devreme, când tata era încă în pat, izbuteam să șterpelesc pe întuneric câte un gologan din buzunarul jilecii agățate într-un cuier, ori nu dădeam restul la vreo cheltuială, dacă tata nu observa, ori spuneam că am cheltuit mai mult, ori că am pierdut o parte din parale pe drum. Țipau la mine, dar bucuria acelor bani ascunși era atât de mare!

Am încercat și comerțul, dar n-am prea avut noroc. Puneam deoparte hârtia de împachetat și o vindeam, adunam sămburi de piersică, cumpăram mărci uzate ca să le vând, dar câștigurile erau anevoioase și mărunte.

Și în ciuda economiilor, a compasiunii materne, a furțișagului și a negustoriei, mi se-ntâmpla uneori să nu am nimic, absolut nimic, nici măcar cinci parale ca să-mi cumpăr un ziar. Erau zile în care rupeam paginile albe din cărți sau foile din caietele de școală ca să pot scrie; când puneam puțin oțet în zațul prăfuit al cernelii numai ca să pot muia penița; erau zile triste în care zăboveam mai mult ca de obicei în fața unui chioșc sau a unei vitrine de librărie pentru a citi pe furiș o jumătate de coloană de ziar sau o pagină de carte.

Cât de pasionat eram pe vremea aceea! Zile cenușii de frig, de singurătate, de mizerie fără speranță! Câtă disperare din cauza hârtiei care sugea și pe care cerneala proastă se întindea cu răutate, încurcând cuvintele și gândurile; sau din cauza unei penițe tocite care nu voia să alunece, iar în toată casa nu se mai găsea alta; sau a încăpățănării unui librar care nu voia să-mi dea o carte cu o jumătate de liră mai ieftin, iar mie nu-mi ajungeau banii!

Cu toate subterfugiile, rugămințile, înșelăciunile, rămâneam mereu fără o para, băiatul sărac și tăcut la care nimeni nu se uită cu drag. Librarii nu mă prea luau în seamă când îi întrebam prețul unei cărți, știind că puteam să dispun numai de centime, nu de lire; negustorii ambulanți nu erau mulțumiți să mă vadă stând acolo, răsfoind și citind una sau alta, pentru că de cele mai multe ori nu cumpăram nimic sau cumpăram cărțuții bune de aruncat, pe un preț de nimic, chiar și volume desperecheate; vân-zătorii de ziare se uitau urât la mine, pentru că mă străduiam să citesc pe furiș.

Dar eu îmi amintesc întotdeauna cu mândrie umilințele acelor ani. De câte ori m-am plimbat în sus și-n jos prin fața unei vitrine, sorbind din ochi o carte îndelung dorită, fără a cuteza să întreb cât

costă! De câte ori mi-am pipăit în buzunar puținii gologani, îi număram încă o dată, de frică să nu fie mai puțini sau să-i fi pierdut, și intram în prăvălie cu fața palidă, șovăitor și tăcut, așteptând ca patronul să rămână singur pentru a-i indica un nume și un titlu. Cât de mult mă disprețuiau pe vremea aceea librării, patronii, colegii, rudele, toată lumea! Băiețoi slăbănog, tăcut și prost îmbrăcat, cu ochi ficși de miop, cu buzunarele pline de hârtii, cu mâinile murdare de cerneală, cu o cută de furie și tristețe în jurul gurii – și dunga aceea verticală ce începuse să mi se adâncească în mijlocul frunții.

Și totuși: ce anume ceream? Să fiu îmbrăcat ca domnișorii model din stampele moralizatoare, toți ferchezuiți și îngulerați? Să mă ghiftuiesc cu carne și dulciuri până la greață și indigestie? Ceream case frumoase, călătorii, puști, cai de lemn sau teatre de păpuși?

43 Eram urât și demn de dispreț – o știu, o știam și atunci – dar sub urâtenia și mizeria aceea se ascundea un suflet care voia să știe, să cunoască adevărul, să se îmbete de lumină, iar sub pălăria aceea unsuroasă și în capul ciufulit se afla un creier care voia să înțeleagă orice idee și, mai presus de orice, să raționeze și să viseze, o minte care începea să observe ceea ce alții nu văd și se hrănea dintr-un loc în care cei mulți nu găsesc decât gol și pustiu. De ce nu m-a înțeles nimeni, de ce nu mi s-a dat ce mi se cuvenea de drept?

Totuși nu mă plâng de mizeria aceea și nu mi-e rușine de umilințele din trecut. O viață ușoară m-ar fi făcut poate mai laș, mai puțin pasionat și, la urma urmei, mai sărac. Amărăciunea continuă a celui care nu are și nu poate avea m-a ținut departe de alții și a trecut spiritul meu prin laminorul durerii, care l-a făcut mai curat, mai fin și mai demn. La tarăe lângă cărți și morți, datorez sufletul meu1/copacilor și munților. Natura m-a educat în aceeași măsură ca și biblioteca. O natură anumită, determinată; tot ceea ce e poetic, melancolic, întunecat și solitar în mine am luat din peisajul Toscanei, din împrejurimile Florenței.

Tatăl meu, om zgârcit la vorbă, care avea curiozități intelectuale superioare situației sale, mă ducea în flecare duminică, încă de pe când

44eram copil, în afara orașului. Porneam singuri, după-amiaza, fără să scoatem un cuvânt. Tata știa niște drumuri singuraticе, pustii, ocolite de oameni, pe care puteai să mergi încet ceasuri întregi, fără să zărești țipenie de om. Nu întotdeauna, e adevărat: câteodată

ne întâlneam cu un preot, cu un țăran, cu o babă. Ne salutăm și ne vedeam de drum.

Tata era aproape mereu îngândurat – eu rumegam în sinea mea supărări precoce sau rudimente naive de idei. Dar priveam înjur. Deasupra zidurilor care mărgineau drumul spânzurau crengi răsucite de măslini negricioși sau se înșiruiau măceși pitici, neroditori, neîngrijiți, măceși cu flori umede și spălăcite, care-și lăsau frunzele să cadă una câte una în noroi, putrezind. Câte mii nu erau de-a lungul acelor ziduri! Ziduri pe care încă le mai văd; ziduri scunde, aproape ca niște praguri care invitau lumea să se așeze; ziduri umede, pătate de licheni cenușii și de ciuperci verzi, cu scursori negre și lucioase pe la crăpături; ziduri foarte înalte, cu copaci negri și înfoiați la vârf, ca și când ar fi susținut grădini suspendate; ziduri noi, chiar la marginea orașului, abia tencuite, împodobite cu desene rustice făcute de mână. Din loc în loc câte un grilaj de vilă – grilaje închise și întunecate, din dosul cărora se repezea gălăgios la noi un câine care lătra; porți de fier deschise, cu un chiparos alături, ca un paznic, și un drumeag ce pornea în sus, în pantă, printre garduri vii de mirt și dafin. Din loc în loc zidurile dispăreau și urmau gardurile vii, înalte, țepoase, albe de brumă și zăpadă iarna, albe de flori primăvara, negre de mure la sfârșitul verii.⁴⁵ Iar mai departe, zidurile și gardurile vii dispăreau și drumul singuratic și pietruit (ca potecile mănăstirești de pe munte) urca printre chiparoși sau brazi, iar dedesubt se zăreau văile brăzdate, pajiștile umede, pânzele de ceață și iluzia infinitului. Mi se părea că renasc. Numai acolo sus, cu vântul în față, fără pălărie, fără nici un gând lămurit, simțeam că trăiesc așa cum aș fi vrut să trăiesc mereu. Când coboram pentru a ne întoarce în oraș, tristețea îmi încleșta din nou inima și necruțătorul amurg îmi însoțea nostalgia cu dangătele slabe ale unor clopote neascultate de nimeni. Atunci, pentru a nu mă despărți de lumea aceea liberă și plină de prospețime, luam cu mine câte ceva: o măslină neagră, zbâr-cită, lucioasă, găsită pe jos, printre frunze; o ghindă cu paharul ei neșlefuit; o bucată de marmură, zimțată și tăioasă ca un lanț alpin; un con de brad aspru și verde; o boabă de chiparos; o castană sălbatică; o creangă cu ace de brad, o gogoasă de pe-o ramură din cer. Îmi plăcea tot ce era simplu și rustic, tot ce păstra un aer de munte și de lucru neîngrijit – îți dădeau sentimentul asprimii, al singurătății, al unei vieți sănătoase și fără grădinari.

Nu sunt făcut pentru o natură bogată, luxuriantă, meridională și tropicală, nu sunt făcut pentru flori vii și parfumate, pentru fructe cărnose, pentru soare. Natura pe care o simt eu, natura mea e cea a Toscanei, cea în care am învățat să respir și să cuget; natura golașă, săracă, cenușie, tristă, închisă, fără fast, fără excese de culori, fără miresme și fără ghirlande păgâne de viță-de-vie, dar cu atât mai potrivită cu o sensibilitate delicată, cu o gândire de om solitar. Natură puțin monahală și franciscană, cam aspră, cam sumbră, unde simți scheletul de piatră dedesubtul pojghiței de iarbă; iar uriașii munți bruni nelocuiți se înalță dintr-odată, ca un fel de amenințare pentru văile calme și roditoare. Natură sentimentală a copilăriei mele; natură stimulatorie și morală a tinereții mele; natură toscană slabă și uscată, făcută din gresie și piatră dură, din flori simple, țărănești, din chiparoși drepți, din stejărei și mărăcini nealiniați, îmi păreau mult mai frumoasă decât naturile vestite din sud, cu portocali, palmieri și smochini de India, cu pulbere albă și soare nedomolit de vară!

Mergeam la țară în fiecare anotimp, dar când îmi rechem amintirile nu văd decât iarnă, toamnă sau primăvară ploioasă: cer acoperit, uniform, cenușiu, închis; vânt mușcător sau liniștea rece și încruntată a pământului care suferă și trudește în adânc. Nu văd niciodată soare, nu simt niciodată căldură; sau văd un biet soare lănced care trage cu ochiul printre norii călători și face pământul să pară mai negru ori de câte ori se ivește. Văd natura ca sub un cer nordic, cu întreaga reculegere și întreaga pustietate a anului pe sfârșite, după ce ultima crenguță uitată se zgârcește pe coardele uscate ale viței.

Și mi-aduc aminte de unele zile scurte și bătute de vânt din ianuarie sau februarie, când mergeam repede pe drumurile aspre, înghețate, ce răsunau sub pașii noștri, printre ziduri uscate, care trimiteau ecourile spre norii înalți, albi și destrămați. După atâta umblet, mă întorceam acasă cu picioarele fierbinți și cu fața aprinsă, fremătător și puternic, ca și când m-aș fi întors de la o victorie. Iar casa săracă și întunecoasă și cămăruța mea rece și dezordonată, cu o candelă din alamă cu untdelemn, ce dădea lumină puțină și un aer de înmormântare, mi se păreau întoarcerea la mediocritate, la sclavie – la moarte. Atunci luam o carte și citeam la licărirea acelei lămpi funebre și încetul cu încetul tot trupul mi se răcea, picioarele îmi înghețau, tristețea devenea și mai mare și mă aruncam pe pat ca să-

mi îngrop în somn dorințele nemărturisite și visurile nelămurite despre o viață cu totul deosebită de aceasta – și de oricare alta.⁴⁸ APPASSIONATO Descoperirea răului într-o copilărie sălbatică și prea de timpuriu introspectivă; dintr-o singurătate umilită, impusă de timiditate, de o fire aparte și de mizerie; din repetatele eșecuri ale unui enciclopedism prea ambițios; din lirismul elegiac rumeșat pe drumuri sure, printre ziduri înnegrite, sub un cer de cenușă; din nelămuritele năzuințe la o viață eroică, demnă, poetică, repede tăgăduite și nimicite de blestemata mediocritate a unei vieți înguste, provinciale, zgribulite și înjositoare, a apărut un pesimism disperat și închis în sine ca o fortăreață fără ferestre. Nici n-am ajuns bine intelectual matur – spre sfârșitul adolescenței – că am și început să mă întreb despre rostul vieții, dar n-am căpătat răspuns. Preocuparea teoretică a dat formă melancoliei. Tristeții fizice și absolute a după-amiezilor din timpul sărbătorilor de iarnă i-a urmat întrebarea asupra răului și binelui existenței, iar spiritul spunea nu la orice promisiune, orice vis mincinos, orice plăcere falsă și sufla peste cele din urmă farmece, ca vântul de la miezul nopții peste ultimele pălpâiri ale unor luminări muribunde.

După toropeala nopților de veghe pline de închipuiri, când îți vine să-ți plângi de milă ție însuși, fără nici un motiv, așa cum nu-i vei plânge nimănui, au urmat cercetările asupra naturii fiidurerii, asupra scurtei durate a bucuriilor, asupra cumpânirii fericirilor pământești; după pateticele sonete despre sfârșitul zilelor și al toamnelor, a urmat hotărârea neclintită de-a protesta public și cu argumente raționale împotriva acceptării animalice a vieții.

La vârsta aceea, eterna întrebare de prisos mi s-a înfățișat în aceiași termeni în care s-a pus în toate timpurile și pentru toți plictisiții din lume: oare viața este demnă de-a fi trăită?

Ce puteam să răspund? Viața îmi promitea puțin și nu-mi oferea nimic. Nu puteam să aștept bogăție, nici succese la studii, pentru că de la început, silit de împrejurări, apucasem pe un drum îngust și mediocru al învățământului; nu puteam să sper nici la iubirea femeilor, pentru că eram urât și sfios, nici la o știință fără margini, pentru că încercările mele mereu întrerupte îmi făceau rău numai când mă gândeam la ele. Puțini se interesau de mine, nimeni nu-mi voia binele, în afară de tata și de mama, prea îndepărtați însă de acest suflet pe care ei mi-l dăduseră, dar care li se părea totuși străin.

Nu-mi rămânea decât cugetarea; întotdeauna îmi plăcuse să generalizez, să stabilesc raporturi între fapte disparate, să prevăd legi, să alcătuiesc și să distrug sisteme. Nu cu mult înainte, având proaspătă în minte Știința Nouă¹, prost înțeleasă, îmi pusesem în cap să construiesc o filo-sofie a istoriei literare și-mi imaginasem că am descoperit evoluția și involuția artei, cauzele măririi și decăderii literaturii. Încă de pe-atunci, 1. Lucrare a filosofului, retorului, istoricului și juristului italian Giambattista Vico (1668-1744). (N. R.)⁵²Taine îmi deschidea mintea și mă făcea să-l invidiez pentru ușurința cu care compunea scheme clare, ordonate și simetrice de idei, abia sugerate de la un rând la altul, de mănunchiuri de fapte; încă de pe-atunci demonul teoriei îi întindea curse copilului-poet și-i pune pe buze formule, sentințe și corolare deduse în mod riguros.

Gândirea deja bine utilată s-a izbit așadar de această viață fără carnavaluri și fără strălucire și i-a descoperit curând deșartă durere lăuntrică. Asta e totul? Pentru orice dorință – un refuz, pentru orice aspirație – o dezamăgire, pentru orice efort – o palmă, pentru întreaga năzuință spre fericire care ne năpădește pe la șaisprezece-opt-sprezece ani – promisiunea neantului. Nimicul travestit în fel și chip! Credință, glorie, artă, acțiune, paradis, cuceriri; tot atâtea măști pe obraz, orbite fără ochi, guri fără limbă, săruturi neîmpărtășite.

Pentru a fi suportabilă, viața trebuie trăită din plin. Sensibilitatea o inundă de la o clipă la alta și, chiar dacă se schimbă, asemenea apei care curge, ne poartă măcar cu ea precum un curent ce ne dă impresia că e egal și etern. Dar dacă viața e analizată, despuiată și jupuită de către gândire, rațiune, logică și filosofie, atunci golul se dovedește fără fund, nimicul recunoaște fațăș că e nimic, iar disperarea se cuibărește în suflet, întocmai cum s-a așezat îngerul pe mormântul gol al Fiului lui Dumnezeu.

Așa se face că am ajuns să neg viața, cu toată pasiunea unei vieți în plină dezvoltare. Răspunsull. Hippolyte Adolphe Taine (1828-1893) – critic și istoric francez, (N. R.)

53meu – singurul posibil la vremea aceea – la răutăcioasa nedreptate a sorții și la tăcuta dușmănie a oamenilor, a fost convingerea în nesfârșita deșertăciune a tuturor lucrurilor, în ticăloșia înnăscută și în nefericirea de neînlăturat a spetei umane.

Pesimismul meu, oricât de radical aș fi declarat și aș fi crezut că este, s-a dovedit inconsecvent și n-a ajuns acolo unde putea și trebuia să ajungă. La început a fost sentimental, poetic și literar.

Enciclopedistul turbat și liricul în germene care existau în mine și-au împărțit misiunea. Chiar și descoperirea nefericirii vieții a fost un pretext pentru noi complicații. Am adunat din lecturile mele toate elanurile poezilor, replicile dramaturgilor, înțepăturile oratorilor, doxanele predicatorilor, aforismele filosofilor adevărați sau numai pe jumătate adevărați, în care se găseau, voalate sau nu, demonstrate sau deplânse, inutilitatea existenței, precăderea răului, tristețea viselor spulberate, a iluziilor rânite; jalea după trecutul care nu se mai întoarce; disperarea care dărâmă și mutilează sufletul, când ai dat ocol vieții dejur împrejur – insulă efemeră și abia luminată în nemărginitul vârtej al neantului. Am adunat astfel un morman funebru de durere preschimbată în verb, în care se regăseau îngrămădite la un loc distihurile, paradoxurile, tânguiri și regretele unor oameni îndepărtați în timp, în spațiu și în spirit, ca un cor chinuit al nemulțumirii omenești.

Nu numai din curiozitate literară eram sincer. Faptul că regăseam la alții aceleași necazuri și aceleași blesteme îmi dădea curaj. Mi se părea că nu mai sunt singur, că mi-am regăsit frații, 54 tovarășii destinați mie, morții consolatori. Mi se părea că tăgăduirea mea nu putea să fie greșită și că nu era numai protestul laș al unui băiat pervertit de prea multă visătorie confuză.

Dar făceam nu numai colecții de sentințe: mă gândeam să alcătuiesc eu însumi o carte, adevărata carte a vieții; cartea care ar fi fost în stare să determine pe orice om, o dată pentru totdeauna, să aibă pentru sine însuși, pentru ceilalți și pentru toată existența disprețul pe care îl meritau. La vremea aceea, am dat pentru prima dată peste un mare filosof. Am frunzărit, am citit, am meditat asupra rândurilor lui Schopenhauer, pe fragmente, cu bucata, la răstimpuri, dar de-ajuns pentru a-mi da seama că știința comodă din cărțile de geologie și biologie nu era punctul cel mai înalt la care putea să ajungă inteligența cunoscătoare. Am încercat să schițez o istorie a pesimismului și am parcurs astfel zile întregi istoria filosofiei, unde alte idei, nu numai cele negative și tânguitoare, m-au atras și mi-au stârnit curiozitatea.

Eruditul nu mai era singur; teoreticianul creștea și prindea putere. Ajustarea sistemului meu pesimist – fondat pe legea că tocmai scopurile cele mai de dorit sunt în mod necesar inaccesibile -a fost însoțită de bucurii intelectuale aproape inedite pentru mine. Și n-am uitat să mă las purtat spre poziții extreme și spre totalitate. Îmi

displăcea ostilitatea față de sinucidere a lui Schopenhauer. Eu, în schimb, am pregătit, pentru finalul mării mele opere, o stoică propunere de sinucidere universală. Nu în glumă: nu vedeam altă cale de ieșire. Nu sinuciderea individuală, pentru că e ridicolă; ci sinuciderea în masă, sinuciderea55conștientă, stabilită de comun acord, așa încât să lase pământul singur și pustiu să se rotească fără rost sub ceruri. Îmi imaginam că aș putea să întemeiez o societate care să crească treptat-trep-tat, ocupându-se totodată cu difuzarea irefutabilei mele cărți. Când această ligă a disperaiilor ar fi coincis cu întreaga omenire, ar fi trebuit să se stabilească ziua cea mare – sfârșitul! M-am gân-dit chiar la mijloacele practice și mi s-a părut că otrava era absolut de preferat.

Prostii, copilării! Și totuși ideea fixă de-a deveni apostolul acestei supreme concluzii asupra vieții a fost pentru mine, o bună bucată de vreme, singurul pretext de-a mai rămâne în viață. Și am acceptat să trăiesc numai cu speranța ciudată de-a convinge toți oamenii să moară odată cu mine. Ceilalți

9f/*) Jnu mai eram singur. Încă de pe când ie-^Z^șeam din adolescență părăsisem umbroasa singurătate de copil ce-mi mântuise sufletul de stricăciunea precoce a băieților care umblau în haită. Aveam și eu o inimă. Simțeam că am ceva de spus și voiam să vorbesc, să mă ușurez. Până atunci îmi dăruisem mie însumi toată iubirea înăbușită de care clocoteam. Mă impresionaseră pățaniile mele, viața mea fără țel și fără ieșire. Chemasem moartea să mă ia, în versuri proaste și patetice, scrise în italiană și franceză; deplân-sesem acea moarte a mea, apropiată și nebăgată56ân seamă. Noaptea, gândindu-mă la mine, la soarta mea mizerabilă de om căruia orice drum îi era închis și orice bucurie refuzată, îmi plângeam singur de milă. Ziua, în ochii obosiți și-n veșmintele mele întotdeauna negre, purtam un fel de doliu anticipat după mine însumi.

Aveam nevoie de afecțiune. Voiam să simt o mână într-a mea, voiam să fiu ascultat și să ascult; să am pe cineva căruia să-i destăinui, cu dăruirea de neuitat a celei dintâi prietenii, sentimentele, dorințele și gândurile pe care nu le poți destăinui tatei sau mamei. Voiam pe cineva asemenea mie, împreună cu care să lucrez; pe cineva mai mare decât mine, ca să mă învețe și să mă călăuzească; pe cineva mai mic decât mine, ca să-l ajut și să-l îndrum.

Iscodeam fețele și inimile, dar nu găseam adesea decât compătimire sau chiar dispreț și – mai rău!

— Acea odioasă și prea ușuratică tovărășie a tinerilor prost-crescuți care te iau de braț ca să-ți vorbească despre femei și biciclete. De colegii de școală, o spun pe față, nici nu voiam să aud. Ce tipi! Filistini petrecăreți în pantaloni scurți; tocilari palizi și onaniști, derbedei fără suflet – și acel antipatic, prefăcut și sclivisit premiant al clasei! Nu, nu. Mie îmi trebuiau inimi iubitoare și, mai ales, creiere active și libere. Oameni ca mine, care nu fac o figură prea strălucită la școală, dar care citesc, gândesc, rumegă îndelung și au curiozități ieșite din comun și vise năzdrăvane. Am găsit unul singur, dar nu era elev: era profesor. Profesor de nevoie și poet din fire. Tânăr și generos cum era, a știut să descopere, sub cuvintele și privirile mele, sufletul care era mut pentru

57toți ceilalți. Ivirea lui în viața mea a fost ca apariția primei stele după îndelungata așteptare a unui amurg. M-a încurajat în încercările mele poetice, a știut să aprecieze vagabondajul cercetărilor mele literare și, cu toate că îmi era superior, mă socotea ca pe un egal al său. A fost primul care a știut să vadă un om în acel băiat rătăcit care eram atunci.

Dar oricât de cordială ar fi fost prietenia lui paternă, el singur nu-mi era de-ajuns; eu căutam tineri, tineri ca mine, și atâta am căutat, că în răstimp de câțiva ani am făcut parte din grupuri și cenacluri care mi s-au părut, cel puțin la început, banchete și paradisuri ale inteligenței.

Mai întâi am făcut tovărășie cu doi studenți mai mari și mai pregătiți ca mine (știau latina și greaca!) împreună cu care am întemeiat un soi de societate literară numită Treimea. S-a alcătuit un statut în toată regula și s-au stabilit sarcinile, fiecare dintre noi fiind câte ceva în sânul societății.

Legea noastră poruncea ca fiecare, pe rând, să susțină o teză și să scrie un fel de memoriu menit a fi citit și discutat de către ceilalți doi, cărora li se impunea, sub pedeapsa rușinii, să fie întotdeauna în contradicție cu al treilea. Când a venit rândul meu, am trântit, într-un maculator de peste o sută de pagini, o critică nemiloasă și sofisticată a Logodnicilor¹. Uram această carte încă de pe vremea când, la școală, mi se dăduse¹. Logodnicii (1825-1827) – roman al poetului și romancierului italian Alessandro Manzoni (1785-1873). (N. R.)⁵⁸să fac, un an întreg, analiza logică și gramaticală a măruntelor nenorociri ale lui Renzo Tramaglino și Luciei Mondella. Țăranca aceea lipsită de inimă, preotul acela mediocru și laș, călugărul care avea

întotdeauna pregătită sub rasă o predică sau o binecuvântare, Cel-fără-nume, personajul acela care făcea pe grozavul pentru ca apoi să se lase mișcat de suspinele unei mulțimi bigote și umilit de oratoria isteată a unui sfânt, mă plictiseau sau mă făceau să turbez. Nu-mi dădeam seama de ceea ce era artă pură în multe pagini din acea carte faimoasă, în timp ce aura cucernică și creștină care respira din ea, supunerea umilă față de voia Domnului, pedepsirea exemplară a păcătoșilor, însoțită de triumful discret al celor simpli și nenorociți mă făceau să mă revolt cu toată pasiunea spiritului meu satanic și carduccian.

Undeva la țară, sub cerul mândru și luminos de februarie, mi-am citit critica necruțătoare și aceasta a făcut asupra celor doi – care mai târziu aveau să devină doi distinși și respectabili slujitori ai statului – o impresie detestabilă. Cum adică? Cel mai mărunț, cel mai tânăr membru al Treimii se apucă să-și bată joc, să ponegrească și să minimalizeze o capodoperă a geniului italian! Desigur, îndrăzneala, curajul, lipsa de prejudecăți sunt bine-venite, dar nu în halul ăsta! Discuția a fost mai acră și mai agitată ca de obicei. I-am revăzut adesea pe cei doi cenזורi ai mei și am vorbit cu ei, dar despre Treime nu s-a mai spus nici un cuvânt, nici atunci, nici mai târziu.

Din fericire, la scurt timp după aceea, am întâl-nit un om – mult mai mare decât mine – care era cu totul diferit de ceilalți: poet (adică scria poeme⁵⁹ în versuri și în proză), muzician (cânta la flaut), entuziast, inimos și extravagant, așa cum îmi și doream eu. Îi cunoștea și îi iubea pe scriitorii dragi inimii mele (Poe, Walt Whitman.), m-a inițiat în Baudelaire, mi-a dat să citesc cărți minunate și noi pentru mine: Flaubert, Dostoievski, Anatole France.

Ducea o viață dublă: administrator sau cine știe ce în timpul zilei, visător înflăcărat și boem seara și duminica. Scria foarte mult și găsisese chiar mijlocul de-a publica unele lucrări de-ale sale în gazete. Mi-a făcut cunoștință cu alți prieteni de-ai lui, artiști sau care voiau să devină artiști: un poet foarte delicat, copleșit de imagini, suferind de toată melancolia lumii, heinean și dannun-zian deopotrivă, cititor înverșunat al tuturor literaturilor și, în fond, scriitor de rasă. Era înalt și gingaș ca un lujer de crin, palid ca un mistic novice, pudic și plăpând ca o fecioară, dar suferea de ftizie și a murit curând.

În același timp am cunoscut și un pictor misterios și funebru, înnebunit după Bocklin¹, un violonist pe jumătate dement, care improviza cu multă furie (la pian) marșuri triumfale, un compozitor

începător, care era mereu în căutare de librete, lecții de canto și neveste ale altora.

După cum mi-am dat seama mai târziu, aceștia nu erau oameni în stare să-mi ofere prea mult sau de la care puteai să aștepti opere mari. Totuși, pentru mine, după răceala cărturărească, acesta a fost primul contact cu lumea caldă și vie a artei, în acea imitație boemă de târgușor mărunț erau¹. Arnold Böcklin (1827-1901) – pictor elvețian, (N. R.)⁶⁰reprezentate toate activitățile spiritului. Vedeam în ei oameni care lucrau, care creau, care aveau să obțină într-o bună zi gloria, nu imagini înghețate de morți celebri, solemni și îngropați.

Din tinereții aceștia obscuri, timizi, îmbătați de visuri și sfâșiați de îndoieli aveau să iasă geniile de mâine, cuceritorii eternității, fericiții creatori de noi frumuseți. Și eu voiam să fiu unul dintre ei, să mă simt tovarășul lor, fratele lor, în acea căutare nevăzută a frumuseții și a reușitei.

Ne întâlneam la toate sărbătorile în casa celui mai mare dintre noi: se bea cafea, se fuma (primele țigări), se vorbea cu sinceritate retorică despre o carte nouă, despre un scriitor abia descoperit, despre un articol, despre o operă; se discuta, se iscau ciorovăieli, se țipa. Sau poezii, întrerupți cu entuziasm de către toți, citeau mici poeme scrise în săptămâna aceea; unul cânta la flaut o pastorală de o monotonă duioșie, iar altul cânta o fugă de Bach sau ceva din muzica sa.

Aveam cu toții ferma speranță că suntem destinați gloriei și măririi. Fiecare din noi îi admira pe ceilalți și era admirat la rândul său. Nu existau invidii sau rivalități. Voiam să fim amăgiți și să visăm – cea mai des repetată frază între noi era: „Trebuie să bei cu sorbituri mari din cupa himerei”. Dar ce putea fi și în ce consta această faimoasă himeră, de care se făcea un atât de nesăbuit uz duminical, n-am reușit să aflăm niciodată.

În mijlocul celor cinci afiliați, aveam și eu locul meu. Reprezentam pentru ei criticul, eruditul, filosoful. Mie mi se adresau pentru a obține informații istorice, titluri de cărți sau lămuriri exacte asupra teoriilor la modă. Mă bucuram în

⁶¹ochii lor de faima unei înțelepciuni inepuizabile, pe care numai în parte, comparativ cu ignoranța celorlalți, simțeam că o merit. Această reputație, precum și mușenia mea nedepășită în totalitate, mă făceau competent în domeniu și mai de temut decât ar fi fost nevoie. Însă, poate din cauza spaimei mele în fața stimei enorme pe

care mi-o arătau, nu le-am citit niciodată nimic din ceea ce scriam, inspirat la vremea aceea de cele mai încâl-cite probleme ale vieții și ale morții.

Oricât de bine m-aș fi simțit în acea periodică harababură poetică, mi-am dat seama că aceasta nu-mi era de-ajuns, că spiritul meu era ispitit de ceva mai mult, acum că ajunsese să se obișnuiască deja cu abstracțiunile și construcțiile conceptuale. Mă bucuram acolo de căldura unui entuziasm ușuratic și cam vulgar: poezia îmi lărgea și-mi rafina sensibilitatea: muzica – gustată atunci pentru prima dată – însoțea cu ritmuri mai grave galopurile mele vizionare.

Dar nu simțeam la niciunul din noii mei prieteni pasiunea pentru gândirea nudă, obișnuința raționamentului, gustul și practica duelurilor logice. Și după câțiva ani a avut loc trădarea mea: încetul cu încetul i-am părăsit pentru alți tovarăși, pentru alte orgii cerebrale.

Cei noi erau trei: un student la Medicină, blond și frumos, care îi prefera pe Shelley și pe Musset tratatelor de psihiatrie și Galeria Uffizi sălii de anatomie; un cvasilicențiat în literatură, scund și vorbăreț, un șoarece de bibliotecă, dar totuși băiat bun; un băiețandru mai mic decât noi toți, dezordonat în toate, școlar fără școală, nepreocupat de nici un subiect, dușman înverșunată al oricărei discipline, neîncrezător în sine și cumplit de orgolios, cinic și melancolic. Mi-am dat seama că acesta din urmă avea mai mult suflet și stofă mai bună decât ceilalți doi și m-am apropiat de el încă de la început. Chiar în ziua când l-am cunoscut ne-am certat, dar după aceea mi-a fost aliat împotriva celorlalți doi care, în numeroasele noastre întâlniri de fiecare zi, reprezentau poezia, literatura, eleganța, snobismul, într-un cuvânt, spiritul dannunzian care începea atunci să-i facă înfumurați și să-i strice înainte de vreme pe tinerii italieni. Noi doi, dimpotrivă, eram partizani ai faptelor, ai științei exacte, ai ideii, ai teoriei simple și simetrice, ai filosofiei necruțătoare.

Am izbutit să rămânem împreună și să discutăm fără prea multă amărăciune vreme de mai multe luni. Câteva simpatii comune și, mai ales, câteva uri puternic resimțite de către toți ne țineau strânși laolaltă. Însă până la urmă am început să ne sâcâim și să ne împungem – de la ironie am trecut repede la sarcasm, la insultă, la atac. Tovărășia noastră s-a sfârșit în mod misterios: plutea în aer o bănuială tragică. În sfârșit, am căzut de acord să ne despărțim în toată legea și pentru totdeauna: doi de-o parte și doi de alta. Îmi amintesc și acum colțul de stradă și ora la care a fost hotărâtă și

săvârșită, în cuvinte puține, irevocabila părăsire. Ne-am despărțit fără să ne spunem adio și fără să ne strângem mâinile. Iar eu am rămas, în fapt de seară, numai cu un prieten, cu singurul prieten al întregii mele vieți, cu un prieten numai al meu.

63El/^Jy^ragă Giuliano! Au trecut mai bine de doi-sprezece ani din acea toamnă înăbușitoare și ploioasă, când sufletele noastre pierdute s-au întâlnit și s-au regăsit. Putem vorbi în liniște, cu seninătate, despre acele timpuri, ca și când n-ar fi vorba de noi înșine, care purtăm încă aceleași nume și prenume și care avem atâtea amintiri comune. Nu mai suntem aceiași. Nu mai sunt eu – nu mai ești tu. La un moment dat am apucat pe drumuri diferite. Acum tu ești un om serios, respectat, harnic: ai admiratori, urmași, poate discipoli. Ai dat bătălii, poți să-ți arăți rănile; ai știut să creezi din nimic un lucru care există, durează și are valoare; ai vrut să ascunzi zbulciul dureros al sufletului tău complicat sub o salopetă de muncitor manual și sub ochelarii de contabil.

Eu am rămas același hoinar cu toane și fără cârmă de pe vremea aceea – n-am nici o meserie, nici un rost, nici o certitudine din care să-mi fac piatră de căpătâi, nici o bucată de lume pe care s-o pot îngrădi cu un zid, spunând: e a mea! Dar și eu m-am schimbat, și încă cum!

Putem așadar să vorbim despre acei ani cu un calm aparte, ca și când ar fi o poveste, o poveste a altora. Dar nu mă pot împiedica să vorbesc despre ea: prietenia noastră n-a fost ca toate celelalte – frivolă, trecătoare, sentimentală. Trebuie să recunoști că a fost cu totul altfel.

Nu știi dacă tu ai simțit profund, în toată plenitudinea sa, ce eveniment grav și frumos a64fost îndelunga noastră înfrățire. Eu, unul, nu sunt în stare să revăd viața mea din acei ani decât însoțită de figura ta de iacobin laborios și irascibil. Mă văd alături de tine în vânturile iernii și-n pulberile verii; rezemat de parapetul unor zăgazuri pentru a contempla furia deșartă a valurilor, întins în iarba pe vârful muntelui Mugello; aplecat să scormonesc în tarabele anticarilor după cărți vechi sau șezând la o masă goală într-un birt de țară. Oricât m-aș strădui, nu pot să mă văd niciodată singur. Îmi amintesc zi de zi viața comună și nimic altceva în afară de ea.

Ți-aduci aminte de prima ta casă, care se înălța printre palate și grădini bine împrejmuite, pe strada aceea curată și solitară, pe unde nu treceau către seară decât îndrăgostiți și portari? Era o casă mare

și puțințel gălbuie care, deși nu putea să aibă mai mult de vreo cincizeci de ani, respira un aer de bătrânețe și tristețe. Ți-aduci aminte de odaia cea mare, întunecoasă și plină de cărți -depozit doldora de toate bunătățile italienești și franțuzești, rodnic pământ al făgăduinței pentru toate curiozitățile mele de ignorant? Ți-aduci aminte de pălăvrăgelile nesfârșite din camera ta, în fața scânteierii calde a lemnelor uscate, în timp ce seara se lăsa repede și clopotele băteau fără întrerupere pentru vreun mort uitat? Ți-aduci aminte de grădina pustie, din vecinătatea unor ziduri umede și a unor ferestre mereu închise, unde pentru prima dată am discutat emoționați despre Stirner și despre divina libertate a eului? Sau îți amintești mai degrabă când ne duceam să vedem apusul soarelui pe dealuri, ne uitam la orașul tolănit pe malurile râului și ne întrebam: „Vei fi al nostru?”.⁶⁵ Uneori mergeam mai departe, în munți, căutând singurătatea, vântul și austeritatea. Drumul nu ni se părea niciodată lung. Înaintam cu pași sprinteni, de drumeți neliniștiți, iar în loc de cântece ne însoțeau plimbarea cugetările și paradoxurile. Urcășurile ne însuflețeau ca o bătălie pe care trebuia s-o câștigăm, coborâșurile ne umileau și ne făceau să tăcem. Ne îndepărtam în grabă de zidurile orașului, de îngrăditurile de sârmă, de ogoarele străbătute de brazde drepte, ca rândurile unui caiet de școală. Căutam înălțimea și libertatea: drumurile fără îngrăditura gardurilor vii, cărările și scurtăturile, tufișurile goale, potecile în pantă care duceau, pietroase, spre case nelocuite. Și când ajungeam pe culme, sub zidurile unei mănăstiri sărăcicioase și închise sau lângă pietroaiile unui castel în ruină, cântam Marseilleza în tăcerea geroasă de februarie, în fața văilor pustii și neconsolate, a munților îndepărtați, negri de sărăcie pe coaste, albi de lumină și de zăpadă spre cerul încărcat de nori, iar pieptul ni se umfla de respirația grea a plămânilor și de bătăile inimii. Ce departe eram de orașul strimt și zgomotos și de legile sfinte ale umilinței cotidiene. Ni se părea că suntem singuri pe lume, stă-pâni ai lumii, singurii oameni demni și nobili de pe pământ. Vântul bătea improșcându-ne în față stropii rămași pe frunzele zbârcite, nori albi și semeți călătoreau pe cerul înalt, fără culoare, copacii biciuiți fără milă de o pală de crivăț se tânguiau, iar ierburile arse și îngălbenite de ger așteptau răbdătoare primăvara și îmbălsămatul parfum al violetelor.

Dragă Giuliano: suntem bărbați în toată firea, nu mai suntem doi flăcăi. Avem neveste și copii, 66avem o seamă de îndatoriri, avem, într-un anumit sens, grijă de suflete. Și totuși cred că, dacă din

sufletele noastre a ieșit la iveală mai puțină falsitate, dacă ceva din noi va rămâne după moarte în sufletele altora, lucrul ăsta îl datorăm și îl vom datora acelor friguroase sărbători de iarnă, acelor evadări în doi spre pământul gol și spre înălțimile pure.

Amintește-ți serile noastre, când veneam la tine acasă, într-o altă locuință, unde stăteai singur scriind și așteptându-mă. În fața ferestrelor era un chiparos, iar alături de el un urcuș. Ne plăcea mult chiparosul acela cam agitat și cam prăfuit, dar negru de tot și absolut singur în colțul acela de grădină bătrână. Priveam adesea spre urcuș. Viața noastră era și voia să fie un urcuș. Visurile noastre le-am visat pe înălțimi, cu picioarele afundate în iarba umedă, în timp ce în aer plutea parfumul ginestrelor. Toate proiectele noastre de cărți și ziare, planurile noastre de acțiune s-au înfiripat și au prins aripi acolo sus, la câteva sute de metri deasupra mării și deasupra lumii. Orice aș fi gândit și aș fi propus, erai și tu la mijloc, iar în lucrurile propuse de tine trebuia să am și eu un rost, universul era împărțit clar în două, astfel: noi doi de o parte și restul lumii de cealaltă.

Acolo sus, în colțul străzii San Leonardo, erau doi chiparoși mari și maiestuoși, aproape egali ca înălțime. Stăteau lipiți unul de altul și nu aveau tovarăși în jur. Am spus odată că acei chiparoși suntem noi doi și că, așa cum ei și-au împletit rădăcinile sub pământ și ramurile în cer, tot așa voiam noi să fim legați în viață și în viitor. Că soarta acelor chiparoși va fi și soarta noastră și că, dacă unul din ei ar fi tăiat sau rănit, același lucru i se va întâmpla și unuia din noi. Îți aduci aminte? Chiparoșii sunt amândoi acolo, nici furtuna nu i-a smuls din rădăcini, nici securea nu i-a retezat, și către seară vrăbiile se așază pe ramurile lor, să ciripească triluri de iubire. Iar noi doi trăim, suntem amândoi în viață și mereu aproape, însă orgoliile nebunești nu ne mai infierbântă mințile, dar, când trec pe dinaintea celor doi frați negri, plec capul și – nu știu de ce – mi se strânge inima.

Nu simți ce lucru grav, ce lucru frumos a fost prietenia noastră din vremea aceea? Nu mai știu dacă în amintirea ta sunt viu și prezent, așa cum ești tu într-a mea. Nu știu dacă îți dai seama că tot ce e mai bun în viața noastră a început atunci, nu mai înainte, și că tocmai în anii aceia sufletul nostru și-a dăltuit pentru totdeauna trăsăturile și și-a măsurat lungimea aripilor.

Suntem deopotrivă alături și departe, prietene, eu nu știu nimic despre tine, iar tu nu mai știi nimic despre mine.

Dar când te revăd așezat în fața meselor mari și mâzgălite ale bibliotecii, în diminețile și după-amie-zile de muncă pătimașă, aplecat peste cărțile deschise, peste hârtia pregătită pentru scris și aud din nou glasul tău care mă întreba sau îmi răspundea ceva (trăgeam cu coada ochiului în jur, pentru ca omul sever care se plimba în sus și-n jos să nu bage de seamă flecăreala noastră ne-permisă), atunci înțeleg totul, iar tu redevii al meu, întocmai ca în acele zile îndepărtate ale neliniștitei noastre vegheri.⁶⁸ Sau când mergeam să luăm cafeaua, seara târziu, și ne aciuam la ultima măsuță, în cel mai retras colțișor al unei încăperi din fier și sticlă a mării berării? Ți-aduci aminte cum treceam muți, disprețuitori și solemni, înfășurați în mantale negre, pe lângă mesele familiilor cu stare, pe lângă filistinii singuratici care mureau de plictiseală, hipnotizați de paharele goale, în rânjetele tinerilor eleganți, vulgari ca niște slugoi? Cu ce mulțumire ne retrăgeam acolo, în spate, ca să bem cafeaua fierbinte și proastă, să recapitulăm izbânzile din ziua aceea, să comentăm trecutul și viitorul, nenorocirile de pe pământ și speranțele din cer! Câte cărți n-am sfârtecat, câte idei n-am descoperit, câte glorii n-am strivit, câte sisteme n-am desființat, câte indexuri și prefețe de opere n-am scris, câte paradoxuri n-am pus în circulație și câte vârfuri de săgeți n-am ascuțit! Fără absint și fără șampanie! Beția noastră, ca și divina tinerețe, era o beție fără vin, o orgie fără femei, o sărbătoare fără muzică și dans. Era triumfă-toarea dezgropare zilnică a eului nostru, a celui mai intim și mai adevărat eu al nostru, revelarea, înnoirea permanentă a inteligenței noastre de lirici ai conceptului și de exploratori ai adânci-milor.

Ne-am descoperit împreună pe noi înșine și tot împreună am descoperit gândirea. Eu ți-am dezvăluit ție sufletul tău, iar tu mi-ai făcut cunoscut mie sufletul meu. Împreună am crezut totul și am negat totul: am construit și am dărâmat. Mână în mână am căutat adevărul, am devorat cărțile și am zdruncinat gloriile cele mai incontestabile. Ne-am eliberat în aceeași clipă de credința părinților, de idolii tribului, de ochelarii

69de cal ai celor fricoși. Am dormit în același pat și am mâncat la aceeași masă, am însemnat, în aceleași cărți, aceleași pagini.

Totuși prietenia noastră n-a avut nimic dulceag, nici efeminat, nici patetic, nici – de ce n-am spune-o?

— Cordial. A fost prietenia a două creiere trudite, nu corespondența simțămintelor de iubire a două inimi ce se mărturisesc.

Nu ne-am sărutat niciodată, nu am plâns împreună nici măcar o singură dată și niciunul dintre noi nu i-a destăinuit celuilalt secretele cele mai scumpe ale pasiunilor sale. Când te-ai îndrăgostit, am aflat de la alții, am descoperit anunțul căsătoriei tale în *Corriere della Sera*. Nu degeaba am citit cu atâta fervoare Roșu și Negru și Moartea lupului!

Da, trebuie s-o recunoști: prietenia noastră n-a fost ca toate celelalte. Cu totul cerebrală, cu totul intelectuală, cu totul filosofică, a avut totuși înflăcăările și furtunile apropierei dintre două inimi. Și, de altfel, nici nu sunt sigur că inima n-a jucat chiar nici un rol în ea. Eu nu sunt numai un creier. Nu simți câtă nostalgie e în aceste amintiri, în aceste evocări ale unei fericiri irecuperabile? Oare de ce acest trecut de lecturi, excursii și colocvii – acest trecut simplu și intim de muncă și de tăcere – mă mișcă mai mult decât amintirea unei iubiri? De ce simt încă pentru tine o duioșie niciodată mărturisită, niciodată manifestată, pe care n-am dezvăluit-o nicicând în gesturi și n-am exprimat-o în scrisori? Nu, de fapt, nu sunt deloc sigur că inima n-a avut aici nici un rol.¹ Poem filosofic al scriitorului francez Alfred de Vâgny (1797-1867). (N. R.)⁷⁰ Tu singur, probabil, ai putea s-o spui, dar n-am să-ți cer asta. Nu vreau s-o spui: să fie încă unul din acele secrete (ultimul!) care făceau mai pură virila noastră înfrățire. Descoperirea unității înă la vârsta aceea gândirea fusese un martorKS și un sprijin al neliniștii, al tristeții și al dezgustului nevinovat de viață. Cârjă, pavază, proptea și nimic mai mult. Invocam cu glas tare filosofia ca să exprime și să judece un sentiment al meu: aliată, auxiliară și slugă pe care o laudam atâta timp cit îmi dădea dreptate și îmi împrumuta chipul ei – venerabil, după cum credeam pe-atunci – pentru a nu înfățișa dușmanilor lirica nuditate a copilăreștilor și închipuitelor mele necazuri. Totuși alegerea întunecatei și neîmpodobitei livrelor a filosofiei, în locul shakespeariane și înfloratei mantii a poeziei, era semnul unei înclinații instinctive spre gândirea abstractă și spre recunoașterea faptului, acum pot să spun, că acea haină avea și o valoare în sine însăși, era chiar mai valoroasă decât altele și, în sfârșit, te obliga să descoperi că sub acel veșmânt era posibil să se afle un corp solid și viu.

De fapt am scăpat de durere cu ajutorul cugetării. Metoda m-a făcut să uit rezultatele, iar mijlocul a ucis scopul. Ideea mea fixă, așa cum am spus, era să dovedesc răul existenței în modul cel mai cert cu putință, irecuzabil, definitiv, în

71 așa fel încât nimeni să nu poată spune nu, în așa fel încât toți să fie siliți să recunoască: așa e, nu poate fi decât așa!

Pe vremea aceea mi se părea că certitudinea nu poate fi dată decât de știință și deci de filosofie, o filosofie care își avea rădăcinile în științe și care era născută din ele. Toată lumea cunoaște această filosofie: în zilele noastre ea se numește pozitivism. Mi-am propus așadar să fac o demonstrație pozitivistă a pesimismului.

M-am năpustit, cu foamea celor optsprezece ani ai mei, asupra antropologilor, psihologilor, biologilor și sociologilor care atunci se aflau pe culmea deplinei lor maturități prevestitoare de declin. Am adunat fapte, am copiat cifre, am aplicat teorii, am încercat generalizări, am improvizat maimuțărăște ipoteze și sisteme. Și încetul cu încetul am prins gust. Am uitat de tragedia lumii, de deșertăciunea leopadiană, de renunțarea schopenhaueriană și chiar de voga mea nemulțumire. Îmi plăceau cercetarea de dragul cercetării, ideea care naște o idee și mai mare, puterea miraculoasă care lărgeste câmpul abstracțiunii. Metodele și conceptele m-au cucerit: n-am mai văzut durerea mea reflectată în lume, ci am simțit lumea gândind înăuntrul meu. De atunci viața mea a fost gândire și numai gândire. Unica realitate mi se părea a fi ideea, unica expresie perfectă – filosofia.

Eram cu totul înecat în fapte, dar faptele nu-mi mai ajungeau. Oricât le-aș fi sondat și le-aș fi pus cap la cap, ele nu epuizau infinitul. Bogăția particularului, care fusese singura mea bogăție de erudit dezordonat, mi se părea o mizerie fără⁷²margini. Mintea mea, înnebunită după vastitate și întreg, căuta concepte universale – singura hrană în stare să-i potolească foamea. Teoriile îmi plăceau mai mult decât argumentele, ideile mai mult decât experiențele, iar două fapte izolate mi se păreau mai mult decât suficiente pentru a înjgheba un sistem. Înaintând în cuprinderea din ce în ce mai largă a realului, însă cu tot mai puține principii, am căzut, așa cum era firesc și necesar, în monism¹. Nu în monismul idealist pe care l-am cunoscut mai târziu, ci într-un monism inspirat de marii mecaniciști² pe care-i frecventam pe-atunci. Credeam – credeam – într-o substanță unică, din care se compuneau toate existențele universului și care,

deși nedefinită, semăna mai mult cu vechea materie decât cu orice altceva.

Pentru mine, acest monism, această credință în unitatea profundă și substanțială a tuturor lucrurilor nu era numai o vorbă goală, o frază, o formulă. Am simțit-o și am trăit-o în fiecare clipă a vieții mele, așa cum se trăiește o pasiune sau o iubire. Toate lucrurile diferite erau de fapt, pentru mine, un singur lucru. Substanța unică, substrat al totului în schimbare, nu era o invenție a minții, ci realitate însăși. Și încercam o voluptate continuă: credința de-a ști că toate acestea¹. Concepție filosofică potrivit căreia la baza tuturor fenomenelor lumii se află un singur principiu, fie material, fie spiritual, (N. R.)

2. Adepti ai Mecanicismului – concepție care explică întreaga diversitate a fenomenelor realității aplicând principiile și legile mecanicii, reducând fenomenele sociale, psihice, biologice la simple manifestări mecanice, fizico-chimice etc. (N. R.)

73lucruri atât de separate, atât de felurite pentru animalele oarbe care mă înconjurau erau, în schimb, pentru mine, același obiect, același principiu, stofa însăși, fragmentată și colorată în mii de moduri pentru comoditatea simțurilor noastre.

Atât de mare era credința mea, încât am devenit apostol. Începeam atunci să depășesc cercul. Tovarășilor de școală și să mă întâlnesc cu câte un intelectual mai vârstnic (care nu era sau nu mi se părea mie superior) și cu alții, mai puțin savanți decât mine, dar interesați de idei, cu care puteam să risc cele dintâi experiențe de profesor, îmi amintesc mereu de o zi solară și muzicală de iunie. Mă aflam în casa unui începător pe care voiam să-l convertesc la credința mea. Deodată s-au auzit sunând clopotele de amiază și mi s-a părut că umplu de o căldură sonoră întreaga atmosferă, ea însăși încălzită de soare.

„Iată” – i-am spus, arătându-i un toc – „gân-dește-te că acest toc și acest sunet sunt unul și același lucru. Primul e o forță fixă, încătușată deocamdată în lemn și fier, celălalt o forță care acum se eliberează în cercuri largi spre cer. Există un adevăr mai profund și mai grandios decât acesta?”

Și în clipa aceea simțeam, vedeam și atingeam cu întreg sufletul unitatea divină, deslușeam într-adevăr confuzia vrăjmașă a diversului revăr-sându-se spre obârșia unică a unui singur izvor, a unui singur moment, și îndreptându-se spre gura unică a unei panteiste

nirvane.⁷⁴Lumea sunt eu {fjy^ax nu m-am oprit nici la monism. Eram, cum -Z^sunt și azi, hoinar și volubil. Și, oricum, gân-direa nu se oprește. Sfârșitul ultimei pagini nu e decât exordiu! Unei noi plecări, iar fiecare culme atinsă e o trambulină pentru alte zboruri.

Odată cucerit simțul unității, mi s-a ivit în minte veșnica întrebare: din ce e făcută această unitate? Cine posedă substanța invizibilă și omniprezentă care face totul și devine totul? Materia? Eterul? Energia? Spiritul?

Am refăcut, în mare, în sinea mea drama oricărei filosofii. Împotriva primelor afirmații naturaliste se răzvrăteau replicile raționale. Universul alcătuit din apă sau foc, din corpusculi sau din vârtejuri a devenit încetul cu încetul lumea rațiunii, multipla întrupare a ideilor, cristalizarea verbului divin, fluviul schimbător al imaginilor, imperiul spiritului manifestat. Soluția idealistă m-a cucerit. Esse est percipi¹. Realitatea imediată e senzația. Senzația e un fapt al nostru, al sufletului. Dincolo de ea nu cunoaștem nimic. Singurul spion și martor al realității este acest izvor continuu de stări și deveniri ale conștiinței. Lumea e reprezentarea noastră. Filosoful meu n-a mai fost Schopenhauer, ci Berkeley.

Există ceva dincolo de reprezentare? Cunoașterea e o fereastră demnă de încredere spre real sau doar un sistem de sticle opace, împodobite cu figuri, care filtrează numai imagini false și¹. A fi înseamnă a fi perceput. (în lat., în orig.) (N. R.)⁷⁵umbre îndoielnice de adevăr? Există cu adevărat ceva dincolo de cunoaștere sau nu există nimic, precum dincolo de viață? Să fie oare numai o oglindă a ei înseși, o scoarță fără trunchi, o perdea a golului?

Aceste întrebări, pe care omul sănătos nu și le pune, pe care filosoful de meserie le reduce la tăcere cu ajutorul sentințelor și experiențelor unei vorbării de o pretinsă adâncime, mă tulburau profund și mă obligau la un neîntrerupt joc al minții, la o vânătoare disperată de argumente, sofisme și subterfugii, mă făceau să trăiesc cu sufletul la gură, neliniștit, neobosit, ca și când viața mea însăși ar fi atârnat de ele. Acum, după atâția ani, îmi dau seama de felul copilăresc în care-mi puneam acele probleme, de modul grosolan în care le rezolvam; dar pe vremea aceea era vorba de lucruri grave, de evenimente interioare mult mai importante ca o primă iubire sau un câștig neașteptat. Gândirea era viața și de alegerea unei teorii depindea orientarea unei existențe.

Seară de seară, între patru și șase, apoi între opt și douăsprezece, purtam discuții – discuții cu prieteni și cu dușmani, discuții cu voce tare, pline de patimă și avânt. Ne plimbam de-a lungul fluviului galben sau pe alei suitoare, printre oameni, pe sub copaci, în aerul proaspăt și nuanțat al amurgului, sub cerul picurând de ploaie sau înfiorat de la un capăt la altul de stele tremurătoare, prin mijlocul mulțimii, prin ceață, printre trăsurile zgomotoase, pe lespezile ude, pe pietrișul alburiu, fără să vedem nimic, fără să luăm seama la lumea din jur căreia, din jumătate în jumătate de oră, îi negam sau îi confirmam existența.⁷⁶ Teorie a cunoașterii, percepție și reprezentare, obiectiv și subiectiv, idealism și realism, Kant și Stuart Mill, simțuri și rațiune, Platon și Locke, întreg arsenalul gnoseologic scos din teacă și mânuit fulgerător. Ne întoarcem acasă răgușiți, descumpăniți, fără nici o certitudine, fără nici un punct sigur, cu îndoiala că acest întreg talmeș-balmeș de definiții, dileme și inducții ar putea fi doar efectul unei ridicole neînțelegeri, pur și simplu o problemă de termeni.

Dar idealismul rezista. Mi se părea singura teză logică – pentru că logica, la mine, nu s-a mărginit la obișnuita egalitate între exterior și interior. Lumea e reprezentare – da, dar eu nu cunosc alte reprezentări în afară de-ale mele. Cele ale altora îmi sunt necunoscute, ca și esența fenomenelor neînsufleteite. Mintea celorlalți există numai ca ipoteză a minții mele. Lumea e așadar reprezentarea mea, lumea e sufletul meu, lumea sunt eu!

Ce descoperire minunată, ce iluminare neașteptată! Nici o idee nu m-a zguduit și nu m-a transformat mai mult. N-am observat strania ei neverosimilitate, nu m-am gândit c-ar putea fi un echivoc dialectic, o simplă transpunere de limbaj și nimic mai mult. Tocmai nebunia ei îmi înflăcăra credința: nimeni nu crede în ea sau poate crede? Cu atât mai bine! Cred eu. Adevărul cel mai profund se descoperă întotdeauna târziu și cel din urmă.

Am crezut în ea cu toată puterea minții mele și am luat-o în serios, în litera ei, depănând cele mai îndepărtate și mai absurde consecințe. Viața mea a devenit fantastică și divină, fără ca nimic să se fi schimbat în jur.⁷⁷ Lumea întreagă nu era decât o parte a eului meu: de mine, de simțurile mele, de mintea mea depindea existența ei. Datorită mișcărilor mele lucrurile apăreau și dispăreau. Când îmi îndreptam atenția asupra lor apăreau. Când le întorceam spatele se risipeau din nou. Dacă închideam ochii, toate culorile mureau, dacă

îmi astupam urechile, nici un sunet, zgomot sau armonie nu mai rupea tăcerea spațiului. Și ultima consecință: când voi muri, întreaga lume va fi nimicită. O ultimă îndoială mai rămânea: oare voi muri ca toți ceilalți? Sunt în stare să concep faptul că mintea mea va înceta să gândească?

Și oamenii! Umbre trecătoare pe ecranul sensibilității mele, fantasma evocate de voința mea, marionete pretențioase ale teatrului meu interior: ce distracție grozavă! Acum mi se păreau și mai de nimic, și mai caraghioși ca înainte, cu toată agitația lor! Mergeam prin mijlocul lor și mă gândeam: „Uită-te la ei, își închipuie că trăiesc, că există prin ei înșiși, mai mult chiar – sărmani naivi – că sunt nemuritori! Nu știu că nu sunt decât niște figurine grăbite pe retina mea, amintiri sau așteptări neînsemnate ale sufletului meu, stropi inconsistente dintr-un fluviu de imagini care-și are izvorul și vărsarea în mine, numai în mine”. Treceam mai departe: iată-i din nou scufundați în nimic, și totuși înaintând satisfăcuți, ca și când ar avea în față o viață plină și nesfârșită.

Privindu-i, zâmbeam și nu-i mai uram: chiar și cea mai mărunță suferință în fața nedreptului lor dispreț dispărea. Nu mai eram o victimă: acum mă simțeam stăpân și dominator – singura ființă vie dintr-o piață plină de umbre.⁷⁸ Neobosit, eram creator și distrugător, iar lumea îmi stătea la picioare, ca și când aș fi putut s-o refac cu totul altfel sau s-o sorb din nou dintr-o suflare. Încercam uneori o asemenea beție metafizică la gândul acesta, încât mi se părea că nu mai sunt acel mărunț eu însumi pe care-l suportam înfiorându-mă, ci că m-am transfigurat dintr-odată, devenind uriaș, aproape un zeu care iese pe neașteptate din găoacea meschină a unui om. Nimic nu e adevărat Totul e îngăduit'olipsismul perfect și consecvent a fost cea? /mai smintită beție a primei mele tinereți, dar nu și cea mai lungă. A ținut puțin, ca toate bețiile.

Trezirea a fost jalnică. Deprins să gândesc că sunt osia universului, singura unitate în stare să dea formă și durată neantului nerăbdător să fie, mi s-a înfățișat dintr-odată certitudinea că sunt victima ridicolă a unui joc de cuvinte, a unei curse logice, a unei ghicitori metafizice. Atâta căldură, atâta voluptate, atâta uimire – pentru o deducție neîntemeiată dintr-un cerc vicios! A spune că lumea e reprezentare înseamnă doar că există complexe de senzații dirijate de o voință asemănătoare cu a noastră, care se numesc oameni, iar acestea sunt doar definiții care nu schimbă nimic.

Vocabularul rămâne același; iar în fața lucrurilor și a oamenilor trebuie să acționăm ca și

79Înainte, nu putem proceda altfel. Rezistenței pe care corpurile o opun voinței mele i se adaugă voințe diferite de a mea, îndreptate împotriva voinței mele, iar aceasta demonstrează că, în loc să fiu Dumnezeu, nu sunt decât un biet imbecil.

Mai târziu această convingere m-a împins să caut un alt drum pentru a ajunge la Dumnezeu: să-mi sporesc puterea voinței. Atunci însă acea trezire mai umilă și mai tristă decât toate m-a aruncat la polul opus. Mi-am pierdut orice încredere în rațiune, în gândire, în filosofie. Gândirea a devenit pentru mine un paradox poetic, rațiunea mi s-a părut un desen geometric și simetric de simple linii fără dimensiuni, filosofia – nimic altceva decât o expresie dialectică a unor simpatii, uri, nevoi cerebrale sau morale ale cutărui sau cutărui om, nu ale spiritului universal incarnat. Logica aceea care mă condusese cu rigoarea sa independentă și cu drumul său fără odihnă până în acel moment s-a preschimbat pentru mine într-o sofistică subtilă, înșelătoare, nimicitoare, pe care am exercitat-o vitejește asupra tuturor cugetărilor posibile, de îndată ce mi s-a ivit prilejul favorabil. Am devenit un fel de Gorgias de cafea, care – pentru a se răzbuna pe certitudinea pierdută și pe orgoliul vlăguit – se delecta descompunând și disecând credințele altora, răsturnând tentativele lor de-a teoretiza și de-a afirma, folo-sindu-se nu numai de slăbiciunea și de ignoranța lor, ci și de propria lui rea-credință și rea-voință. Simțeam o mare plăcere strecurând îndoiala în capetele dogmaticilor, reducându-i la tăcere pe entuziaști, ridiculizându-i pe fanatici, umilindu-i pe limbuți. Era o plăcere amară, răutăcioasă, 80sterilă – dar mă distra grozav. Era singura mea răzbunare. Umblam într-adins să găsesc alți oameni nu pentru a-i convinge de ceva, ca mai înainte, ci pentru a-i face să se îndoiască, pentru a-i face încă o dată asemenea mie.

Foarte puțini îmi rezistau. Vorbirea mea însuflețită, ușurința de-a improviza, obișnuința scimei dialectice, experiența diferitelor filosofii, cutezanța erudiției mele bibliografice îmi asigurau de cele mai multe ori superioritatea. Aveam o metodă care nu dădea greș – cunoșteam toate cursele tactice, ascunzișurile infailibile, loviturile de maestru.

Totul e relativ. Adevărul de aici e o eroare dincolo. Adevăr dintr-un punct de vedere și falsitate dintr-altul. Toate principiile sunt

contradictorii în ele însele. Orice metafizică e doar transcrierea în limbaje diferite a două sau trei formule generale, iar acestea se reduc întotdeauna la o unitate mistică sau la un unic care nu poate fi înțeles, care nu e nimic, care nu înseamnă nimic. Se fabrică filosofii pentru a justifica prejudecățile noastre, necesitățile – fie ele chiar josnice -ale vieții noastre. Dacă transpunem filosofia în termeni de viață, ne vom trezi în fața unei frumoase imitații a metafizicii porcilor schițată de Carlyle. Unica realitate e prezentul, senzația. Fiecare să-și trăiască prezentul său și să dea dracului formulele și credințele. Trebuie să ne eliberăm de aceste cruste ale unor boli învechite: fiecare să se elibereze pe sine și să creadă în sine și în clipa care trece, a cărei frumusețe stă tocmai în faptul că e trecătoare. Și, așa cum nu m-am oprit la jumătate în niciuna din aventurile mele, n-am așteptat prea mult pentru a trage consecințele acestei negări a oricărui principiu și a oricărei reguli. Atunci l-am întâlnit pe Max Stirner și mi s-a părut că am găsit, în sfârșit, singurul maestru de care nu m-aș fi putut lipsi. De la solipsismul cunoașterii am trecut la solipsismul moral. Pentru mine n-a mai existat alt Dumnezeu în afară de mine însumi. Mi-am imaginat o egologie – am stârpit în mine sentimentele familiale, legăturile patriotice, ultimele rețineri ale obișnuinței burgheze de purtare corectă. Am fost anarhic, m-am proclamat chiar eu anarhic, și nu am văzut un alt sfârșit demn de mine în afară de eliberarea mea deplină și apoi a celorlalți. Deoarece pentru libertatea mea aveam nevoie de libertatea celorlalți.

Am întemeiat împreună cu trei prieteni un grup individualist. Am scris Proclamația Spiritelor Libere și ne-am îmbătat cu toții cu vin, cu hașis și cu absurdități feroce.

Nimic n-a mai fost sfânt pentru mine: aceleași încercări revoluționare și programe umanitare, care-mi păruseră înainte ceva măreț, se preschimbaseră în ochii mei în niște neghioabe copilării de credincioși laici și fără experiență. De data asta voiam cu totul altceva. Eliberarea interioară, ideală, radicală a tuturor oamenilor. De-ar fi fost cu puțință, chiar un butoiăș cu pulbere, pe ici-pe colo, pentru a grăbi viitorul. Mă gândeam, împreună cu câțiva tineri cu care mă întovărășisem, la o lovitură pentru a pune mâna pe oraș, mă pregăteam pentru recolta universală, aveam chef să evadez, să călătoresc prin toate țările, să mă izbesc de trupurile tuturor popoarelor, să mi se facă lehamite de exalațiile Orientului, să mă pierd în cețurile Nordului.

În acest timp, neputând face nimic, nemulțumit și ațâțat, lacom și îndărătnic, îmi vărsăm ciuda în aforisme necruțătoare, în descărcări lirice și mușcătoare, asemenea celor ale lui Nietzsche, și meditam, în ciuda filosofiei și a lui Kant, vrednicul ei codoș, la o „Critică a oricărei rațiuni” și un „Amurg al filosofilor” și simțeam nevoia apostolică de a-i elibera pe ceilalți, așa cum mă eliberasem – după câte mi se părea – pe mine însumi, cu o teorie nudă și curajoasă.

În ce fel? Înființând un ziar. Un jurnal care să cuprindă atâta știință câtă era necesară pentru a risipi tot ce era vechi, cât și marea cruzime sau antiidealismul și exotismul care existau în mine și în cei apropiați mie. Fierberea JT^e fiecare dată când o nouă generație se ivește -Z/pe scena vieții, se pare că simfonia lumii trebuie să cânte într-un tempo nou. Visuri, speranțe, planuri de luptă, extaz în fața descoperirilor, asalturi, sfidări, orgolii – și un ziar.

Orice articol are răsunetul și tonul unei proclamații, orice atac sau contraatac polemic e scris în stilul comunicatelor victorioase, fiecare titlu e un program, fiecare critică e o luare a Bastiliei, fiecare carte e o evanghelie, fiecare discuție capătă aerul unei conspirații de catilinari sau a unei83ântâlniri de sans-culottes, chiar și scrisorile au o răsufare găfâită și un galop de predici apostolice.

Pentru tânărul de douăzeci de ani, orice om în vârstă e un inamic, orice idee e suspectă, orice om mare trebuie dat în judecată, istoria trecută pare o lungă noapte întreruptă de fulgere, o așteptare cenușie și nerăbdătoare, un etern crepuscul al dimineții care începe, în sfârșit, odată cu noi. Pentru tânărul de douăzeci de ani, chiar și apusurile par să aibă reflexele alburii și delicate ale zorilor ce întârzie să apară, faclele care-i însoțesc pe morți sunt focurile de bucurie ale noilor sărbători, tânguirile clopotelor bigote sunt dangătele ce anunță nașterea și botezul sufletelor. E singura vârstă înfumurată a vieții, în care omul are viciul viril de-a lua de carne toți taurii, în care umblă cu pasul sprinten și apăsător al cuceritorului de cetăți, cu pălăria pe-o sprinceană și cu bâta de cireș în mâna nervoasă.

Orice panglică ți se pare un drapel, orice tunet îndepărtat – freamătul uriaș al unei revolte, orice explozie de petardă – vestea unei bătălii și orice ploaie torențială – începutul celui de-al doilea potop universal. Ascultăm cu urechile ciulite murmurul vântului crezând că e sfârșitul lumii, tropotul unei gloabe închiriate ne face să ne repezim la fereastră, ca și când ar fi mârtoaga de smoală a lui Antihrist, iar

dârele roșii ale soarelui care apune ne fac să întrezărim o emisferă de foc ce se întinde dincolo de ultimul lanț de munți, unde viața e poate o agitație de giganți, iar cerul, în loc să fie de un azur creștinesc, ia culoarea incendiului și a gheenei.

În toiul celor mai cumplite beții, avem iluzia fericită că suntem cei dintâi oameni din lume -84Cei dintâi în ordinea timpului – adevărați Adami, că suntem cei care trebuie să dea nume lucrurilor, să înalțe cetăți, să întemeieze domnii, să anunțe viitoare religii și să cucerească cu orice preț, luptând corp la corp, întreaga stăpânire a acestei lumi. Singuri, neprihăniți, virgini și puri ne simțim îndreptățiți să ștergem orice amintiri și în stare să țesem din nou realitatea pe o nouă urzeală și cu desene noi.

Lumea ni se pare rău întocmită; viața – lipsită de armonie și grandoare, gândirea ne face impresia unei intenții rămase la jumătatea drumului, unui gest abia schițat, unui desen negru și confuz pe care nimeni nu l-a dezvoltat în frescă.

Sunt atâtea de făcut și de refăcut. Iată-ne, suntem gata, suntem aici! Jos haina și pălăria! Adio, lomuri uriașe cu adnotații pe marginile late care ne-ați stârnit o sete îngrozitoare, dar nu ne-ați arătat izvoarele!

Iată-ne aici, băieți de ispravă, dornici să ne punem pe treabă. Cu mânecile suflecate, cu părul în vânt, cu târnăcopul în mână și carabina în bandulieră, constructori și soldați totodată, ca ovreii lui Ezdra¹. O, ce surpări! Câtă pulbere! Și rit moloz! Zidurile cad cu zgomot de bombe, colbul ce plutește în jurul nostru e dens ca fumul unei bătălii Ancien Regime, iar cântecele care le-nalță și-și răspund în bubuitul dărâmurilor HAnț cântece de război și imnuri revoluționare. I. Ezdra (sec. V î. Hr.) – preot și scrib evreu care a organizat comunitatea evreiască din Ierusalim, după exodul din Babilon, restaurând religia iudaică și Templul, (N. R.)⁸⁵ Nimic de zis: avem vocație militară. N-am vrea să îmbrăcăm, pentru toate cărțile din lume, tunica infanteriștilor; dar războiul e oxigenul nostru, fiecare asediu e o sărbătoare și am vrea ca fiecare cuvânt să fie o împușcătură mortală și fiecare idee – un șrapnel care nu dă greș. Dar armata regulată ne repugnă. Suntem pentru voluntari, pentru grupuri armate, pentru briganzi, pentru luptătorii liberi din piețe care răstoarnă regii de pe tron, pentru cavalerii rătăcitori care caută aventuri cu spada așa cum orice Casanova le caută pe cele cu femei. Patronul nostru e Don Quijote și numai de dragul lui îl suportăm pe

Sancho Pânza, dar ne ușurăm sufletele urându-l de moarte pe Samson Carrasco, tată și model al tuturor filistinilor, dușmani jurați ai nebuniei și a tot ce-i seamănă.

Și noi suntem cavaleri-gentilomi de capă și spadă, gata să înfigem spada în inimile zbârcite ale părinților nobili și să acoperim cu capa Dulci-neezele zgribulite și înfricoșate. Cu pana la pălărie și cu mâna pe garda săbiei, cu priviri provocatoare și porniri de răufăcători. Ce naiba faceți voi, ăștia, acolo? Grăbiți pasul, dacă nu vreți să fiți striviți în picioare, sinucideți-vă, dacă nu vreți să fiți spintecați. Noi mergem înainte -trebuie să mergem înainte! Totul se sprijină pe umerii noștri, toate ne interesează!

Așa, din mers, orice lucru e bun – o palmă, o lovitură de spadă și apoi mai departe, măcar pentru antrenament.

Și noi credem că morile de vânt sunt niște uriași și nu ne rușinăm de asta. Sunt poate mai puțin primejdioase! Ia încercați voi, ăștia, să le luați cu asalt și o să vedeți că paletele de lemn nu sunt mai lipsite de vlagă ca brațele lui Briareus!

Totul sau nimic – nimic sau totul! Mai sunt încă lumi de descoperit, adevăruri de revelat, turnuri și ziduri de surpat cu sunetul trâmbițelor noastre?

Să le punem bețe-n roate tuturor: să-l dăm jos pe Dumnezeu din norii cerului, să-i răsturnăm pe regi de pe tronurile pământeste, nici măcar morții să nu se odihnească în pace sub florile și minciunile din cimitire, și nici îngâmfatele celebrități de bronz pe soclurile lor de piatră.

Vrem să ne eliberăm de toți și de toate. Vrem să redevenim goi la suflet, așa cum nevinovatul Adam era gol la trup. Vrem să aruncăm de pe noi pelerinele religiei, jiletca filosofiei, cămașa prejudecăților, cravatele înnodate ale idealurilor, chetele logicii și izmenele moralei.

Trebuie să ne răzuim pielea, să ne curățăm sufletul, să ne dezinfectăm creierul, să ne aruncăm în apa curgătoare, să redevenim copii, inocenți, naturali, așa cum am ieșit din pântecul mamei. Nu mai vrem ca morții să poruncească celor vii, ca viața să fie inspirată din cărți, ca Rațiunea și Istoria să continue, cu atâta autoritate, să ne țină încătușați și înghesuiți în băncile școlilor, încremeniți și cu gura căscată, pentru a primi, îmbucătură cu îmbucătură, pâinea mestecată de alte guri. Rațiunea trebuie să fie rațiunea noastră, I. În mitologia greacă, unul dintre cei trei giganți cu o sută de brațe, fiii lui Uranus și ai Gaiei, care l-au ajutat pe Zeus în lupta cu Titanii, (N.

R.)⁸⁷iar istoria să înceapă astăzi. Anul nou al erei noastre. Incipit vita nuova¹.

Pământ nou și ceruri noi. Decoruri pictate după împrejurări. Palate înălțate într-o singură noapte. Fațade lungi, numai lumină, cu mii de ferestre și un stindard la fiecare dintre ele. Multe strigăte pe drum, nevoia de-a urca, de-a locui în munți, de-a vedea orașul la picioare, de-a putea să disprețuiești oamenii de la distanță.

Să-i disprețuiești, chiar să-i urăști și să-i omori. Dar, în fond, să-i iubești! Tot ceea ce facem e pentru ei. Tot ce spunem e ca să-i orbim, să-i înspăimântăm, dar ceea ce facem e pentru toți, pentru eliberarea și bucuria tuturor. Ne batem pentru a-i face mai buni, urlăm pentru ca ei să țină minte, îi speriem ca să se gândească la situația lor. În fond, nu avem altă ambiție decât aceea de-a fi dascălii lor, călăuzele lor, profeții lor și ne-am mulțumi să murim precum Moise, în fața viilor din Pământul Făgăduinței. Și din toate aceste furtuni, recolte și orgolii ies patru, opt, șaisprezece pagini de hârtie tipărită: obișnuitul ziar! 1. Începe viața nouă, (în lat., în orig.) – citat din prima operă a lui Dante, Viața nouă. (N. T.)⁸⁸TEMPESTOSOIGNEM VENI MITTERE IN TERRAM¹ SF. LUCAPoe am venit sa aduc pe pământ. (in lat., în orig.) Discursul de la miezul nopții (jY[^]iarul, faimosul ziar ce stă înfipt în mintea (7V celui care vrea să dea buzna în vălmășagul miilor și milioanele de oameni, pentru a-i deștepta și a-i ilumina, îndelung visatul și promisul ziar al celui care vrea să ia lumea cu asalt și să-i atace brusc pe contemporanii ațipiți, așa cum fac tâlharii la drumul mare, de atâtea ori propusul și plănuitul ziar ce trebuie să înmănuncheze nerăbdările celor necunoscuți, să dea glas și înfățișare unui grup de inși neștiuți de nimeni, să dea de știre maeștrilor tineri sau celor care nu mai sunt tineri, oamenilor de treizeci sau patruzeci de ani, că tinerii proaspeți de douăzeci de ani au; ajuns la majorat și că o altă generație are în sfârșit dreptul de-a lua cuvântul – acest ziar absolut necesar, ce trebuia să fie ca dezmoțirea mușchilor (lintr-o strânsoare abia desfăcută, ca primul cântec nestingherit al unei guri care n-avea voie până acum decât să murmure, acest ziar ce trebuia să fie, voia să fie și putea să fie prima răzbunare pentru toate melancoliile, revărsarea invocată de toate disprețuirile, arma tuturor loviturilor, L. Râmbița wagneriană a tuturor sfidărilor, jurnalul intim al viselor noastre, pulberea unor prea mult așteptate surpări, iureșul și jocul ca de curcubeu al celor mai temerare gânduri, acest faimos ziar a fost înfăptuit în cele din urmă.

91 A fost nevoie de puțin curaj. Nu aveam bani, nici o idee clară despre ce anume ar fi trebuit să facem, să apărăm și să atacăm, eram puțini – și toți cu firi și ambiții diferite – nu știam de unde să începem. Totuși ziarul a fost înfăptuit:

Nu mai puteam aștepta. Ziua noastră venise. De-atâtea ori vorbiserăm despre asta! În primul nostru cenaclu petrecuserăm dimineți la rând imaginându-ne unul din acele ziare vehemente și incandescente. Avea să se numească Văpaia și să cuprindă numai capodopere. Manuscrisele mediocre și cărțile idioate aveau să fie arse în fiecare săptămână, într-o piață, pe un rug al bucuriei.

Ne pregăteam să spunem tot ce aveam de spus tuturor în față, chiar și celebrităților – mai ales celebrităților – iar șeful nostru urma să fie un cogeamite hamal îngrozitor, un uriaș tăcut, care ar fi iscălit ziarul cu propriul său portret, în loc de nume și prenume.

Mai târziu, împreună cu alții, am gândit un ziar de înaltă ținută filosofică și de dispută transcendentă: se numea Devenirea și avea pe frontispiciu divinele cuvinte heracliteene: Panta rei. Când spiritele noastre animate de un liberalism cu orice preț au devenit mai clocotitoare, am început să vorbim de un alt ziar, care ar fi fost în special unul de atac și de nemiloasă ofensivă împotriva miturilor, teoriilor, credințelor și oamenilor: Iconoclastul. De fiecare dată ne lustru-iam armele, pregăteam săgețile înveninate și ne ascuțeam colții, însă apoi, dintr-un motiv sau altul – primul dintre toate, cantotdeauna, fiind mizeria care ne persecuta – eram siliți să reintrăm în umbra și în deznădejdea bârlogurilor noastre.⁹² Dar de data asta se înfăptuia cu adevărat și nimic nu ne-ar fi determinat să dăm înapoi. Cele câteva sute de lire le-am fi adunat oricum, cât despre idei.

Idei erau chiar prea multe. Aveam nevoie doar de un om care să ia cârma în mână și să ne îndrume hotărât spre țintă. Ceilalți, îmblânziți întotdeauna de către cel care acționează, l-ar fi urmat cu îndrăzneala celor care nu știu unde vor să ajungă. Și așa a și fost. Iar eu am fost omul care a dat un nume, o idee, un manifest năzuinței acestei mici cete.

Ne aflam în luna morților, iar noi voiam să scoatem ziarul de Anul Nou. La început nu aveam un loc în care să ne întâlnim și cafeneaua era prea scumpă, de aceea ne vedeam seară de seară, după apusul soarelui, într-o piață, iar de-acolo porneam prin larma și luminile orașului la cucerirea principiilor și a oamenilor.

Aproape în fiecare seară ploua. Caldărâmul străzilor era umed, noroiu și plin de băltoace, dar niciunul din noi nu se sinchisea de asta. Înaintam prin mulțime, când despărțiți de trăsuri și trecători, când strânși laolaltă și opriți sub licărirea roșie a unui felinar, atunci când disputa devenea mai zgomotoasă sau câte o idee neașteptată scapă în mintea vreunuia dintre noi, fără să ne pese de apa în care ne bălăceam, de noroiul care ne împrășca hainele, de trecătorii grăbiți care ne împingeau și ne izbeau, de picăturile dese care cădeau din ceață pe pălăriile negre și pe umbrelele găurite, înflăcărându-ne dintr-un nimic, entuziasmându-ne pentru un titlu, pentru o înțepătură, pentru ideea unui viitor articol, pentru o critică cruntă anunțată amenințător, pentru vaga promisiune a unui clișeu ori a unui abonament.

Seară de seară, preț de două-trei ore, ne îmbătăm cu acest vin de vorbe și hârtie și nimic nu ni se părea mai important în jurul nostru, toate se înregistrau și se cântăreau în funcție de iminenta apariție a ziarului. Ni se părea că toată viața orașului, a națiunii, a întregii lumi se în-vârtea cu febrilitate în jurul nostru și al așteptării noastre, și că, din cercul nostru gălăgios de necunoscuți plini de entuziasm, aveau să răsară dintr-odată lumina și flacăra care urmau să limpezească și să mistuie totul. Cum de putea oare lumea să rămână atât de liniștită, în timp ce se pregătea revelarea unor idei și suflete noi, distrugerea erorilor și a oamenilor vechi?

Și într-adevăr, câte unul se apropia de noi, chiar fără să ne cunoască. După câte se părea, conjurația noastră fățișă ajunsese la urechile tinerilor și mulți veneau minați de curiozitate sau de o dorință asemănătoare cu a noastră. La început, numai vreo trei-patru discutaserăm despre acest ziar, dar după câteva zile alți prieteni se alăturaseră celor dintâi. Aproape în fiecare seară apăreau chipuri noi, indivizi pe care nu-i mai văzuserăm și nu-i mai întâlniserăm niciodată, și trebuia să strângem alte mâini și să însuflețim alți discipoli. Veneau studenți prăpădiți, îmbrăcați în negru, cu ochii încercănați de desfrâu sau de studiu, artiști veseli în mizeria lor, tineri sfioși, cărora nici nu le dăduseră tuleiele și care ascultau uluiți și gânditori cuvintele mari și planurile mândre ale celor mai vârstnici; se întâmpla să ni se alătore chiar și tineri mai copti, cu bărbi blonde și castanii, care se simțeau atrași de această răbufnire de tinerețe zvăpăiată după seceta unei preaîndelungate așteptări. Trebuia să le vorbim de la om la om, aproape în taină, nou-veniților; să-i pipăim,

să-i punem la încercare, să-i recunoaștem. Urma apoi împrietenirea cu unul sau altul, iar tutuirea camaraderească de către toți făcea din necunoscutul de ieri tovarășul preferat de astăzi.

Trebuia să adunăm toate aceste forțe, să le prefacem într-una singură, masivă, în vederea unui efort comun și să le aruncăm, la sfârșit, în lupta comună și biruitoare împotriva dușmanului involuntar. Dintre toți, eu eram singurul care avea câteva idei, o orientare generală și, totodată, o anumită capacitate de coordonare teoretică. Mă recunoșteau cu toții drept căpitanul de neînlocuit al apropiatei noastre acțiuni. După o lună și ceva de colocvii și adunări ambulante în ncel efervescent sfârșit de an, m-am gândit să compunem un fel de mare discurs sau manifest și să-l citesc tuturor celor ce ni se alăturaseră, ca să ne declare răspicat dacă aveau de gând să ne urmeze până la capăt sau nu. După cum am spus, nu aveam încă o încăpere a noastră și eram siliți să recurgem la atelierul unuia dintre noi, un pictor sosit de la Roma, surâzător în calma lui înflăcărare. Dar atelierul acela nu era propriu-zis al lui – aparținea unei academii care i-l „pusese la dispoziție cu bunăvoință”, fără să bănuiască, desigur, ce fel de amici avea. „Cu atât mai bine!”, nm zis. „Vom declara război tuturor academiilor dintre zidurile unei academii!”

Dar trebuia să intrăm acolo pe ascuns, fără ca paznicii palatului aceuia cenușiu să prindă de veste. Întrunirea era fixată, cred, la zece sau unsprezece seara. Eram nevoiți să intrăm printr-o porțiță din zid, aproape nevăzută, de pe o stradălăturalnică. La intrare stătea de pază un afiliat. Care cum sosea prin întunericul umed, înfășurat bine în palton sau pelerină, era condus în vârful picioarelor sus, pe scările în formă de melc și de-a lungul unor coridoare întortocheate, cu pereți de lemn, până la mansarda maiestuoasă ce trebuia să adăpostească solemna adunare. Trei-patru luminări înfipte în cuiele ce ieșeau din zid sau în tuburile cu vopsele luminau misterios marea încăpere străbătută de o grindă groasă, ce cobora oblic, pierzându-se într-un colț. Pânze abia începute, lungi panouri decorative cu femei în roșu și îngeri cu trâmbițe de argint, desene eroice înfățișând nuduri, cai și chipuri de plictisite frumuseți preraphaelite ne înconjurau și ne țintuiau cu privirile lor de ceruză¹. Fiecare s-a instalat cum a putut – pe scaune pe jumătate desfundate, pe lăzi goale pentru tablouri, pe mese acoperite cu hârtie de desen, pe jos – și după un sfert de ceas camera era plină de fum de țigară și de trâncăneală domoală.

Dar, când mi-am scos foile cu discursul, s-a făcut liniște și am citit. N-aș putea să repet acum ce am spus în noaptea aceea de falsă conspirație și de veselă așteptare. În discursul meu erau multă literatură, mult entuziasm, poate puțină emfază, o mulțime de promisiuni, amenințări înfricoșătoare și o tentativă de-a lega într-un mănunchi ideile, intențiile, orgoliile și forțele tuturor acelor tineri care mă ascultau și aveau încredere în mine și-n ei înșiși. Se aflau printre noi pictori¹. Carbonat natural de plumb, alb sau cenușiu, folosit în prepararea vopselelor, (N. R.)⁹⁶care frecventau poezii și poezia; literați puri, tobă de critică și de istorie; filosofi înverșunați, dornici de polemici și îndrăgostiți de înălțimi și abisuri; decoratori păgâni și mistici neputincioși; curioși care tăiau frunză la câini și boemi din principiu, iar eu trebuia să găsesc pentru toți cuvântul, citatul, ținta, speranța care să-i unească, să-i zguduie și, să-i împingă până la urmă la fapta ireparabilă a unei acțiuni comune.

Trebuia să găsim un nume, un simbol, un titlu care să-i cuprindă pe toți: poeți și gânditori, pictori și visători. Niciunul din numele sacre ale tradiției noastre pământene, toscane, italiene nu se potrivea mai bine decât acela de Leonardo.

Leonardo a fost omul care a pictat suflete enigmatice, stânci și ceruri mai bine ca oricare altul, care a căutat cu perseverență adevărul, printre mașini și cadavre, mai mult decât învățații, care a scris despre viață și frumusețe cuvinte mai profunde și imagini mai alese decât literații de meserie, care a visat la puterea dumnezeiască i” omului pământean și la cucerirea cerurilor, cum au visat amanții imposibilul. Fața lui lată li gânditoare, de bătrân care știe prea multe, cu buzele subtil strânse în înflorirea bărbii moi și venerabile, se ivea dinaintea ochilor tuturor, gân-direa sa (la vremea aceea pusă la îndemâna celor mai săraci pentru prima oară) stăpânea adesea Kândurile noastre. De aceea am închinat ieșirea noastră în arenă numelui său. Ziarul trebuia să se numească Leonardo, și nu altfel.

Un nou val de credință mă înflăcăra în acel ajun de bătălie, în mijlocul acelei tinerimi tropăi-toare, pregătită pentru toate aventurile. În discursul nocturn despre care vorbeam, am afirmat⁹⁷păgânitatea noastră deplină și conștientă, împotriva păcatelor și ticăloșiilor umanitarismului laic de tip nazarinean, individualismul nostru feroce (sau, cum se spunea, personalism) împotriva freneziei solidariste și socialiste ce amorțea pe-atunci spiritul tineretului care-și imagina că e revoluționar dacă-și stinge culoarea vie a propriei persoane solitare

în băltoaca sură a mulțimii neghioabe și inepte, în mizerabila politică a unei Italii înjosite și umilite, și, în sfârșit, idealismul intransigent monopsihist al unor filosofi ca noi, pentru care lumea exterioară nu exista, realitatea era umbra unui vis, universul – un fragment născocit de mintea noastră și vechile adevăruri – minciuni în slujba gloatelor: certitudinea stătea în contradicție, bucuria – în distrugere, lumina adevărului – în absurd. Iar peste acest haos și peste ciocnirea de tendințe, de instincte și de reacții, plantaserăm, ca pe niște flori sublime, ca pe niște steaguri comune, credința în inteligența nonconformistă, în divina virtute a poeziei și în miracolul durabil al artei.

Din când în când, ridicând ochii miopi de pe foile scrise, vedeam în fața mea, ca într-un joc de umbre întunecate și de sclipiri roșietice, chipurile atente ale tovarășilor mei, rândurile dezordonate ale oștirii mele, și mi se părea că citesc în unele priviri freamătul dornic al aprobării, auzeam răsunând în urechile mele bătăile grăbite a douăzeci-treizeci de inimi, și un suflu de simpatie fierbinte venea spre mine, învăluin-du-mă cu totul, astfel că ultimele fraze, pentru care alesesem cele mai armonioase și luminoase cuvinte ale mele în frigul solitar al unui miez de noapte de iarnă, mi-au ieșit de pe buze întrerupte și sugrumate de o ciudată și neașteptată emoție. Simțeam oare că adevărata mea viață – viața mea de apostol și de aventurier – începea în acea încăpere tăcută, în fața acelor oameni de mâine, în acea clipă atât de solemnă pentru noi toți?

Nu știu de fapt ce vor fi gândit ascultătorii mei despre discursul acela răsunător și agitat. Mi-a fost de-ajuns că aproape toți, imediat după aceea, și-au scris numele pe o foaie mare de hârtie pe care un fel de secretar prevăzător o pregătise pe masă. Și fiecare tânăr mi-a strâns mâna, iar ziarul a fost definitiv hotărât. Fiecare avea să dea bani puțini și muncă multă. Palatul Davanzati^L^Tecare dintre noi a fost supus unui bir deis război: zece lire pe lună. Și toți au plătit. S-a stabilit un început de ierarhie: s-a ales un fel de secretar care trebuia să se gândească cum să dea formă și conținut visului nostru. Am colindat împreună pe la tipografii, priviți cu suspiciune de către directori și șefi de ateliere, care vedeau că n-avem simț practic și ghiceau că suntem săraci. Și am reușit să facem rost, în sfârșit, de o cameră numai pentru noi – de o redacție!

Ce frumos era pe-atunci palatul Davanzati, o înaltă fațadă de piatră nobilă și bătrână în fața jalnicelor ruine ale pieței! În mijloc, o

pretențioasă stemă cu coroană din secolul al XVII-lea ieșea în afară, negricioasă peste pietrele cenușii, iar

99sus de tot, o frumoasă galerie deschisă, aeriană, liberă, florentină, a noastră fâgăduia trecătorului care o privea de jos o largă priveliște de turnuri de marmură, coline luminoase și ceruri senine. Era într-adevăr o casă mare, de negustor bogat și rafinat: masivă ca și averea sa încredințată băncilor din Franța și din Levant, întunecată ca și sufletul lui de luptător nedomolit încă, solidă și vastă ca și viața lui de umanist cu gusturi alese și de om din popor plin de hărnicie. Poate că era doar o sugestie dată de numele său, dar îmi amintea proza lui Tacit davanzatianul, sobră, concisă, simplă și totuși succulentă, cărnosă și cu relief, asemenea celei a lui Machiavelli al meu.

Dar la vremea aceea palatul trebuia văzut pe dinăuntru: peste tot numai murdărie și întuneric, scările pe jumătate în ruină, zidurile scrijelite, galeriile pe jumătate zidite și marea curte interioară plină de cotloane întortocheate, de unghere jilave de urină și de lăzi abandonate. Astăzi l-au curățat, l-au răzuit și l-au renovat, făcând din el un muzeu cu ditamai catalogul și un paznic cu chipiu galonat cu aur, și trebuie să plătești o liră ca să-l vizitezi, pentru că înăuntru totul e frumos, totul e fără cusur și împodobit, cu mobile luate de la anticari și jilțuri de stejar, și tablouri ale unor pictori renumiți, și tapiserii răscumpărate de la evrei.

E curat, drăguț și confortabil și e făcut anume pentru străini, pentru snobi, pentru domni instruiți care vor să-și facă o idee despre ce-nseamnă o casă florentină din secolul al XV-lea, pusă pe picioare de un telal ambițios. Dar nu mai e palatul Davanzati al nostru, al meu, murdar și dărăpănat, 100dar plin încă de viață fremătătoare și locuit de oameni adevărați, nu de stofe, statuete și lavițe. Și, mai ales, nu e palatul Davanzati care a găzduit prima noastră operă și a auzit tumultul discuțiilor noastre, zăngănitul duelurilor noastre, cântecele de bucurie și hohotele nebunești ale primei noastre invazii a lumii.

Închinaserăm o cameră acolo, de la un om sărman, pașnic și voinic, care trăia de pe urma negoțului cu colivii pentru greieri și perdele pentru bărbieri. Camera era mare și mobilată cât se poate de bine. Am scos patul, noptierele și scrinul, lă-sând doar două mese, un fotoliu rupt și găurit în mai multe locuri și câteva scaune șchioape. Ne-au fost de-ajuns câteva zile pentru a transforma după placul nostru această hardughie goală de tip burghez. Stăpânul casei, ca și

când s-ar fi rușinat de murdăria de pe pereți, ne-a adus un braț de crengi de dafin, care au fost aranjate de jur împrejur sau agățate ca să atârne din tavan. Am pus peste tot fotografii și reproduceri de sculpturi și tablouri, așa că dintre frunzele întunecate se iveau femei goale de Tiziano, bătrâni impunători de Da Vinci și trupuri avântate în dans de fauni răutăcioși și apoloni înfumurați. Pe un perete spânzurau într-un cui două florete de scrimă, iar pe ușă – căci aveam o ușă numai B noastră, liberă – un carton ce purta numele divinului nostru protector, zugrăvit în frumoase caractere negre, sub un mare soare roșu, care-și prelungea în toate părțile razele răsucite ca niște șerpi furioși. Acolo, în încăperea aceea aproape goală, seară de seară era sărbătoare. Se strâneau cu toții în ea pentru două-trei ore, să se întâlnească, să se contrazică, să povestească, să se ațâțe unii pe alții. Orice pretext era bun pentru o întrunire. Veneau la noi și alți tineri nerăbdători și sfioși. Prietenul meu Giuliano era plecat din Italia. Însă a fost de-ajuns o scrisoare în care-i povesteam cu înflăcărare despre pregătirile pentru marea apariție, speranțele mele și primele ciocniri, pentru a-l face să se arunce în viitoare, unde curând a ocupat unul din locurile de frunte.

Începeau să sosească manuscrisele (corecturi, ștersături, refuzuri), s-a lucrat cu răbdare la primele gravuri (scândurele gălbui și tari de merișor, în care dalta scobește furioasă, depășind uneori dunga neagră a modelului) și s-au trimis anunțurile pentru presă (primul buletin de război, în care răsunau deja bubuituri și salve!). Ce sărbătoare a fost când au venit primele corecturi de la tipografie! Erau umede și imprimare pe hârtie grosolană, cu cerneala încă proaspătă, pline de greșeli de tipar și de formulări ridicole, dar ni s-au părut mesajele divine ale gloriei, primele noastre gesturi de bieți oameni mărunți, adresate celorlalți și nemuririi.

Voiam să scoatem un ziar cu totul deosebit de celelalte, care să fie în toate privințele, chiar ca înfățișare, ieșit din comun. Hârtie fabricată de mână, întunecată și zgrunțuroasă, în loc de hârtie albă și netedă; gravuri în lemn, făcute de noi înșine, în locul zincurilor mecanice și banalelor încrucișări de linii; figuri și simboluri în locul numelor noastre necunoscute și lipsite de armonie. De comun acord, munceam pentru ca ziarul să iasă frumos, bogat, original, surprinzător din toate punctele de vedere. Nu mai exista diviziune102a muncii: erau poeți care scriau filosofie, filosofi care

începeau să graveze în lemn, erudiți care-și expuneau la modul liric metafizica, pictori care își încercau puterile în critică și teorie.

Era un vălmășag voios, o continuă răsturnare, O furie nervoasă, ca și când viața întreagă a fiecăruia dintre noi și a tuturor trebuia să înceapă din nou: ca și când umanitatea ar fi ieșit atunci dintr-un somn de secole sau de sub o pedeapsă divină, iar universul trebuia reconstruit. Un suflu de Sturm und Drang ne răvășea pletele când stăteam aplecați peste corecturi și desene sau vociferam în picioare, cu fețele aprinse, despre măreția artei, despre geniul lui Michelangelo sau despre existența materiei. Iar când ieșeam în curtea întunecoasă, se încingeau încăierări și lupte simulate, necesare pentru a cheltui surplusul de energie pe care ni-l dădea tuturor agitația aceea. Orice armă ni se părea bună: floreta, bâta, pumnul. Aveam loc asalturi îngrozitoare de scrimă, care uneori se sfârșeau cu vărsare de sânge, și plecam spre casă cu mâinile zdrelite și fețele zgî-riate, fericiți și fremătători, ca și când trupul însuși ar fi avut dreptul să ia parte la sărbătoarea spiritului. Dar, în cele din urmă, așteptarea s-a terminat. După ce am vorbit, țipat și lucrat două luni încheiate, primul număr a intrat la tipar și, într-o seară târziu, după șapte, au ajuns sus, la noi, pe scările întunecate ale palatului, primele pachete din Leonardo, la noi, care așteptam gloria, neliniștiți și tăcuți. Era în 4 ianuarie 1903. Apariția iarul a ieșit într-adevăr așa cum ne-am dorit: adică deosebit de celelalte. Și a avut, ca și cei care l-au scris, o viață inegală și rătăcitoare.

A început cu opt pagini mari, din hârtie fabricată de mână, cu gravuri dăltuite în lemn. Apărea o dată la zece zile și vorbea despre toate (chiar și despre politică), dar mai mult despre artă decât despre filosofie, iar filosofia avea o ținută atât de lirică, fantezistă și bizară, că nu mai părea filosofie. După câteva luni, totuși, artiștii și literații au început să nu mai plătească și să nu mai lucreze. Ziarul plăcea și nu plăcea (curiozități, entuziasm, compătimiri), dar era foarte citit, mai ales de către tineri, însă vânzătorii ne înșelau, iar abonații erau mai puțini de-o sută. Astfel, către vară, am rămas numai doi filosofi: eu și Giuliano. Dar nu ne-am predat. Ziarul a devenit revistă: formatul s-a micșorat, am ales o hârtie ivorie oarecare, a apărut mai rar și în mai multe pagini, literatura și politica au fost izgonite, arta a fost lăsată cam la o parte și filosofia a devenit până la urmă stăpână, doamnă, suverană.

Desigur, o filosofie pe gustul nostru, care se opunea cu mândrie și plină de batjocură filosofiei tradiționale a manualelor, a profesorilor, a universităților. Voiam să transformăm ideea însăși de filosofie și să dăm gândirii imaginile și zborul poeziei, să punem în poezia literaților (pe care-i detestam) un ferment, un sâmbure, o esență de gândire. Filosofia trebuia să înceapă să trăiască

104din nou prin noi, să ducă o viață cu totul opusă celei pe care o dusesse. Fusese până atunci rațională, iar noi combăteam din toate puterile intelectualismul; fusese întotdeauna contemplativă, iar noi voiam să devină creatoare și să-și ocupe locul ce i se cuvenea în opera de refacere a lumii.

Așadar trebuia să dăm la o parte cât mai repede trecutul și prezentul filosofiei de leneși, de orbi și de lași care se făcuse până atunci. În acei ani, în Italia, filosofia dominantă era pozitivismul, iar noi – trage-i împotriva pozitivistilor! Au revenit și s-au înăsprit instinctele barbare și anarhiste ale anilor dinainte: am început să atacăm, să criticăm, să desființăm în dreapta și-n stânga, uneori cu o sfântă și perfectă dreptate, alteori cu prea multă grabă, dar întotdeauna cu bună-credință și dintr-o dragoste și mai mare. Disputele și bătăliile au fost partea cea mai bună din fiecare număr. Am instituit măcelărirea periodică și regulată a unor nulități și celebrități, am mediat masacre în masă și cuceriri revoluționare ale unor Bastilii scolastice.

Paralel cu această acțiune de curățare a terenului și de poliție, urmăream câteva principii de reconstrucție: scheme de sisteme metafizice, descoperirea și prezentarea noilor teorii, concepții mondiale mitice și pindarice, dar mai ales programe, programe și iar programe. Eram atât de copleșiți de gânduri și intenții, încât nu mai aveam timp să dezvoltăm, să desfășurăm și să ducem la bun sfârșit fiecare lucru, iar peripețiile noastre mentale erau atât de rapide, încât abia elaboram planul unui sistem sau al unei cercetări, că alte planuri se nășteau și clocoteau în gândul nostru.

Nu ne mulțumeam să distrugem. Am fost primii din Italia care au vorbit despre mulți scriitori de-ai

105noștri sau străini sau recent apăruiți, pe care azi îi citează toată lumea, dar pe care atunci nimeni nu-i cunoștea nici măcar după nume, și am vorbit despre ei cu respect, cu iubire, cu entuziasm. Am fost cei dintâi sau printre cei dintâi care au popularizat idei noi, curente de gândire greșit cunoscute sau pe cale

de formare, școli la care nimeni dintre noi nu lua seama și nu se gândea. Am reînviat pasiunea pentru vechii mistici, am stimulat gustul neprevăzut pentru matematici al unora dintre tineri, am pus și am discutat probleme ce păreau foarte îndepărtate de cultura noastră națională. Iar arta, pentru a desăvârși ciudata noutate a acestui neobișnuit iureș ideal, servea ca un fel de acompaniament firesc: inițialele gravate, planșele afară din text, frontispiciile în culori (cai galopând, minere de spadă, spice doldora de boabe, uriași cu praștia și cavaleri cu lăncile în repaus) erau ca niște flori aruncate în toiul unei sărbători grave sau ca niște fanfare de bucurie într-un marș compact de voluntari. La început am fost singuri și aproape toate exemplarele se împărțeau gratuit. Dar treptat, alți tineri au intrat în legătură cu noi și s-au interesat cu pasiune, chiar de departe, de opera noastră. Ni s-au alăturat până și oameni în vârstă și serioși, care au înțeles tot ce era sincer și profund în bacanalele noastre de lirism idealist, în ferocitatea noastră de conquistadores imberbi. Ne-au dat bani, ne-au oferit cărți, ne-au trimis articole. Astfel, în paginile noastre mari și împodobite s-au întâlnit matematicieni lombarzi subtili și poeți napolitani, filosofi de mare renume și avocați studioși și solitari, bătrâni oameni de știință, preciși și riguroși, și studenți foarte tineri, care-și vedeau pentru prima dată numele tipărit. Au sporit abonații și prietenii, străini de la mare depărtare ne-au citit și ne-au încurajat, revistele din Italia și din străinătate au scris despre noi, combătându-ne sau admirându-ne.

A fost într-adevăr vârsta eroică și fecundă a lui Leonardo și a durat ceva mai mult de doi ani. Deveniserăm o forță de care trebuia să se țină seama: toți ne urmăreau cu atenție, fasciculele noastre concentrate, mustind de idei și răsunând de palmele trase erau așteptate cu nerăbdare de mulți, la unii stupoarea s-a preschimbat în entuziasm, iar disprețul – în ură fățișă, chiar și femeile – mai ales fetele pătimase – și-au îndreptat privirile spre noi, fără să ne cunoască personal, cu o simpatie care friza iubirea.

Revista noastră a fost sâmburele și organul unor mișcări filosofice, a fost punctul de plecare al mai multor inițiative, colecții, retipăriri și a reprezentat, chiar în ochii simplilor cititori de ziare ieftine, ceva organic și bine precizat. Noi doi, fondatorii și creatorii, nu mai eram singuri și necunoscuți. Am început să publicăm primele cărți mici și groase, de artă și de filosofie, care trebuiau să lărgească

și să consolideze acțiunea noastră, eram solicitați să scriem la alte reviste, eram invitați ici și colo pentru a ține discursuri și conferințe.

Cele două nume ale noastre, mereu alăturate ca numele a doi frați, erau acum familiare noii generații și mulți ni se adresau precum călăuzelor spirituale și misionarilor unei credințe libere în spiritul reînviat. Trăiam într-o continuă stare de excitație, de cercetare, de variată activitate: zi de zi descopeream noi suflete, citeam noi cărți, făceam nesfârșite corecturi, înfruntam polemici, le răspundeam unor tovarăși necunoscuți și consolidam noi prietenii.

Acum viața noastră era plină, o viață de surprize, de pândă, de creație, de formare, de ascensiune. Dar însăși intensitatea și norocul unei asemenea vieți ne-a obosit. După doi ani de zile, Giuliano, unicul și adevăratul meu tovarăș, m-a părăsit pentru alte legături, pentru alte țări. Am continuat totuși de unul singur, mi s-au alăturat și alții, iar acum în revistă circulau alte curente de gândire.

Dar noii tovarăși, cei mai recenți, nu aveau ardoarea și dăruirea de sine a celor dintâi. Alte visuri, mai periculoase, mi-au asediat sufletul și mi-au tulburat judecata. Am început să navighez pe mările întunecate ale magiei, am crezut că descopăr în superstițiile antice și în ezoterismele cele mai extravagante primele trepte ale ascensiunii spre divinitate. Idealismul a devenit misticism, misticismul – ocultism, iar ocultismul putea să se transforme de-a dreptul în teozofie, dacă nu m-aș fi oprit la timp.

Încetul cu încetul energia a scăzut, avântul s-a potolit, simpatia celorlalți a slăbit. În locul bogatei și însuflețitei varietăți de altădată, coboram acum spre o învălmășeală care nu mai era decât interesantă și atâta tot. Chiar înfățișarea exterioară s-a schimbat. Revista a devenit mai mică, a început să aibă un caracter tot mai pronunțat de revistă, clișeele au dispărut, literatura s-a înscăunat din nou. Spiritul meu, prea rătăcit în ambiții nesăbuite față de care bruma de hârtie tipărită părea ceva ridicol și deșert, s-a înstrăinat de opera mea. Dezbinările lăuntrice și despărțirile de unii din afară au grăbit sfârșitul. De cinci ani mă revărsam, blestemam, visam întruna – în fața altora, pentru alții. Nu-mi mai era de-ajuns: oboseala era prea mare și mintea are și ea nevoie de odihnă, de refacere, după atâția ani de înflorire și rod. Simțeam nevoia unei noi reculegeri și a unei noi singurătăți.

Și după cinci ani de eforturi, de lupte, de explorări și de tentative nebunești, mi-am ucis de bunăvoie creația, odrasla mea, mai scumpă

decât mine însumi. Era în toiul verii, în august: ultimul număr a apărut cu o tolbă de săgeți ucigătoare și cu o copertă de culoare sângerie, dar cu toate acestea era trist și apăsător ca sicriul unui amant asasinat. Fuga de realitate>rea multe amintiri, prea multe nostalgii! La urma urmei, ce contează culoarea și căldura trecutului, faptele și evenimentele exterioare? Sunt poezie, literatură, deșertăciune. Ceea ce interesează aici este istoria unui suflet, istoria sufletului meu, nu aceea a unui palat sau a unui ziar. N-ar trebui să mă las pradă unor asemenea slăbiciuni, iar dacă nu mă rușinez de ele până-ntr-atât încât să le șterg chiar și urmele, e pentru că și acestea sunt simptome și dovezi ale unui fond sufletesc patetic și ale sentimentului pe

109care nu izbutesc să-l înăbuș nici în atitudinile mele cele mai dialectice. E oare cu puțință să nu fiu în stare să văd ideea fără trupul și fără umbra ei și să nu reușesc să înțeleg un sistem decât sub forma vieții și a experienței sensibile, pasionale, cotidiene? Cojile, scoarțele, hainele, măștile nu sunt – știu asta foarte bine, o știu și eu – decât coji, scoarțe, haine și măști. Nu sunt nimic mai mult, mai substanțial, mai intim. Cojile cad, hainele se sfâșie, măștile se decolorează și ceea ce rămâne e ideea, scheletul interior și indestructibil al adevărului. Tot ce-l îmbracă e neesențial, variabil, trecător. Manifestările exterioare, în folosul altora, vehiculele acestor mesaje spirituale, cuvintele, cuvintele rostite, cuvintele scrise, foile pline de cuvinte tipărite, foile acoperite cu ilustrații, foile care apar întruna, foile care se adună în volum pentru a forma opusculul, opera, nu sunt decât tentative, băjbâieli, adieri, murmure: limbi în plină formare, abia la început, pe care puțini le pricep, pe care nimeni nu vrea să le studieze. Fiecare dintre noi care are într-adevăr o viață a sa – prin asta înțeleg viață personală, proprie, interioară, sensibilă, intelectuală, metafizică – e un Adam care trebuie să dea din nou un nume tuturor lucrurilor, să-și construiască un vocabular al său, să întemeieze un limbaj. Cuvintele părinților au în gura lui altă savoare, alt ton, alt sunet, altă semnificație. Va vorbi despre lumină, iar mintea lui își va reprezenta întunericul, și de câte ori va pronunța un cuvânt simplu, foarte simplu, comun, banal – cuvântul om, de exemplu – va avea în minte omul său care, credeți-mă, nu e de fapt nici omul de pe stradă, 110nici omul de la fereastră, nici omul lui Platón, nici omul lui Dumnezeu, ci omul său și nimeni altul – idealul său, tipul său, visul său, mit și model al omului!

Și fiecare trebuie să ajungă la o reînțelegere a lui însuși, a eului său, după ce acesta a trecut în lumea morților și va rămâne acolo pentru totdeauna, împreună cu toate eurile pe care le ucidea zilnic cu veninul lent al uitării; iar când vrem să vorbim despre el, care nu mai există, trebuie să începem prin a reface dicționarul lui, gramatica lui, sintaxa lui mentală, și nu ajută la nimic să scormonim printre zdrențele care au fost odată costumul lui de gală și să bolborosim din nou epigrafele pe care le-a aruncat el atunci pentru a fixa (adică a imobiliza: a omori) intuițiile sale și trecătoarele sale izbânzi asupra eterului nestatornic. Corpul, materia nu sunt de-ajuns: noi căutăm spiritul, miezul. Iar dacă pictura nu e cu puțință, ne mulțumim cu geometria. Nu vreau să fac pe cântărețul sentimental al propriului meu eu. Vreți anatomie? Iată anatomia: jupuiți, tăiați, descărnați. Acesta e trupul meu, aceasta e carnea mea – dar suflarea care o însuflețea, dar ideea care îi dădea formă unde sunt? În colbul acesta de amintiri, în aceste boarfe uitate în fundul sertarelor, în aceste hârtii care au prins un mucegai de aproape zece ani? Nu mai căutați: nu sunt aici. Numai eu pot spune care a fost nodul central al gândirii mele în vifornița aceea de scrieri, de stindarde, de steaguri în vânt, de atacuri și apărări și de zgomotos apostolat. Sturm und Drang-ul a trecut (istorie, anecdotă pitorească), iar izvorul aceluia tumult și al acelei furtuni se află în eul

111care rămâne, în eul permanent, absolut, care are contact cu eternitatea și trebuie să participe la eternitate.

Acest nod central al gândirii mele din acea vreme era fuga de realitate – neacceptarea, respingerea realității. Pesimismul radical nu mai era acum punctul ultim și unic al concepției mele despre lume și nu mă mai gândeam să ofer ochilor holbați ai oamenilor propunerea unei otrăviri universale. Dar durerea cosmică, îndepărtată de mine sub forma ei teoretică devenise o stare de spirit durabilă, rămăsese ca un sediment indestructibil în sângele și în sufletul meu. N-o mai formulam, dar fiecare noțiune a mea era pătrunsă de ea. „Nu se naște-n mine nici un gând care să nu poarte sculptată-n el moartea”, scria bătrânul Michelangelo, iar în mine nu se naștea nici o idee care să nu aibă gustul amar al disprețului. Se zice că tinerilor le e caracteristică seninătatea plină de speranțe. Nu e adevărat – sau cel puțin nu e adevărat pentru toți. Pentru că tânărul, înainte de-a se apropia de viață ca să pună stăpînire pe ea, poartă în sine, dacă sufletul lui nu e cu totul animalic, așteptări și năzuințe atât de

mărețe și încrederi atât de puternice într-un sublim la îndemâna lui și într-o putere divină, încât realul așa cum e, viața așa cum se scurge ea nu pot fi pentru el decât palmele unor neîncetate dezmințiri. Aștepta paradisul și se trezește în cele mai pestilențiale bolgii ale infernului, credea că va întâlni frați cu mâinile întinse și dă peste o haită de bestii lihnite care rânjesc și se reped asupra lui, își închipuia că viața i se oferă ca o piatră aleasă sau ca o marmură fină pentru a-și sculpta în ea chipul propriu cu dalta dură a voinței și, în schimb, ține în mâini o cocă de noroi și murdărie care nu se poate modela, iar dacă e modelată, nu rezistă.

Prea mult idealism, spun înțelepții care s-au învățat cu bălegarul. Știm foarte bine: mulți tineri mor din cauza acestui „prea mult”, nu de gloanțe care le străpung pieptul. Dar, adevăr grăiesc vouă, nu există semn mai sigur al micimii de suflet decât să fii mulțumit de toate. Seninătatea e la locul ei abia spre sfârșitul tinereții, după ce ți-ai împlinit ocolul în jurul și în inima lucrurilor și te consolezi de nimicul fără margini, gustând clipa care nu se mai întoarce.

Așadar, pe vremea aceea, simțeam un puternic dezgust față de real. Nu aprobam, nu acceptam universul așa cum era. Atitudinea mea era disprețuitoare și mândră, precum aceea a unui Oapaneu l ținut într-un infern terestru. Năzu-iam să neg realul, să neg copiile realului, să desconsider regulile vieții reale și să refac eu însumi, în modul meu propriu, un alt real mai perfect.

Ce era, de fapt, acest spirit de furibundă anarhie și de sfruntată lipsă de respect față de oameni și dogme, dacă nu o reacție față de trecut, față de tot ce e fix, glorificat, disciplinat și regulat? Ce era pasiunea mea pentru nebunesc și absurd, I. Conducător argian, unul dintre cei șapte eroi care au pornit asediul Tebei. Sfidând puterea lui Zeus, a fost fulgerat de către acesta. În Divina Comedie, Dante îl plasează în cel de-al șaptelea cerc al infernului, (N. R.)¹¹³ dacă nu greața de banal, de ordinar, de bunul-simț comun? Și ce era disprețul pentru regulile morale, buna-creștere, fetișurile populare, metodele înțelepte și virtuțile burgheze, dacă nu oboseala în fața lucrurilor imuabile și blestemate, a tuturor recomandărilor, a tuturor legăturilor, a tuturor credințelor?

Combăteam pozitivismul pentru că pozitivistii pretindeau a nu fi altceva decât niște înregistratori supuși ai realității, mă înflăcăram pentru idealism și-l împingeam la extrem pentru că a situa totul în

spirit și a pune la îndoială chiar și existența trupului mirosea a ciudățenie și paradox. Din ură față de prezent mă ascundeam într-o văgăună împreună cu câțiva morți de geniu, din ură față de existență mă lăsam pradă visului, din ură față de oameni căutam singurătatea naturii și prietenia tăcută a plantelor. Pe vremea aceea, cuvântul meu preferat era: eliberare. Eliberare de lucrul acesta și de celălalt, de acum și apoi, de aici și dincolo: eliberare de toate.

Voiam să mă despoi pe mine însumi și să despoi totul: să mă întorc la nuditatea perfectă, la înspăimântătoarea libertate a unui ateu radical și universal. Iar când mi s-a părut că sunt gol și că durerile și gândurile lumii nu mai sunt ale mele, am vrut să-mi reclădesc lumea mea. În două feluri: prin puterea spiritului și prin evocarea fantasticului – cu ajutorul voinței și poeziei.

Faimosul pragmatism nu mă mai interesa ca regulă de cercetare, ca garanție procedurală, ca reformă metodologică. Ținteam mai departe. În mine se înfiripa atunci un vis de taumaturg: nevoia, dorința de purificare și de întărire a spiritului, pentru a-l face capabil să acționeze asupra lucrurilor, fără instrumente, în mod nemijlocit, ajungând astfel la miracol și la omnipotență. Prin mijlocirea „voinței de a crede” tindeam spre „voința de a face” – spre posibilitatea de-a face. Dacă voința ar putea să-și extindă sfera de influență de la propriul corp la lucrurile înconjurătoare și să facă în așa fel încât tot universul să devină corpul ei, ascultător în orice parte a sa la ordinele pe care i le dă, așa cum sunt ascultătoare acum aceste câteva mănunchiuri de mușchi! Mă prefăceam că plec de la un precept al logicii (pragmatismul), dar sufletul meu, în ceea ce avea mai tainic, era însetat și dornic de divinitate.

Un instinct asemănător m-a condus spre artă. Nu puteam să sufăr literatura: tot ce era fals, elegant, simulat, aranjat și decorativ în acest cuvânt mă scârbea. Deși iubeam peste măsură câțiva poeți morți, aveam o antipatie de neînvinș față de oamenii care îngrămădesc laolaltă poezie, nuvele și romane – spre desfătarea altora și pentru propria lor utilitate.

Filosofia mi se părea cu mult mai nobilă și mai înaltă decât arta. Dar filosofia însăși m-a condus din nou spre artă. Pentru a putea să exprim cu mai multă pasiune și în mod mai eficace anumite gânduri, am început să mă folosesc în mod abuziv de imagini, am încercat forma mitului, de la mit am ajuns la legende, m-am apucat să născocesc discuții și viziuni și încet-încet am vârat acolo, ca

interlocutori, tipuri create de poezie și de tradiție, care au început repede să trăiască pe cont propriu, să vorbească un alt limbaj, să se amestece în alte aventuri. De la avântul liric m-am trezit, aproape fără să-mi dau seama, la povestirea propriu-zisă, iar ideea care fusese pentru mine țintă și întreg a devenit una dintre materiile prime supuse fanteziei. Trudnica frământare a gândirii mele, amărăciunea deziluziilor, iureșul apostolatului meu se simțeau mai bine și mai puternic exprimate în cadrul acestor creații poetice ambigue. Și așa s-a născut în jurul meu, fără să vreau, o întreagă lume fantastică, opusă celei reale, în care puteam să mă refugiez pentru a plânge și a-mi aduce aminte, în care eram stăpân și rege atotputernic. În vremea aceea am cunoscut palidul Demon al zilelor noastre, am ascultat confesiunile gentilomului bolnav și ale Reginei din Thule, am acceptat gemetele chinuitului Hamlet și confidențele lui Giovanni Buttadeus și Giovanni Tenorio. Veneau din umbra irealului, dar mi se păreau mai vii decât viii care-și târșâiau picioarele pe lângă mine, și numai alături de ei îmi era dat să înțeleg și să fiu înțeles, să iubesc și să fiu iubit. Era o lume tulbure și închisă în sine, în care umbra acoperea lumina, iar tragicul depășea marginile obișnuitului, o lume populată de tineri palizi și fără iluzii, de oameni posedați și obsedați de idei fixe și de spaime noi, o lume în care faptele erau rare, dar gândurile furtunoase, în care nu erau clare granițele dintre verosimil și imaginar, dintre viață și moarte. Era o altă lume: era lumea mea - obscură și teribilă, desigur, dar cel puțin nu era lumea asta, lumea tuturor.

Și astfel, în timp ce așteptam să supun și să refac realul prin mijlocirea miracolelor unei voințe. Unul dintre numeroasele nume ale Jidovului Rătăcitor, (N. R.)¹¹⁶ sublimite, îmi cream un refugiu într-o realitate provizorie, populată de spectrele docile ale viselor. Poezia e înălțare spre divinitate, iar munca artistică e deja obârșie a creației. Poet și profet astăzi – Dumnezeu, poate, mâine! Frații morțiu acceptam realitatea: nu există alte cu-ți V vintei mai precise pentru a exprima dezgustul meu de lumea fizică, umană, rațională, care mă strivea și nu lăsa destul aer și spațiu aripilor mele neliniștite. Și totuși nu sunt cele pe care le-aș dori – nu spun, nu limpezesc totul. Nu voiam această realitate, pentru că voiam alta (mai pură, mai perfectă, mai angelică, mai divină), și mă străduiam neobosit ca mult așteptata lume Hpirituală și armonioasă să se ivească odată, ca ntatuia pe care creierul a văzut-o și a dorit-o, din blocul brut abia desprins din minte.

Nu acceptam realul obișnuit, superficial, pentru că voiam un real mai bun, mai adevărat, mai adânc, nebun trecutul, negam prezentul, pentru a-mi îndrepta ochii, dorința, întregul suflet spre un viitor mai demn și minunat.

Dar chiar spunând toate astea, n-am spus iotul: există în mine un fel de remușcare pe care n-o pot ocoli. Neg trecutul – dar oare nu în trecut se află marile spirite, frații îngropați, dar totuși vii și prezenți, care m-au consolat în anii iimgurătății și ai exodului, care mi-au arătat căile eliberării, mi-au oferit gândurile, imaginile și cuvintele care reprezintă în modul cel mai fidel adevăratul meu eu, care m-au făcut, mic sau mare, oricum voi fi, cel care am fost și cel care sunt? Oare nu sunt ei tovarășii insomniilor mele, cei care m-au întărit în răgazul dintre două bătălii și m-au însuflețit în toiul lor, umbrele încurajatoare ale celor mai frumoase zile? Numai lor le datorez repulsia față de mediocri, aspirația spre perfecțiune, eroica nemulțumire, primele îndemnuri spre înălțimi, instrumentele de lucru și armele de luptă, tăișul nimicitor și ideea însăși despre o lume celestă, despre o beatitudine neîmpovărată și nemurdărită. Cum aș putea să-i neg fără a mă nega pe mine însumi și ce e mai bun în viața mea?

Și, de fapt, îi acceptam – dar ce spun?

— Îi căutam chiar, cu o dragoste mai mare decât cea a fiului pentru părintele său iubitor, cu o duiosie mai mare decât cea a unui frate față de fratele său mai vârstnic. Morții aceștia și aspirațiile mele, morții aceștia și arborii mei, morții aceștia și spiritul meu cercetător. Contradicție? Deloc.

Partea aceea a trecutului (oamenii, morții, maestrul și aliații mei) era tocmai cea care mă făcea să disprețuiesc tot restul, îmi dădea curaj și mă sfătuia cum să scap de el. Acceptam doar atât cât să-mi facă de neacceptat ceea ce rămânea. Li iubeam pentru că mă incitau la ură, îi căutam pentru că mă ajutau să evadesc.

Dar ce nevoie am de astfel de scuze? Dacă stau să mă gândesc, acestea sunt pretextele postume ale unei simpatii spontane și abia înmugurite. Mă simțeam bine cu ei, numai cu ei, vedeam lumea prin ochii lor de vizionari, gândeam pe măsura sugestiilor date de ei, îmi erau necesari118asemenea pâinii, cerului, apei, asemenea tuturor lucrurilor frumoase, pure, optime, care nu costă nimic și fără de care nu se poate trăi. Într-un cuvânt, îi iubeam mai mult decât se poate iubi o femeie, pentru că în femeie găsești un singur chip și un singur

suflet, în timp ce ei îmi ofereau zece suflete, o mie de suflete: un suflet pentru bucurie și unul pentru durere, unul pentru depășirea de sine și unul pentru sfințenie. Îi iubeam nebunește, în neștire, peste măsură. N-am spus oare că am căutat întotdeauna măreția? Că am vrut întotdeauna – mic, josnic și nebun, cum voi fi fost – să fiu mare, să devin mare? Numai împreună cu ei, cu geniile, cu cei mari puteam să regăsesc și să simt elanul care mă purta spre înălțimi, deasupra turmei animalice din vale. Ei îmi dădeau singura mea hrană, îmi îndreptăteau fiecare instinct, mă înviorau când eram gata să amorțesc, îmi surâdeau cu ochii lor morți din portrete, când strângeam între degetele mele uscate pana care alerga pe hârtie urmărind, cu un scris lăbărțat, firul unei idei sau glasul unei fantasme.

Îi simțeam atât de apropiați, încât îi credeam cu totul ai mei, iar spiritele lor mi se păreau atât de vii, că nu-i priveam ca pe niște morți, iar dacă mi-aduceam aminte că trupurile lor sunt cenușă și pulbere și că vocile lor sunt mute pentru totdeauna, simțeam durerea de a-i fi pierdut prea devreme, de a nu-i fi cunoscut. Niciodată n-am urât moartea mai mult ca în asemenea clipe. Și n-am iubit nici un om în carne și oase ca pe acele cadavre celebre, acoperite de lespezi și secole. (! Îteodată mi se părea că sunt alături de mine, în odaie, sau că-i întâlnesc pe drumurile cele mai plăcute, de-a lungul fluviilor năvalnice sau al zidurilor coșcovite, și am încercat să le vorbesc, să le mărturisesc întreaga mea patimă de îndrăgostit singuratic. Dar ei mă priveau în tăcere și dispăreau dacă mă apropiam.

Cărțile din care am aflat prima dată despre iubirile, gândurile și necazurile lor le văd parcă și acum, cu forma, culoarea și desenul literelor, chiar și petele, și îndoiturile paginilor, și nu le voi uita niciodată. Sunt cu totul altceva decât fleacurile sentimentale ale iubirilor apuse! Sunt adevărate relicve, amintirile celei mai frumoase vieți pe care am trăit-o: cărțulii ieftine, prost tipărite și pline de greșeli, colecții uniforme la prețul de câțiva gologani volumul, broșuri cumpărate de la anticari, toate pătate cu cerneală și mâzgălite cu creionul, cu copertele rupte și roase, tomuri masive, legate în piele și păstrate aparte, ca niște lucruri sfinte.

Mi-aduc aminte chiar și locurile și clipele în care m-am îmbătat de prezența lor, le-am simțit alături, ale mele și mi-au apărut în lumina cea mai puternică și mai strălucitoare. În amintirea mea Dante e legat de diminețile unei veri petrecute pe o răcoroasă bancă

de piatră, pe o culme, alături de susurul molcom al unui izvor ce cădea într-un jgheab cu apă tulbure. Pe Shakespeare l-am citit prima dată într-o seară de iarnă, într-o odaie friguroasă și jalnică, la lumina unei luminări, pe Baudelaire l-am înțeles pe aleile cele mai tomnatice și mai pustii din Cascine, când Arno își înroșea argintul pentru sărbătoarea amurgului, Shelley îmi amintește de o potecă ce trecea prin mijlocul unor crânguri primăvăratice de salcâmi și frasinii, unde am rostit cu glas tare cele mai îndurerate blesteme ale lui Prometeu, Taine mă duce cu gândul la sala uriașă a bibliotecii, la lumina rece a unor mari ferestre colbuite peste care fulgerau, din când în când, zboruri de porumbei albi, m-am încleștat cu Unicul lui Stirner pe banca de cărămidă din piațeta unei biserici, năpădită de iarbă și miros de tămâie arsă, apoi pe vârful unei coline, la umbra aerată a unui tei rămușor; și am declamat pasaje întregi din Zarathustra îndărătul unui zid de pietre improvizat de mine, ca să mă apăr de vânt, lângă coliba unor păstori, pe culmile singuratice și ierboase ale muntelui Pratomagno.

Dar nu numai aceștia au fost tovarășii veghilor retrase, ai hoinărelilor îngândurate și ai superbelor clipe de odihnă printre copaci și sub bolta cerească. Nu vă uit pe niciunul dintre voi, iubiți adevărați ai celor optsprezece, douăzeci sau douăzeci și cinci de ani, unul câte unul îmi treceți pe dinainte, aducând aminte inimii mele o dată, un loc, un vers, o idee. Cu voi toți am o socoteală de încheiat, o datorie pe care o plătesc acum, din când în când, silindu-mă să transmit altora măcar o scânteie din spiritul meu, pe care l-ați hrănit și l-ați înviat. Vouă mai ales, poezilor, vă datorez faptul că m-ați purtat, ca Satana, pe culmile munților, și mi-ați șoptit la ureche: Iată – toată această bogăție, prospețime și frumusețe poate fi a ta, numai să izbutești s-o vezi și s-o înțelegi! Ție, părinte Dante, îți datorez dorul meu de para-disuri și pornirea aprigă, plebeiană a unor indignări generoase; ție, frate al meu Leopardi, voluptatea durerii neocolite, precum și vederea limpede și nemiloasă a ridicolelor infamii omenești; ție, Shelley, inimă a inimilor, înecat ca un zeu în marea mea – patetica însuflețire a naturii, rafinamentele somptuoase ale unei lumi aurite și nula față de titanii învinși; ție, fratern Baudelaire, gustul pervers, de neuitat, pentru blesteme și pentru abisurile fără scăpare și fără cer ale mizerabilei vieți a cărnii, și extatica transfigurare a josniciei cotidiene; ție, Heine, râsul strident al tristeții care nu vrea să se lase surprinsă și stiletul înfipt cu voioșie în burta paiatelor din

felurite mitologii; ție, Walt Whitman al primei mele copilării, răsufllarea amplă a mării, a mulțimilor, a vieții omenești, îmbrățișarea înflorată și generoasă a oricărei ființe și a oricărui popor; ție, Carducci din Maremma, izbucnirile de leu fără odihnă și plăcerea vârtejurilor vijelioase, a revoluțiilor până la capăt, dorința de-a vedea Diane bătaioase și măreția Italiei. Dar oare pot să spun ce-i datorez lui Shakespeare, ce-i datorez lui Goethe? Oare ei au fost numai poeți, autori de drame, de tragedii și de mistere? Oare nu m-au purtat ei în lumi inedite, pe cele mai vaste scene, printre idei care au căpătat trup și suflet, dispute de eroi, insule miraculoase și fericite? Și oare nu de la ei am învățat că viața e vis și că visul e realitate, că glandurile cele mai grave, mai înfricoșătoare, mai fulgerătoare nu se găsesc în cărțile filosofilor? N-am vorbit oare de nu știu câte ori cu Hamlet și n-am pornit în căutarea vieții adevărate împreună cu doctorul Faust? N-au fost, și unul, și celălalt, mădulare vii și intime ale ființei mele?

S-au întâlnit poate cu Don Quijote și cu Idiotul, și uneori cu Julien Sorel și cu Peer Gynt, și adesea cu doctorul Teufelsdröckh¹, în tovărășia lui Didimo¹. Personaj fictiv din lucrarea Sartor Resartus (1832) a eseistului, autorului satiric și istoricului scoțian Thomas Carlyle (1795-1881). (N. R.)

¹²²Chierico¹ și Filippo Ottonieri². Ei sunt cei care m-au făcut, cei care mă susțin, cei care mă îndrumă. De la Cervantes am luat sfânta nebunie a idealului și disprețul pentru sănătatea vulgară a nenumărați Sancho; de la Dostoievski – sfânta nebunie a iubirii pentru cei nenorociți și vraja funestă a tragediilor lăuntrice; de la Stendhal -stoicismul omului care vede cu luciditate lucrurile acestei lumi, înclinația spre sfială în fața tainei; de la Ibsen – respectul, căutarea și apărarea propriei persoane; de la Carlyle – revelația spiritului sub simbolul și haina care-l îmbracă, regăsirea afirmației în negație; de la cei doi frați ai mei italieni – spiritul melancolic și contemplativ care cu greu își stăpânește plânsul.

Dar de ce să nu-mi amintesc, înainte de alții, de Poe, care m-a îndrumat spre labirintul spaimelor? De Novalis, care m-a cucerit cu misticismul puterii? Și de filosofi? De Platon: efebi frumoși, bătrâni subtili, mituri și sofisme, banchete și porticuri pe țărmul mării. De Berkeley: llylas și Philonous care distrug idei generale și materie în ceața matinală a unui parc englezesc. De Schopenhauer: descoperirea gândirii și a durerii, a voinței și a renunțării. De Nietzsche: soare și distrugere, munți albi, plini de noblețe și dansul hohotitor al geniului

eliberat. De Stirner: anarhie dialectică, singurătate cumplită, evanghelia egoismului și elocvența rebeliune extremistă¹. Pseudonim al scriitorului italian Ugo Foscolo (1778-1827). (N. R.)

2. Personaj din lucrarea *Detti memorabili di Filippo Ottonieri* a poetului italian Giacomo Leopardi (1798-1837). (N. R.)

123a timidului. Dar mai presus de alții i-am iubit, dintre gânditori, pe distrugătorii trecutului, pe cunoscătorii fără prejudecăți ai oamenilor, pe dezamăgiții eroici și liniștiți, pe cei care zgârie frescele idealismului pentru a lăsa să se vadă găurile tencuielii și îndepărtează poșghița de argint pentru ca plumbul să fie plătit la adevărata lui valoare. Pe naționaliștii riguroși, pe cei lipsiți de idealuri, pe vameșii intelectuali ai umanității, în special, pe francezi: înțeleaptă șovăire a lui Montaigne, vulcanica strălucire a lui Diderot, schematismul limpede și însuflețit al lui Taine, chiar și scepticismul plin de veselie al lui Voltaire, politeismul moral al lui Chamfort¹ și cinismul naturalist al lui Remy de Gourmont².

Aceasta era lumea mea, adevărata mea patrie și societate frățescă. În această cetate divină a sufletului, munții lui Leonardo slujeau ca fundal, eroii lui Michelangelo, triști chiar și când erau victorioși – ca monumente, iar luminile și tenebrele lui Rembrandt – ca tablouri. Și se auzeau uneori cadențele solemne ale sonatelor lui Bach, timpii cei mai pasionați ai lui Beethoven și motivele eroice din corurile lui Wagner. Numai între aceste gânduri, imagini și sunete simțeam că lumea e vrednică de mine.¹ Nicolas de Chamfort (1741-1794) – moralist și pamfletar francez, autor de comedii și poeme. (N. R.)

2. Remy de Gourmont (1858-1915)-scriitor francez, unul dintre întemeietorii revistei *Mercure de France*, în paginile căreia a fost promovat curentul simbolist, (N. R.)¹²⁴Mărunții care trăiesc fTyx mai puternic decât iubirea pentru mării -^/dispăruți era în mine disprețul pentru mărunții care trăiesc. Pentru toți la un loc: pentru cei pe care-i cunoșteam și pentru cei pe care nu-i văzusem niciodată, pentru cei care mă defăimau și pentru cei care mă aclamau, pentru cei care-mi ieșeau înainte și pentru cei care fugeau de mine.

Nu socoteam pe nimeni – în afară de vreo trei-patru tovarăși de uri și aventuri – asemenea mie. Niciunul nu mi se părea demn să mă judece și nici măcar să-mi stea alături. Credeam foarte serios că sunt singurul spirit fără prejudecăți și fără îngustime în vederi, fără falsități, neghiobii sau ticăloșii; singurul în stare să izgonească

înșelăciunea și să-i doboare pe uzurpatori, să-i alunge din Walhalla pe toți vechii zei și pe toți idioții moderni; să despoaie orice lucru, orice idee de vălurile mincinoase ale obișnuinței și ale convenționalismului, să elibereze umanitatea de toate servituțile mentale rușinoase care o îngreunează. Voiam să-i eliberez (adică, după părerea mea, să-i ajut) chiar și pe cei pe care-i disprețuiam, și îi disprețuiam tocmai pentru că nu erau liberi și tocmai pentru că erau demni de disprețuit voiam să-i eliberez. Voiam să-i ridic până la înălțimea mea, nu să mă cobor eu până la ei. Pentru a-i face din nou oameni, le dovedeam că sunt animale; pentru a le arăta iubirea mea, îi loveam. Dacă mă aplecam, o făceam numai pentru a-i biciui și a mă distra. Voiam să-i fac demni de mine, de tipul meu ideal de umanitate absolut liberă,

125numai spirit, descătușată de orice credință. Ca un magistru sălbatic ce mă aflam, nu încercam să-i fascinez cu muzici și cu dulcegării, ci voiam să-i trezesc, să-i zgudui, să-i stârnesc. La vremea aceea, aș fi putut să iau drept motto al vieții mele versul lui Petrarca:

Io venni sol per isvegliare altrui.

Dar nu voiam să-i trezesc cu binișorul, mân-gându-i, ci scuturându-i, luându-i de piept, izbin-du-i de zid, pentru ca din ura și rușinea acelei deșteptări brutale să țâșnească o undă de energie, o mișcare înțeleaptă, plină de bărbăție. Mă purtam cu oamenii ca îmblânzitorii cu fiarele pe jumătate îndobitocite și adormite în cuști. Li împungeam, îi ardeam cu fierul roșu, îi biciuiam: îi împungeam cu cele mai cumplite sarcasme pe care eram în stare să le gădesc; îi ardeam cu vorbe aspre și usturătoare și cu învinuiri cumplit de sincere; îi biciuiam arătându-le cât de lași sunt în viață, cât de umili în dorințele lor, cât de primitivi în idei, cât de ignoranți în toate, absolut incapabili să înțeleagă miezul lucrurilor și să judece drept.

Niciunul nu scăpa vijelioaselor mele atacuri. Dacă nu erau discuții, le stârneam anume pentru a crea dileme și a lovi în dreapta și-n stângă; dacă discuția era deja pornită, o întorceam și o deviam în așa fel încât să rămân singur împotriva tuturor celorlalți, pentru a le arunca în față silogisme și ocări; dacă se iveau vreun timid, îl sileam să vorbească pentru a-l prinde la strâmtoare și a-l. Venit-am doar ca să-i trezesc pe ceilalți, (it.) (N. T.)¹²⁶face de râs; dacă mă întâlneam cu vreun palavragiu îndrăzneț, simțeam o plăcere de nedescris să-i retez aroganța și să-l reduc la tăcere.

Dacă era vorba să i se spună cuiva, în față, vreun adevăr neplăcut, eram primul și singurul gata să i-l spună fără sfială și fără ocolișuri; dacă observam vreun defect, vreo lipsă, vreo slăbiciune, nu ezitam să fac din aceasta un cap de acuzație și un motiv de atac; când trebuia să fie înlăturat vreun plicticos, vreun pedant, vreun pisălog sau vreun imbecil, prietenii mi se adresau mie și rareori se întâmpla ca acela să nu dispară pentru totdeauna, zăpăcit și rușinat. Era de ajuns să știu care era patima ascunsă a cuiva, pentru a vorbi tocmai despre ea, acuzându-l fără cruțare cor am populol; abia ghiceam punctul vulnerabil și supărător al unei conștiințe, că mă și repezeam să vorbesc despre el și să lovesc unde durea. Dintr-o frază nevinovată, spusă pe negân-dite, eram în stare să trag o serie de consecințe nebănuite, aprecieri implicite, afirmații ascunse, și le pisam, insistam asupra lor, până ce nenorocitul își cerea iertare sau își lua tălpășița. N-aveam nevoie de multe cuvinte pentru a reconstrui psihologia unui om, iar după ce-o recon-struiam i-o puneam sub ochi, ca să se vadă în ea ca-ntr-o oglindă, să roșească și să se rușineze.

Mă foloseam de orice în această luptă de gherilă cotidiană dusă împotriva tuturor: citatul erudit, ideea nouă, un nume de mare autoritate necunoscut, argumentul ad hominem², descompunerea dialectică, analiza cuvântului, contradicția¹. În public, în fața poporului. (în lat., în orig.) (N. R.)

2. La om, la persoană. (în lat., în orig.) (N. R.)¹²⁷prinsă din zbor, anecdota, vorba de duh, spiritul, batjocura, privirea compătitoare, surâsul ironic, rânjetul, hohotul de râs, insulta! Pentru a-i face pe idioții netrebnci să simtă pe propria lor piele superioritatea minții și a doctrinei mele, orice unealtă și orice gest erau bune. Iar dacă victimele nu veneau la mine, mă duceam eu să le scot din bârlog și căutam mereu să cunosc alți oameni, ca să am de unde îi alege pe cei cu suflet de nimic.

Astfel, în scurt timp, mi-am creat o faimă de om teribil și nepăsător, care-mi plăcea: eram privit ca un nebun și ca un bătăran, ca un apostol al adevărului, ca un derbedeu care trebuie ocolit și ca un erou al sincerității. Mulți – cei mai lași – s-au îndepărtat de mine ca de un ciumat; alții, mai demni, m-au căutat, au rezistat și mi-au do-bândit prietenia. Căci acest fel al meu de-a mă purta nu era numai o descărcare necesară a instinctelor mele haiducești și războinice și o urmare firească a nemărginitei mele mândrii, ci și o metodă de-a încerca oamenii, o sită pentru a-i cerne pe cei mai buni și mai

puternici. Cel care se supăra din cauza cuvintelor mele pleca, iar asta era exact ceea ce doream. Alții mă urau, dar și asta o doream, căci întotdeauna am simțit mai mare nevoie de dușmani, decât de prieteni. Unii mă stimau mai mult, erau atrași chiar de violența mea, îndurau de bunăvoie atacurile și ocările, pentru că simțeau că de multe ori spuneam adevărul și că adevărul, spus în felul acesta crud, putea fi mai folositor pentru sufletele altora decât pentru interesele mele. Mi-am câștigat câțiva prieteni tocmai pentru că i-am ciomăgit și le-am aruncat vorbe grele. Aceștia puțini, mai pătrunzători decât ceilalți, și-au dat seama de iubirea care se ascundea sub disprețul meu și au ghicit că sub armura mea înfricoșătoare de atacator se afla un biet poet sentimental, mai capabil de prietenie decât mulți dintre tinerii bine-ere scuti.

Cu atât mai mult, cu cât atitudinea mea față de ceilalți nu era întotdeauna aceea a unui ucigaș sau a unei năpârci. De pildă, îmi plăcea enorm să tulbur conștiințele cu întrebări neașteptate, serioase, fundamentale – cu una dintre acele întrebări pe care nimeni nu le pune niciodată și care par absurde și inutile, întrebări pe care nimeni nu cutează să și le pună nici măcar lui însuși, dar care așază sub semnul îndoielii ideile cele mai acceptate de toată lumea, valorile și viața însăși. Voiam să-i silesc pe ceilalți să gân-dească, să reflecteze, să se analizeze pe ei înșiși, propriul lor suflet, viitorul lor, idealurile lor. Voiam să-l împing pe fiecare în adâncul lui, acolo unde nimeni nu coboară de bunăvoie, și să-l pun pe fiecare față în față cu sine însuși, pentru a se căi, pentru a apuca pe un alt drum, pentru a grăbi pasul, pentru a nu uita – cât mai e încă vreme. Mulți mi-au datorat trezirea conștiinței lor, criza de descurajare care i-a adus pe calea cea bună, cu puteri reînnoite. În mijlocul acestor ființe veșnic adormite și leneșe care sunt oamenii, e chiar necesar să aibă cineva curajul de-a arunca strigătul santinei, de-a suna deșteptarea mai devreme de ora obișnuită, de-a șterge cu o cârpă fardul ce năclăiește chipurile, pentru ca fiecare să-și vadă cu spaimă urâtenia și bătrânețea. Cine nu are puterea să se privească în față n-are decât să se sulemenească din nou, să-și recite rolul de om cinstit, chiar dacă e o canalie, și să se creadă un geniu, chiar dacă e un prost. Nu-mi pasă: eu mi-am făcut datoria!

Urâți-mă cit vreți, blestemați-mă și fugiți din calea mea. Oamenii nu se vindecă nicidecum cu leacuri băbești și cu homeopatie. E nevoie de o cură radicală și nemiloasă. Trebuie să tai unde e de tăiat,

să arzi unde e puroi, să-l scoți din cuibul călduț al obișnuinței pe cel care nu cunoaște furia proaspătă a vântului și sănătosul îngheț al zăpezilor decât din spatele geamurilor casei sale. Iar dacă aerul vă taie răsuflarea și vă înăbușă, cu atât mai rău pentru voi și cu atât mai bine pentru ciocli.

Mie nu-mi pare rău c-am fost prea sincer și prea certăreț. Nu știu să ajut decât chinuind, nu pot să iubesc decât disprețuind. Eu și iubirea 9ârsta de douăzeci de ani a trecut, tinerețear se revarsă în toată vigoarea ei, a început o viață mai autentică, în contact cu umanitatea concretă, care nu-și este suficientă sieși, ba chiar dă semne c-ar vrea să se reverse, să se dăruiască celorlalți, tuturor, dar despre iubire nici un cuvânt. Cum se poate?

Doar vârsta aceasta este primăvara clasică a idilelor romantice, care face să îmbobocească și să se deschidă inimile cele mai îndărătnice, e vara păgână a tuturor simțurilor, herculeanul iulie al

130voluptății neînfrante, în care fiecare privire e o dorință de plăcere și toate mâinile caută un trup frumos pe care să-l mângâie, iar sărutările sunt fierbinți, ca de febră, pe buzele ce nu știu, nu vor și nu pot să se dezlipească. În scurtul an al vieții, acesta e anotimpul iubirii. E timpul când femeia – cu cosițele lungi și fusta scurtă a verișoarei sau cu pudra de orez pe o față, vai, de treizeci și cinci de ani – intră în viața bărbatului și-i împlântă primele și cele mai statornice amintiri în carne și în suflet. De acum înainte el nu mai e singur, nu mai e în întregime al său: femeia, fecioară sau târfă, începe să pună stăpânire pe el și să-l transforme.

Acum ar fi momentul pentru mărturisirea simțămintelor sfioase, a pasiunilor sentimentale, a patimilor furibunde. Atunci de ce nu se spune nimic despre iubire?

Nu, doamnă – bănuiesc că numai doamnelor le poate trece prin minte o asemenea întrebare ei bine, nu.

Nu vă faceți nici o speranță. Aici nu se vorbește despre iubire și nici nu se va vorbi deloc. Dacă ați început să citiți această viață a unui om cu dorința indiscretă de-a da peste vreo femeie, aruncați cartea și nu vă mai gândiți la ea. Nu voi scrie despre iubire și n-am să înfățișez nici un fel de femei.

Dacă acesta e un roman, va fi un roman fără iubire. Dacă e o istorie, va fi o istorie fără femei. Poate o fi plicticoasă, ciuntită, neverosimilă, cum vei voi dumneata, prea sensibilă doamnă, dar va fi întocmai așa, așa trebuie să fie, așa vreau eu să fie – eu, care sunt

stăpân pe viața mea, pe sufletul meu, pe opera mea.¹³¹ Nu pentru că iubirea, scumpă doamnă, n-ar fi făcut parte din viața mea, dimpotrivă. Și când zic iubire, o înțeleg în toate sensurile: platonice și animalică, spirituală și trupească, sentimentală și senzuală.

În viața mea au existat femei: nu spun că au existat multe, să ne înțelegem, pentru că n-am fost, nici nu puteam să fiu vreun Tenorio, dar au fost femei, femei adevărate, femei în carne și oase, asemenea celor admirate în marile romane și dorite în viață.

Erau domnișoare entuziaste și prea înflăcărate sau, pur și simplu, fete sănătoase și fără nici o brumă de literatură; erau, vai mie, doamne inteligente, culte, pasionate și fără prejudecăți; erau, și nu mă rușinez s-o spun, prostituate cinice și melancolice, care-și făceau meseria mai cinstit decât multe altele. Unele dintre aceste femei erau frumoase, iar altele numai grațioase, numai simpatice sau numai interesante. Le-am iubit pe toate, una după alta, cu sufletul și cu trupul, sau numai cu sufletul, sau numai cu trupul, și am făcut în fața lor pe nevinovatul și pe îndrăznețul, pe duiosul și pe gelosul, pe generosul și pe josnicul, așa cum fac toți bărbații cu toate femeile. Și eu mi-am făcut declarațiile de dragoste cu voce tremurătoare, strângând mâinile lor mici, încercând să sărut înainte de vreme gura al cărei da languros abia îl așteptam; și eu am întârziat pe sub ferestre, în dimineți cu soare tânăr și-n seri mâncate de lepră, așteptând un semn făcut cu mâna, mișcarea unei perdele, ivirea unei lumini sau a unei batiste; și eu am scris sute de scrisori lirice, implorând cu disperare sau preamărind, încheiate cu veșnica și deșartă vorbă a amanților:¹³² pentru totdeauna al tău; și am strâns la piept alte piepturi; și am sărutat nu numai o gură, și am făcut să se închidă mulți ochi cu mângâierile inele; și orice stradă lăaturalnică îmi amintește de un nume, o floare, un cuvânt – un nume pe care acum nu-l mai rostesc; o floare care zace uscată și presată într-o carte pusă deoparte, un cuvânt pe care-aș vrea să-l uit.

Da, scumpa mea doamnă. Și eu am fost îndrăgostit! Iar câteva femei au fost – presupun – îndrăgostite de mine. Și le-am făcut să se bucure sau să sufere, ca și alți bărbați, și-am cunoscut și eu febra dorinței, chinurile îndoielii, neliniștea geloziei și divina inconștiență a îmbrățișării violente, când cele două suflete vor parcă să se smulgă din trupurile încleștate pentru a se contopi într-unui singur.

Dacă nu vreau să vorbesc despre iubire nu înseamnă că n-am încercat-o în fel și chip. Și eu am suflet, gingașă doamnă, și o inimă

pătimașă, u-am fost întotdeauna nesimțitor, nu m-am născut impotent, nici nu m-am demasculinizat.

Încă de copil, am încercat tulburările iubirilor (aste; în adolescență, mi-am pierdut, ca toți ceilalți, virginitatea; am trecut prin iubiri ilicite și am sfârșit (și eu!) în sânul bucuriilor legitime ale sfintei căsătorii. Iar dumneata ai putea să mă întrebi, cu oarecare dreptate: „Atunci, ce-ți mai lipsește?”.

Dac-ai ști, doamna mea, ce mi-a lipsit! Mi-a lipsit femeia ideală, femeia care într-adevăr pune stăpânire pe sufletul tău și ți-l transformă.

Mi-a lipsit, într-un cuvânt, femeia care să-și poată afla locul în istoria spirituală a unui spirit, în romanul cerebral al unei minți. „Eternul feminin ne poartă spre înălțimi.” O fi, nu am chef acum să mă cert cu Wolfgang Goethe. Dar, în ce mă privește, trebuie să mărturisesc că eternul feminin nu m-a purtat nici spre înălțimi, nici spre abisuri, nici în sus, nici în jos niciodată.

Femeia nu mi-a apărut nici ca o Beatrice care te ia de mână și te trezește din somnul material pentru a te conduce sus, spre minunile cerești, nici ca o Circe care-i preface pe oamenii născuți pentru virtute și cunoaștere în porci grohăitori în grădini pline de umbră și jir. Femeile nu m-au corupt, dar nici nu m-au purificat. Au stat deoparte, ca niște musafiri plăcuți sau obositori în clipe de răgaz; încercări de mângâiere în momente de indispoziție, mijlocitoare dorite de bucurie sau suferință; tovarășe scumpe și afectuoase ale biete mele existențe; interludii de voluptate sau furie în viața mea aspră, de muncitor nemulțumit; admiratoare lipsite de măsură și nedrepte ale operei mele, dar nicidecum – dacă e să fiu grosolan de sincer – călăuze sau inspiratoare.

Mi-au luat, mi-au cerut, iar eu le-am dat câte ceva din viața mea, din tinerețea mea, din timpul meu, din iluziile mele, din gândurile mele, însă de la ele nu m-am ales niciodată cu nimic. Istoria lăuntrică a sufletului meu n-a fost nici îmbogățită, nici transformată datorită prezenței lor.

Nu mă plâng de asta, dimpotrivă. Am dat pentru că eram în stare să dau și mi-a rămas destul -cea mai mare parte – pentru mine. Iar lor nu le-am cerut nimic pentru spiritul meu – și nici n-aveau ce să-mi dea. Știu bine că, prin esența ei și în mod necesar, femeia e un parazit, o speculantă, o hoată. Am acceptat-o așa cum e și am luat-o așa cum e făcută, m-am lăsat furat și mi-am plătit la timp

tributul.¹³⁴ Făcând socoteala bucuriilor și a durerilor, suntem egali; dacă m-am bucurat, am făcut-o să se bucure; dacă am făcut-o să sufere, am suferit și eu. Nu cer nimic în plus și ceea ce s-a dat e bun dat. Dar din câte știu, văd și-mi aduc aminte, mie nu mi-a dat niciodată nimic, absolut nimic, nici o idee, nici un pic de curaj și, cu atât mai puțin, vreun îndemn către divinele înălțimi la care a aspirat întotdeauna sufletul meu.

Poate că asemenea lucruri nu se cer femeilor? Posibil, și eu sunt de părerea asta. Dar atunci am lot dreptul să nu vorbesc despre ele aici, scriind numai despre sufletul unui bărbat, nu despre bărbat în totalitatea lui.

Sau poate a fost vina mea că n-am știut s-o Răsese și s-o înțeleg pe acea Beatrice care era în stare să mă înalțe spre ceruri? E posibil, chiar foarte posibil și, dacă ar fi adevărat, m-aș căi mai rău decât pentru toate păcatele mele, căci într-adevăr o asemenea ființă care sublimează oameni sublimi prin însăși menirea lor trebuie să fie o minune extraordinară.

Dar, în sfârșit, fie că n-am întâlnit-o, fie că n-am înțeles-o, ea nu s-a pogorât să mă zeifice, iar eu nu pot să vorbesc despre ea.

Iată deci explicate în câteva cuvinte, scumpă și nerăbdătoare doamnă, motivele pentru care trec aici sub tăcere un subiect ce vă interesează atât de mult. Înțeleg, desigur, că motivele acestei tăceri sunt mai jignitoare decât tăcerea însăși, dar ce-aș mai putea face?

Dacă aș ști să mă prefac sau să spun minciuni, aș putea să trec peste această chestiune sau v-aș putea mulțumi presărând pe ici, pe colo, amintiri amoroase în această pură povestire de evenimente¹³⁵lăuntrice. Dar în zadar aș încerca: n-aș reuși. Nu pot să scriu ceea ce nu sunt, nici să născocesc ceea ce n-a fost.

Cu toate astea, nu vreau să mă cert pentru totdeauna cu dumneata și cu toate femeile care ar vrea întâmplător să mă asculte. De aceea aș vrea să dau un exemplu – un mic, un neînsemnat exemplu – despre ceea ce ar putea să fie pentru mine o amintire destul de îndepărtată, despre cea dinții amintire de dragoste din viața mea.

O seară îndepărtată de august! Coboram împreună dealul, după una din obișnuitele mese la iarbă verde, la care se strâneau toate rubedeniile. Reușisem să rămân mai în urmă cu ea, fata cea mai mică, cea mai nebăgată în seamă, cea mai tristă, cea mai asemănătoare mie.

La ora aceea, luna albă dădea o strălucire de vis, oarecum teatrală, prafului alb de pe drum, caselor albe, măslinilor alburii din spatele zidurilor acoperite de curând cu tencuială albă.

Încercam să umblu numai pe la umbră, iar când eram pe punctul să ieșim la lumină mâna mea, care ezita de mult, o căuta pe-a ei și o lăsa repede, ca și când ar fi săvârșit ceva obscen.

Inima mea bătea prea tare pentru vârsta aceea, iar cântecul stăruitor și patetic al greierilor risipiți pe câmp aproape mă înduioșa. Îmi imaginam căpșoarele lor negre, cu antenele abia ieșind din crăpăturile pământului, în iarba înrourată a nopții, și mi se părea că glasul lor egal e o cerere zadarnic repetată de iubire și fericire.

Și eu aveam nevoie, încă de pe atunci, de puțină fericire. În seara aceea avusesem în sfârșit curajul să-i spun ei ce gândeam de luni de zile; taina nopților mele agitate se dezghioca încet-încet, în fraze scurte și întretăiate, sub albeața de neuitat a lunii de august. Mă asculta cu fața albă și liniștită sub borul mare al pălăriei de paie. Mă asculta ca prin vis și de fiecare dată zicea da, mereu da, fără să adauge alt cuvânt.

Emoționat, dădeam culoare amănuntelor unei himere filistine: „Când vom fi mari, o să ne căsătorim, eu și cu ea. Vom sta într-o căsuță mică, numai a noastră, la țară, dar aproape de oraș. Vom avea o grădină de zarzavaturi și o grădiniță cu multe flori, cu un bazin cu pești roșii în mijloc și trandafiri galbeni printre zăbrelele grilajului. O să avem și un salon frumos, cu un ceas de perete, un pendul frumos de alamă, o masă rotundă, acoperită cu o față roșie înflorată, și portretele părinților în rame negre cu vinișoare de aur. O să ținem o grămadă de animale: o pisică mare, albă, cu panglică albastră; porumbei pe acoperiș; trei-patru găini pentru ouă; un canar și un pițigoi în colivie, ca să-i ascultăm cum cântă; un câine mare de pază și poate chiar o maimuțică precum aceea pe care păsărarul o ține în ușa prăvăliei. Și o să stăm împreună toată ziua, distrându-ne, iubindu-ne.”

Ea continua să spună da, mereu da. Pentru ea totul era firesc, simplu, ușor. Nu i se părea de loc uimitor că o să stăm împreună toată viața noi doi, tocmai noi doi!

Eu vedeam viața noastră viitoare ca pe o cucerire anevoioasă, un ideal îndepărtat, un efort îndelung, un lucru serios. Ea nu. Parcă ar fi fost vorba de o glumă, de o jucărie, de un joc nou, născocit de mine: jocul de-a căsătoria, jocul de-a viața. Era, ce-i drept, cam

îngândurată, dar chipul137ei palid, de fetiță nealintată era calm și liniștit. Nu mă înțelegea. Și când te gândești că visul meu era cumplit de meschin, de copilăresc și de burghez! Iar eu, nu știu de ce, am fost mai trist decât dacă ar fi zis nu. Și nu i-am mai spus nici un cuvânt.

Aceasta a fost prima mea întâlnire cu sufletul femeii. Celelalte au fost cu totul diferite, și totuși.

Iar acum nu voi mai vorbi despre iubire în această povestire, nici măcar o singură dată. Dumneata, scumpă doamnă, poți să închizi cartea, s-o arunci și să mă disprețuiești profund, cu conștiința împăcată.138SOLENNEEU ÎNTREB: CINE E CEL CE-A TRECUT ÎNAINTE9 PENTRU CA EU VREAU SĂ TREC ȘI MAI ÎNAINTE 1

WALT WHITMANMisiunea/H/^upă ce am cucerit, printr-o activitate -^^capricioasă și îndrăzneată de trei-patru ani, ceea ce unora sau altora (multora) ar fi putut să li se pară atingerea țelului sau victoria – să ai un nume, să fii citit, discutat, urmat – am simțit, mai profund decât înainte în mine însumi, un gol care m-a făcut să mă rușinez.

Cum adică? Asta e totul? Acesta e oare scopul ultim al zilelor și nopților mele de trudă, concluzia eforturilor mele tentaculare spre o lumină mai puțin pământeană, rezultatul unic și definitiv al unei întregi tinereți, al tuturor înflăcărilor și furiilor unei tinereți concentrate și comprimate uni de zile, izbucnind apoi dintr-odată ca un foc al bucuriei pe un vârf de munte? Numai atât? Nimic altceva decât asta? Să-ți vezi numele tipărit, cuvintele repetate de alții, chipul reproduș, ideile cele mai scumpe tipărite, cele mai tainice mărturisiri și cele mai nepotrivite entuziasme expuse comentariilor „oricui”? Și pe urmă? Să fii înconjurat de câteva maimuțe care-ți imită gesturile, de câțiva papagali care-ți repetă bolborosind frazele, să-ți vezi cărțile cu numele tău pe copertă, articolele care poartă dedesubt iscălitura ta, să auzi că cineva vorbește despre tine și că nu te înțelege, te disprețuiește sau te invidiază, că nici măcar nu știe să te bârfească. Să devii scriitor, un141scriitor cunoscut, poate stimat, căutat de directorii de ziare, dorit de editori, urmărit de eseistii și recenzenții de meserie, tradus în alte limbi, candidat la celebritatea onestă a vârstei de patruzeci de ani.

Dar pe urmă? Începusem să dobândesc toate acestea și simțeam că nu-mi sunt de-ajuns, că nu mi-ar fi de-ajuns niciodată. Ce-mi păsa mie că sunt sau că devin un filosof „strălucit”, un scriitor „bine-cunoscut în lumea literelor”, un fabricant și un negustor mai mult

sau mai puțin norocos de cuvinte și gânduri? Unde aveam să sfârșesc? Nu era greu de ghicit. Chiar îmbătându-mă de toată nebunia îngăduită celor mediocri, nu putea fi mai mult de-atât: să fiu publicat de editura Treves, să predau la universitate, să fac parte dintr-o academie, să obțin (căzătură bătrână care a dat în mintea copiilor) premiul Nobel.

Dar nu, nimic din toate astea! Simțeam că sunt născut pentru cu totul altceva, că urmăresc alte țeluri. Nu era ambiție, nici vanitate, ci orgoliu, orgoliu în sensul bun, orgoliu diabolic, orgoliu divin. Voiam să fiu într-adevăr mare, epic, nemăsurat, voiam să fac ceva măreț, nemaiauzit, care să schimbe fața lumii și inima oamenilor.

Dacă nu, mai bine nimic. Mai bine să putrezesc în trândăvia cretină a unei subprefecturi sau să mă îndobitocesc în muncă fizică sau – de preferat pentru toată lumea – să-mi înec visurile amăgite și greutatea trupului în apele galbene ale fluviului Arno.

Nevoie străveche și neîntreruptă de-a fi șef, călăuză, centru, deosebit de primejdioasă în acea epocă de ascensiuni și dorințe însuflețite.¹⁴² Mărturisesc: nu mă sinchiseam prea mult de motive, ci voiam ca toate privirile să se întoarcă -cel puțin pentru o clipă!

— Spre mine și ca toate gurile să repete numele meu!

Întemeietor de școală, inițiator al unei noi secte, profet al unei noi religii, descoperitor de teorii sau de mașini uluitoare, șef al unui nou partid, mântuitor de suflete, autor al unei cărți în sute de ediții, maestru al unui cenaclu, orice, dar să fiu primul, cel mai celebru, cel mai mare într-un anumit domeniu.

Să fiu unul dintre cei care dau nume unei idei, unei mulțimi de oameni, care revelează un nou adevăr straniu și neașteptat; unul dintre cei pe care toți trebuie să-i cunoască și să-i judece; cărora li se cuvine un capitol, un paragraf în istorii, care au domeniul lor propriu, câmpul lor aparte, steagul lor recunoscut.

Nu mă sinchiseam de motive, nu mă interesa cum, dar nu voiam să rămân pe dinafară, în rândul al doilea sau al treilea, printre persoanele care nu sunt decât interesante, curioase, culte și inteligente. Chiar și cu prețul unei prostii, chiar cu prețul unei nebunii, dar să fiu eu inventatorul acestei prostii, eroul acestei nebunii.

La început m-am orientat spre acțiunea care pare, în ochii celor mai puțin profunzi, activitatea prin excelență – spre politică. Socialismul se îndrepta încă de-atunci spre declin, dar era totuși cea

mai amplă mișcare de mase din țara mea la vremea aceea, iar eu, omul negațiilor și al contracurentelor, m-am opus socialismului. Am fost socialist – un socialist pe dos: am acceptat lupta de clasă. Cu condiția să fie o luptă adevărată, un război în toată puterea cuvântului, nu agresiunea unui înfometat devenit îndrăzneț (poporul) împotriva unui stăpân fricos și împăciuitor. Luptă de clasă: adică apărare a clasei care a acționat și a învins împotriva clasei care vrea s-o facă să abdice înainte de vreme. Apărare burgheză: puțină milă, politică de fier și toate ideile legate de asta – expansionism (adică, naționalism – armată și marină!). Am fost redactor-șef al primului ziar naționalist italian: am ținut un discurs pentru a indica programul noului partid național. M-am încăierat săptămână de săptămână cu poporaniștii, m-am băgat în polemici, am vârat colții în celebritățile demagogice, am combătut ideologiile revoluționare, am vrut să redau curajul și demnitatea celor care erau gata să cedeze. Se urmărea ca Italia să devină din nou mare, chiar și pe calea cuceririlor. Gândurile se îndreptau spre Africa, se cereau cuirasate și se căuta reaprinderea neînsemnatului spirit imperialist care mai reușea să rămână încă viu în Italia, după înfrângerile din Abisinia.

Dar, în ceea ce mă privește, de la imperialismul colonial și militar am trecut repede la un naționalism spiritual. Italia mi se părea o țară lipsită de viață, fără un ideal unitar, fără un scop comun. Cu totul amorțită, cu totul adormită. Fiecare pentru sine și o bandă de escroci pentru mulți. M-am întrebat care putea să fie, în acei ani, rostul, misiunea Italiei în lume. Și n-am fost în stare să-mi răspund. Atunci am început, cu o impetuoasă mazziniană¹ Campania pentru redeştere forțată. Sunete slabe de trompetă¹. Aluzie la omul politic și revoluționarul italian Giuseppe Mazzini (1805-1872). (ii. R.)¹⁴⁴(articole, opusculă, scrisori) într-o lume zgomotoasă și distrată. Voiam ca țara mea să înfăptuiască ceva propriu, să reprezinte un fel al său de-a fi între celelalte popoare. Voiam ca, lăsând la o parte retorica renașterilor trecute, italienii să-și propună un mare țel comun, un scop într-adevăr național. După 1860 nu mai exista un sentiment, o gândire unică italiană. Era timpul să pornim din nou la drum. O națiune care nu are o conștiință de sine mesianică e sortită pieirii.

Care putea fi însă această misiune națională? Eu însumi nu eram cu totul sigur. Strigam și-i chemam pe ceilalți, iar apoi începeam să-i întreb chiar pe cei care alergaseră la chemările mele.

Ziceam: pregătirea domniei spirituale a lucrurilor, în Italia, spiritul fusese întotdeauna privilegiat – din această țară trebuia să înceapă domnia definitivă a spiritului.

Dar putea oare aceasta să constituie o legătură națională? M-am convins foarte repede că nu. Problema domniei absolute a voinței depășea cel mai fantastic patriotism. Trebuia să te îndrepti către toți oamenii și să muncești pentru toți. Nu mai era vorba de interesele fizice ale unei bucăți de pământ, ci de interesele spirituale ale întregii omeniri.

Credeam cu toată tăria sufletului meu că am o misiune a mea, o mare misiune. Zi de zi mi se părea că sunt chemat să realizez ceea ce nu realizau alții, că sunt chemat să transform din temelie oameni și lucruri, să abat cursul pașnic al istoriei.

De către cine eram chemat? Nu știam, nu știu. Nu credeam în Dumnezeu, și totuși mă simțeam ca un Hristos care trebuia să se angajeze, cu orice preț, într-o altă mântuire; nu credeam în Providență, dar mă vedeam în viitor ca un Mesia și un salvator al oamenilor. Auzeam înlăuntrul meu voci care-mi vorbeau: erau voci subterane, care păreau că urcă dintr-o altă emisferă, de pe alt tărâm. Îmi imaginam că această viață a noastră e deja o altă viață și că pământul este deja cer pentru cei care suferă în adâncuri (fără să fie morți pe de-a-ntregul acolo jos, fără să fie născuți încă aici sus) și mă gândeam că mă cheamă să-i salvez, să-i ridic până la mine și să-i fac părtași la bucuriile noastre divine, la adevărurile noastre temeinice. Câteodată, starea mea de spirit se asemena cu aceea a unui Dumnezeu care aude o mulțime de oameni în suferință rugându-se la picioarele sale, implorând fericire și libertate, moarte și mântuire. Și mă emoționam, cum nu mi se întâmplase niciodată, citindu-i pe Marcu, Luca, Matei și Ioan, iar o dată am început chiar să plâng pe când parcurgeam povestea simplă și seacă a vieții lui Mazzini.

Eram îmboldit în mod misterios să fac ceva pentru oameni, pentru toți. Mi se părea că promisesem și că acum sosise ceasul ce nu mai putea fi amânat al împlinirii făgăduinței.

Mă formasem pe mine însumi: trebuia să-i formeze și pe ceilalți. Distrusesem: trebuia să reconstruiesc. Disprețuisem realitatea: trebuia s-o transform și s-o purific. Urâsem oamenii: trebuia să-i iubesc, sacrificându-mă pentru ei, făcându-i asemenea lui Dumnezeu.

Altminteri pentru ce m-am mai născut? În ce scop am negat cu atâta cruzime trecutul? Ori să refaci totul, să iei totul de la capăt, să sublimezi¹⁴⁶ totul printr-un efort uriaș de iubire și voință, încât să faci realitatea locuibilă chiar și pentru cei mai delicați și mai mari, ori să renunți la toate – de la bucuriile instinctuale ale vegetării, până la satisfacțiile unei semicelebrități europene și americane. Regăseam, chiar și în planul acțiunii, primejdioasa dilemă a copilăriei: ori totul, ori nimic.

Numai faptul de-a ști nu-mi era de-ajuns: voiam să acționez. Scrisul nu mă mulțumea pe deplin: voiam să-mi înscriu voința în lucruri și-n oameni, să ies din contemplația fără sfârșit, din încăierarea de vorbe și de concepte moarte, din focurile de artificii ale ideologiilor efemere, ale scăpărărilor paradoxale și ale moriștilor fantastice. Mă săturasem să observ, să comentez și să judec ceea ce făceau alții, să critic doar și să distrug. Lumea pur cerebrală, verbală și livrescă în care mă agitam mi se părea seacă și fără speranță. Trebuia să ies din ea înfăptuind ceva mai vast, mai fecund, mai concret.

Dar nu ca să mă cufund în viața elementară și animalică a tuturor, în treburile obișnuite, în întâmplările ordinare, într-o activitate care e doar repetare și într-o luptă care e doar luptă pentru pâinea de fiecare zi, pentru un așternut, pentru bani, pentru femei sau pentru autoritate. Voiam să acționez, dar nu să acționez omenește – ca toți ceilalți. Trebuia făcut cu totul altceva și nimănui nu-i dădea prin gând lucrul ăsta. Să trăiești, desigur, dar nu o viață uzată și întotdeauna aceeași; să acționezi, desigur, dar nu pentru vechile scopuri. Trecerea mea pe pământ trebuia să lase o urmă mai adâncă decât a unei revoluții sau a unui cataclism. Într-un cuvânt, ¹⁴⁷voiam să începă cu mine, mulțumită mie, o nouă epocă a istoriei umanității. Să inaugurez o nouă eră, o perioadă absolut distinctă, un al treilea imperiu. La începutul timpurilor, omul a fost pur și simplu o bestie, o fiară vegetativă. După aceea s-a ridicat la umanitate: și-a făurit unelte, a pus stăpânire pe forța animalelor, a vântului și a focului, a deosebit încetul cu încetul gândirea de nevoile conservării de sine, s-a luminat și s-a sublimat în artă. Dar viața lui era încă total împovărată de reminiscențe animalice, barbaria persista în el sub hainele de gentleman și sub cuceririle vieții mecanice, scopurile ultime și comune ale existenței erau încă cele ale înaintașilor tâlhari: să mănânce bine, să se bucure de femeile cele mai frumoase, să

poruncească celor mai slabi, să fure de la alții cât se poate mai mult. Bucuriile supreme și cu adevărat supraanimalice ale gândirii pentru gândire, ale gândirii pure și dezinteresate, ale contemplației și ale creației artistice le erau cunoscute doar câtorva oameni, iar aceștia le cunoșteau numai în puține momente ale vieții. Umanitatea se găsea, așadar, la mijloc, între fiară și erou, între Caliban și Ariei, între bestial și divin. Trebuia smulsă din această ambiguitate, din această contaminare. Trebuia ucis, tăiat și extirpat tot ce mai era subuman în om, pentru a-l face suprauman, nu om pur și simplu, pentru a-l apropia de Dumnezeu, a face din el o divinitate infinit vie în spirit și pentru spirit.

Care e partea cea mai înaltă, cea din urmă, cea mai nobilă, cea mai pură din om? Sufletul. Ca să acționezi asupra omului în sensul de a-l înălța, trebuie să acționezi asupra sufletului. Numai în direcția spirituală e cu putință să speri într-o schimbare radicală de drum, într-o răsturnare totală a ființelor și valorilor. Partea cea mai elevată a omului e singura călăuză spre înălțime. Principiul viitoarei vieți divine a omului se află, în germene, în viața lui prezentă. Contemplația filosofului, extazul misticului, creația poetului, tot ceea ce ne îndepărtează de umilitoarele necesități ale conservării corporale, de dezgustă-toarea viitoare a intereselor pământești – se află în spirit. Iar spiritul e ductil, e maleabil, e perfectibil. Ascunde în sine promisiuni nedefinite și surprize nesperate, făgăduiește să posede germe-nele unor alte facultăți și primul impuls spre uimitoare dezvoltări. Dacă în viața omului va apărea ceva nou și măreț, va apărea din spirit; dacă vrem să perfecționăm omul, trebuie să facem spiritul său desăvârșit. Toate valorile se află în el, toate determinările vieții exterioare și ale acțiunilor sale. Dacă spiritul s-ar schimba, s-ar schimba dintr-odată întreaga viață. Dacă și-ar propune țeluri diferite, dacă ar distruge în sine însuși anumite preferințe și ar căpăta altele, existența omenirii ar fi întoarsă pe dos și înnoită. Toate problemele – naționale, sociale, morale -sânt, în fond, probleme sufletești, probleme spirituale. Schimbându-se interiorul, se schimbă exteriorul; reînnoind sufletul, se reînnoiește lumea.

Iar lumea trebuia neapărat înnoită. Viața oamenilor – înceată, greoaie, adormită, vulgară, fizică, infernală – mă îngrețoșa din ce în ce mai mult. Voiam ca și ceilalți să simtă această greață Și să găsească puterea de-a scăpa de ea, de-a reduce și a nega viața corpului, viața

tradițională, viața barbară și sălbatică, prost mascată (care devine și mai îngrozitoare) cu fier, cărbune și electricitate.

O ultimă ascensiune era indispensabilă. Trebuia, în sfârșit, să înceapă o nouă epocă a istoriei universale. La început, omul a fost numai carne, apoi carne și spirit împreună, acum trebuia să devină cu totul spirit, numai spirit. După vârsta animalică și vârsta umană – vârsta eroică, angelică și divină. După epoca forței – epoca inteligenței eliberate, a voinței domnitoare, a minții stăpâne pe orice forță.

Să călăuzesc oamenii spre acest imperiu, să anunț noua vârstă a omenirii, să realizez această epocă: iată datoria pe care mi-am impus-o de bunăvoie. Misiunea mea era dublă: să-i fac pe oameni să se scârbească și să se îndepărteze de viața prezentă și să pregătesc, făcând-o vizibilă, viața superioară și supraumană pe care o presimțeam și o întrevedeam în încordarea exasperantă a celor mai mari dorințe ale mele.

Dar cum? Și apoi, eram oare vrednic să mă apuc de o asemenea faptă? Și aș fi reușit? Oare eu însumi eram atât de pătruns și de stăpânit de spirit, încât să am dreptul de-a deștepta sufletele altora și de-a le impune celorlalți o existență mai puțin învăluită în urâtenie și rău?

Și chiar dacă sufletul meu ar fi fost curat, virtuos și fără nici o slăbiciune, oare mintea mea ar fi fost îndeajuns de luminată și de viguroasă pentru a inspira altora, cu pricepere, voința evadării necesare din cotidianul inconștient și pentru a duce la bun sfârșit înălțarea a o sută de popoare spre sfera divinului?

Pentru a-mi începe misiunea, trebuia să fiu eu însumi sigur de mine, să mă curăț și să cresc în propriii mei ochi, să ating perfecțiunea morală și desăvârșirea intelectuală: să devin un sfânt și un geniu! Desăvârșitul cum? Niciunul, chiar niciunul dintre voi nu are îndrăzneala să vină în casa mea, în fața mea și să-mi vorbească limpede, să-mi spună fără cruțare și fără lingușire ce fel de om sunt? Niciunul nu vrea să-mi spună fățiș, ca un prieten adevărat, ce anume am făcut rău, ce u-am făcut și ar fi trebuit să fac, care sunt defectele mele, viciile mele, păcatele mele? Toți sunteți ipocriți și lași, ca doamnele respectabile de cincizeci de ani? Vă e frică poate că nu vorbesc serios? Vă temeți că o să vă iau în nume de rău ceea ce-mi veți spune și că, în loc să vă îmbrățișez și să vă sărut, o să vă sparg capul sau o să vă dau pe ușă afară?

Apropiati-vă fără teamă. N-ați mai privit niciodată în față un om cinstit care spune adevărul? Vă chem și vă strig din tot sufletul, din tot sufletul meu nenorocit! Am nevoie să știu ce anume am făcut rău, ca să mă căiesc și să isprăvesc – am nevoie să-mi cunosc toate defectele, pentru a le smulge, a le arde, a scăpa de ele o dată pentru totdeauna. Încă n-ați înțeles ce anume mă tulbură și mă roade zi și noapte?

Vreau să-mi făuresc un suflet mare, vreau să devin un om mare, un om pur, nobil, desăvârșit.

151 Știu că n-am de trăit decât o singură dată și de aceea vreau să trăiesc bine. Viața noastră, a tuturor, mă dezgustă. Vreau ori să fiu mare, ori să mă omor. Pentru un om ca mine nu există altă alegere. Am nevoie să fiu deasupra voastră, ca să vă pot ridica mai sus. Dar, pentru a deveni mare, trebuie să refaci, să chinui, să purifici și să imprimi măreție acestui suflet care ne-a fost dat sau împrumutat pentru răstimpul scurt, de câțiva ani, al trecerii sau exilului nostru pe pământ. Pentru a-ți face sufletul mare trebuie să-i cunoști toate micimile, pentru a-l face pur, trebuie să-i vezi toate murdăriile, pentru a-l face curajos, să-i îndepărtezi toate lașitățile.

Credeți că nu m-am analizat destul de mult pe mine însumi? Vă imaginați că n-am stat la pândă pentru a zări toate pornirile, licăririle, ungherele, ascunzișurile, freamătele și zvâcnirile cele mai tainice ale sufletului meu?

Și totuși – n-aveți decât să vă mirați cât vreți și să mă socotiți mincinos!

— N-am găsit nimic, înțelegeți, n-am găsit nimic de care să-mi fie scârbă sau rușine. N-am fost în stare ani de-a rândul să-mi descopăr un singur defect adevărat, un viciu evident, nu mi s-a întâmplat niciodată să mă opresc când eram pe punctul de-a înfăptui ceva și să spun: „Asta e o mârșăvie!”. Nu mi s-a întâmplat nici măcar o singură dată să simt în mine murmurul părerii de rău pentru vreo faptă neîmplinită sau contrară legilor oamenilor sau celor divine.

Dar spuneți-mi cel puțin o dată adevărul, în numele mamelor voastre, spuneți-mi dacă e cu putință să se mai afle pe pământ un om atât de curat. Oare sunt un sfânt fără de păcate, singurul¹⁵² virtuos, sufletul fără pată, omul desăvârșit? Nu vă gândiți la așa ceva nici măcar o clipă: e imposibil, lucrul cel mai imposibil dintre toate.

Fără îndoială, și eu sunt rău, murdar, mincinos, slab, prefăcut și fără inimă! Fără îndoială, și eu păcătuiesc de șaptezeci și șapte de

ori pe zi și am un suflet negru și puturos ca o cloacă. Dacă n-ar fi așa, n-aș mai fi om. Dacă n-ar fi așa, de ce-aș simți mereu cum fierbe în mine dorința de-a deveni mare, de-a avea un suflet mare, un suflet frumos?

Nu, prieteni, zadarnic mă ispitiți cu vorbe dulci șoptite la ureche. Nu vă cred și n-am să vă cred niciodată. Poate că eu sunt curat și desăvârșit pentru voi, pentru această morală dubioasă de zdrențăroși și de trădători, de insolenți blazați și de porci cu mască. Dar în ochii mei nu sunt curat și mare, nici în fața ta, ideal suprem al vieții mele, nu sunt așa cum ar trebui să fiu pentru a putea să mă apropii de moarte fără să roșesc.

Adevărul e că nimeni nu se poate cunoaște pe sine însuși, nimeni nu poate vedea, pentru a judeca aspru și necruțător, ceea ce simte, gân-dește și face. Vicleanul amor propriu, mult prea iscusita vanitate, speculantul interes, temătoarea rușine, obraznica mândrie sunt mereu gata să ascundă, să învăluie, să acopere, să scuze și să justifice. Din cauza asta, fără-ndoială, nu-mi dau seama de putreziciunea pe care-o port în mine și cred că sunt lebăda unei perfecțiuni absurde.

Înțelegeți acum ce mare nevoie am de voi, de ce nu mă pot lipsi de severitatea voastră. Ceilalți văd tot răul care se află într-un om, răutatea firească a omului stă cu ochii iscoditori și cu mintea ageră la pândă. Nimic nu scapă afurisitei ei atenții. Ceea ce nu vede ghicește, ceea ce nu poate să ghicească întrezărește. Nu de azi, de ieri, oamenii văd mai curând bârna din ochiul aproapelui.

Nu faceți pe nevinovații. Aici nu mai încap subterfugii sau complimente. Voi vedeți, desigur, tot ce e în mine, vă scârbiți și poate vă îngroziți. Dar de ce nu se găsește unul care să-mi vorbească? Măcar unul, unul singur, care să vină să-mi spună totul? Vă asigur încă o dată că nu sunt ca ceilalți. Puțin îmi pasă de laude, urăsc lingușirea, nu pot să sufăr vorbele ocolite.

Poate vă e teamă? Dar vă jur că primul care-mi va atrage atenția asupra unui defect al meu va deveni salvatorul, prietenul cel mai scump, adevăratul meu frate.

Poate sufletul meu e prea înspăimântător și vă lipsește puterea de-a descrie cu glas tare întreaga lui ticăloșie? Faceți-vă curaj și vorbiți. Vă voi răsplăti pe cit îmi va sta în putere. Vă voi da tot ce am, mă voi duce să fur, ca să vă fac daruri, mă voi târi în genunchi în casa voastră, ca să vă slujesc și să vă ador.

Nu sunteți în stare să descoperiți răul? Dar atunci înseamnă că sunteți orbi și tâmpiți, pentru că – dacă răul există – voi, cei din afară, trebuie să-l vedeți numai uitându-vă la mine. Ascuțiți-vă privirile, deveniți mai răutăcioși, urmăriți-mă pe furiș, întrebați-mă pe nepregătite! Faceți ce știți, dar denunțați-mă și acuzați-mă fără milă. Viața și moartea mea, măreția și josnicia mea se află în mâinile voastre.

Ce tot șoptiți acolo între voi? Știu, știu că nu sunteți în stare să faceți altceva decât să-i vorbiți¹⁵⁴pe oameni de rău pe-ascuns, să-i bârfiți în șoaptă, să-i învinuiți când nu sunt de față. Dar cu mine asemenea infamie nu merge. Ieșiți la lumina soarelui, vorbiți cu voce tare! Mie nu mi-e rușine, eu nu dau bir cu fugiții. Vreau să fiu învinuit și defăimat, pentru a mă putea înălța unde știu eu.

Dar poate că. Iertați-mă dacă vă jignesc, dar poate că nu vreți să-mi dezvăluiți viciile și păcatele tocmai ca să nu-mi pot purifica sufletul, tocmai ca să nu pot atinge desăvârșirea pe care o aștept!

Vă rog pe voi toți, prieteni și dușmani, fie-vă milă de un om sărman, înfometat de mărire! Nu-i refuzați amărăciunea învinuirii și asprimea osân-dei. Vorbiți fără șovăială, osândiți fără cruțare. Nu vă opriți dacă mă veți vedea plângând, nu vă emoționați dacă mă veți vedea făcându-mă alb ca varul. Mă voi omorî dacă nu-mi veți arăta cât sunt de păcătos și de vinovat, dacă nu-mi veți spune pe loc cât sunt de vrednic de dispreț și de nenorocit. Vă rog în genunchi, oameni din toată lumea! Aveți măcar o singură dată curajul de-a spune adevărul în față! Deșteptăciuneaamenii ăștia din jurul meu îmi spun toți că sunt deștept și cred – sărmanii!

— Că-mi fac o mare onoare și o mare plăcere cu asta. E câte unul care susține chiar că sunt foarte deștept, că sunt grozav de deștept, iar asta o spun cei care

¹⁵⁵cred că mă iubesc mai mult și că-mi sunt mai apropiați.

Oameni buni, vă mulțumesc și mă plec în fața voastră, Dumnezeu să vă răsplătească! Faceți și spuneți tot ce vă stă în putere să faceți și să spuneți, ba chiar reușiți să vă învingeți amorul propriu firesc și să treceți peste bătăria mea obraznică.

Dar nu e chiar niciunul printre voi care să-și dea seama cât de tare mă jigniți și mă amărăți cu deșteptăciunea asta?

La naiba cu deșteptăciunea voastră! Ce-o mai fi și asta? Oare credeți cu adevărat că eu mă pot mulțumi să fiu un om deștept, un băiat care promite până când moare, un tovarăș plin de duh care știe

să devină interesant pentru ceilalți? La urma urmei, drept cine mă luați? Am eu oare fața spălăcită și surâzătoare a unui om care se mulțumește cu ceea ce are toată lumea, care e fericit că se bat ideile la gura lui și că are o sută de lire în pungă? N-ați băgat de seamă, gaițe cobitoare, că deșteptăciunea e marfa cea mai obișnuită din bâlciurile omenesci? Și îndeosebi în Italia! Ia spuneți-mi, dacă puteți, cine naiba nu e deștept într-o țară atât de fericită, de binecuvântată de zei? Dacă sunteți în stare să-mi aduceți măcar unul, vă plătesc greutatea lui în argint. Deșteptăciunea – tâmpiți ce sunteți!

— Umblă pe toate străzile, te dă afară din orice casă, gălgâie în fiecare carte, plutește pe buzele tuturor, se revarsă până și din pivnițe.

„Ce băiat deștept! Păcat că nu vrea să facă nimic.” „Ala e un tâlhar, un escroc, dar ce deșteptă-ciune pe capul lui!”¹⁵⁶ „Spune niște prostii cit el de mari, de acord. Dar nu poți nega că e de-o deșteptăciune grozavă.”

Acestea sunt vorbele pe care le auzi în fiecare zi în Italia, pe toate străzile, în toate casele și în toate localurile unde se întâlnesc așa-zișii intelectuali.

Cel care știe să aștearnă pe hârtie o poezioară sau un cântecel cu o cadență plăcută și niște rime acceptabile e deștept. Cel care știe să picteze în acuarelă floricele ce par adevărate e deștept; cel care zdrângăne cu grație la pian în fața unui Beethoven de ghips e deștept; cel care știe să descrie cu eleganță grozăviile unui cutremur de pământ e deștept, chiar și sculptorii în castane sunt deștepți, și diletanții în organizarea viitorului, care se bucură de inteligența altora, pre-făcând laolaltă în fum ideile și trabucurile.

Vă întreb încă o dată: cine nu e deștept la noi? Chiar și cei care nu sunt nimic sunt deștepți: chiar și politicienii, chiar și ziariștii.

Să ne înțelegem o dată pentru totdeauna: cine îmi spune că sunt deștept mă jignește. Cine îmi spune că sunt un om deștept mă îndurerează.

Nu neg deșteptăciunea voastră, dar o arunc odată cu zierele la latrină. Să ne înțelegem: pentru mine deșteptăciunea nu e altceva decât gradul cel mai înalt al mediocrității. Deșteptăciunea e acea formă superioară de inteligență pe care o pot înțelege, aprecia și iubi toți. Deșteptăciunea e un amestec plăcut de facilitate, curiozitate, spirit, locuri comune înzorzonate și filistinism puțin cherchelit, care

place doamnelor, profesorilor, avocaților, oamenilor de lume, ilustrelor persoane culte, într-un cuvânt, tuturor celor care

157se află la jumătatea drumului între cer și pământ, între paradis și infern, la fel de departe de animalitatea josnică și de marele geniu.

(Ia te uită ce-mi trece prin minte! Ingegno, în toscană, nu înseamnă numai deșteptăciune bine-cuvântată și mai mult decât mediocră, ci și creștăturile sau șanțurile de fier săpate pe lama cheilor care servesc la descuiat. Aceste două sensuri nu sunt apropiate numai în dicționar. Deșteptăciunea e ceea ce deschide. Cu deșteptăciunea intri peste tot, înțelegi aproape totul și plăci multora. E pașaportul vieții. E șperaclul universal al ușilor și al posturilor în care îți poți face o situație. Unul e deștept pentru că face lucruri frumoase, altul e deștept pentru că lasă să se înțeleagă că lucrurile sale urâte sunt frumoase. Sunt două feluri diferite de-a fi deștept, profitabile amândouă.)

Treaba lor. Toți acești oameni deștepți n-au decât să câștige, n-au decât să se bucure, să se distreze și să distreze. Eu nu fac parte dintre ei și nici nu vreau asta în nici un fel.

N-am încotro: orice-aș face, mie-mi plac întotdeauna extremele. În materie de ființe vii, nu agreez decât animalele și plantele desăvârșite, decât pe aceia care-și fac cinstita treaba, fără să priceapă altceva, fără să se vânture de ici-colo, pălăvrăgind și urmărindu-și ambițiile, sau geniul adevărat, sufletul măreț, eroul uriaș și solitar ca un munte în noapte.

Ori un țăran, ori Dante – ceilalți, cu toții, la o parte! Jos cu oamenii deștepți, cu oamenii spirituali, cu oamenii abili și cu intelectualii odioși! Ce sunteți voi, ceilalți, în fața unui țărănoi murdar care îmblătește grâul ca să vă dea de mâncare sau în fața unui poet care-și stoarce din suflet¹⁵⁸cuvinte ce cutremură și dau de gândit la mii de generații? Ce produceți voi? Vorbe și iar vorbe, mistificări și neghiobii!

Pentru mine, alegerea e făcută. N-aș putea să fiu, chiar dacă aș vrea, un arbore sau un salahor; dar vreau, vreau cu disperare să devin într-adevăr un om mare – hai să spunem chiar cuvântul care sperie: un geniu! Iar dacă mă voi prăbuși la jumătatea drumului fără să ajung ceea ce vreau și sper, îmi voi accepta bucuros trista soartă și voi plânge în sinea mea, dar nu mă voi prostitua cu cei pe care i-am

disprețuit și voi muri singur, într-un colțisor de lume, ca viteazul lup al lui Vigny.

Nu mă voi căi de nimic: sunt sigur că voi cunoaște asemenea bucurii – chiar dacă lucrurile par să stea altfel – că-mi voi vedea sufletul purificat și aspirând spre ceva absurd și maiestuos, că nu voi simți nici bolovanii de pe drum, nici râsetele celui care-și cultivă grădina de zarzavaturi închipuindu-și că-i lumea întreagă.

Iar tu, curajosul meu eu, să nu te întristezi dacă vei părea uneori stupid și ignorant. Geniul nu face spirite, nu scoate pe gură panglici de idei grațioase ca pișcoturile, nu se ține la curent cu ultimele numere din reviste și cu cărțile care se vând. Nu, nu.

Geniul e copilăros și nebun, e geniu tocmai pentru că are curajul de-a fi copilăros și nebun, și nu se poate împiedica uneori să nu dea impresia că e ignorant și idiot, că se minunează de toate și că înșiră fraze fără tâlc.

Dar numai geniului – o tu, eu al meu!

— Îi sunt hărăzite minunatele ceasuri când Dumnezeu¹⁵⁹pare să vorbească prin gura lui, când totul e lumină, totul se deschide, totul e limpede și armonios ca apa unui fluviu frumos, ceasuri în care sufletul devine foc ca focul, aer ca aerul, iubire ca iubirea, ceasuri în care, datorită unei misterioase nebunii, totul e cu puțință, totul e sacru, și nu mai poți să spui care e lumea și care e sufletul tău.

Nu simțiți ce palid și ce searbăd joc e deștept-tăciunea voastră în fața unor astfel de momente? Pentru un asemenea ceas, unul singur, aș da deșteptăciunea tuturor celor de pe lumea asta, iar după aceea, poate, o să mi se pară că l-am furat. Dies irae^Ohemări desperate în gol. Adresate celorlalți, y (? Dar șoptite mie însumi. Eforturi, rigori, re-mușcări. Intenții sublime, înghesuite apoi într-un articol de patru coloane. Avânturi de puritate, uitate brusc în brațele albe ale unei femei. Goană spre sublim, năzuință spre ceruri, dragoste pentru aventura periculoasă, pentru marea tentativă (saltul omului spre o altă viață, cu totul diferită, mai înaltă; răsturnarea zeilor; fângăduiala șarpelui în sfârșit împlinită; învierea fără sângele curs din mâinile albe care au binecuvântat), vis taumaturgie amețitor, de neînvinș – și mărunta și stinta viață cotidiană: într-o odaie mică, într-un oraș mic, printre oameni foarte mici.

160 Și totuși am luptat. Am luptat vitejește, aprig, cu inima plină de speranțe, cu mintea încordată de voință. Mă dăruiam cu toată ființa. Să fiu așa, să fac acel lucru, ori să dispar. Mă zbăteam

împotriva ispitelor unei mediocrități necesare, încercam să creez în jurul meu o singurătate nemiloasă a spiritului, dacă nu a trupului; luptam cu mine însumi, mă pedepseam, mă obișnuiam cu suferințele, în vederea unor încercări apropiate și cumplite. Simțeam nevoia să mă retrag în mine, în intimitatea mea, în adâncul meu, într-o tăcere care să-mi permită să mă ascult numai pe mine însumi și nimic altceva. Eu trebuia să fiu primul om al noii umanități: eu trebuia să dau exemplul cel dintâi al unei vieți cu totul interioare, cu totul independente de trup, de materie, de animalitate. Îmi dădeam seama că încă nu eram spiritul fără pată sau slăbiciune predestinat să însoțească oamenii în marea trecere dincolo de viața prezentă. Dar nu de asta mă speriam. Entuziasmul născut din absurditatea însăși a întreprinderii, înflăcărea care făcea să mi se pară jalnice toate scopurile mărețe ale oamenilor, certitudinea nebunească a unui triumf îndepărtat, orgoliul colosal de-a mă simți instrumentul unei misiuni atât de neobișnuite și atât de minunate în închipuire, nevoia absolută de-a mă rupe de această realitate, de această lume, de această viață omenească mă orbeau zi de zi în goana mea în întâmpinarea celei mai funeste treziri din viața unui muritor. Mi se părea că străbat pământul ca un uriaș nevăzut care ar fi pus un picior pe culmea unui munte și celălalt pe o altă culme, ar fi trecut peste mările verzi și solitare¹⁶¹ca peste o băltoacă, ar fi atins cu fruntea stelele cerului și s-ar fi încălzit la soare ca un sărac la un foc de găteje.

Planuri de necrezut și viziuni apocaliptice îmi băntuiau sufletul la acea vreme, iar cea mai mare o izgonea din cuib pe cea mai mică, cu paroxismul mereu crescând al unei manii neînfrânte.

Dar ideea fixă era una singură, mereu aceeași: să fac posibilă, dorită, apropiată palingeneza neamului omenesc, transfigurarea omului-bestie, înscăunarea universală a omului-zeu. Însă, înainte de toate, ceilalți trebuiau să înceapă să simtă ceea ce simțeam eu, iar disprețul, scârba, rușinea, spaima de viața noastră ambiguă și amfibie trebuiau să existe în toți așa cum existau în mine. Atunci m-am gândit la artă.

Numai arta putea săvârși această minune. Numai poezia ar fi putut să facă și mai cumplită senzația îngrozitoare a vieții, așa cum e, amortită zi de zi de inconștiența obișnuinței noastre; să stârnească din nou spaimetele, să reaprindă toate tristețile, să deștepte iar rușinea, să preschimbe tocmai tihna acomodării cu lucrurile într-un chin de

nesuportat. Teoriile nu au înrâurire. Teoriile nu-i conving decât pe câțiva și-i plictisesc pe cei mulți. Însă arta vie, poezia cea atotputernică și ademenitoare (creația poetică, întreaga ei căldură, armonia și contactul ei direct inevitabil) ar fi înduplecat oamenii să se privească în marea moartă a existenței umane și să se tragă înapoi îngroziți – cuprinși îndată de dorința de-a fugi, de-a fi altfel. Pentru Narcis, oglindirea în lacul înconjurat de margarete a fost pricina morții; pentru omenire, ar fi fost prilejul unei noi vieți.

162 Pentru mine, în acele clipe, opera poetică nu putea fi mărunță, episodică, mărginită. Trăiam într-o atmosferă de măreție, gândind lucruri grandioase, iar poezia (ca instrument inițial de mântuire, și nimic mai mult) trebuia să fie mare, foarte mare. Foarte mare cel puțin în concepție, ca pânză, ca tablou. Un poem cosmic, o dramă universală, o scenă infinită. Privind în urmă, nu vedeam decât două cărți vrednice de atenție în privința asta: Divina Comedie și Faust. Amândouă treceri în revistă uriașe ale vieții și ale istoriei: lumea de aici și lumea de dincolo. La Dante -lumea subterană și supracerească judecând lumea pământească, la Goethe – lumea mitului și a metafizicii judecând lumea reală. Suferința și Iubirea, Cerul și Pământul, Sfinții și Mumele, și un vârtej care însoțește, între cer și pământ, călătoriile unui muritor păcătos în căutarea mântuirii.

Dar nici cartea priorului florentin, nici cea a consilierului din Frankfurt nu erau ceea ce căutam eu. Cele două viziuni – a vieții eterne și a tinereții eterne – nu erau subiecte capabile să centreze în jurul lor viața tuturor oamenilor, în toate aspectele și momentele ei. Era nevoie de ceva mai mult, de ceva mai mare, mare de tot. Există în creștinism o altă temă care putea sluji mai bine scopurilor mele: Judecata de Apoi. Am schițat atunci în mintea mea și pe hârtie singura tragedie pe măsura nebuniei mele: Dies Irae, ziua mâniei, a groazei, a scrâșnirii dinților, a osândirii din urmă a primului și a ultimului om.

Când soarele deveni alb ca luna pe cerul ce părea mai întins și mai negru, iar pământul se zbârci ca un fruct părăsit, oamenii se ascunseră¹⁶³ în peșteri și în catacombe, cât mai aproape de morții lor, și se strânseră laolaltă ca oile la venirea iernii. Primăvara sosi din nou, dar nu mai aduse fiori, cea din urmă privighetoare muri în cuibul ei singuratic; boii, vlăguiți de milenara lor trudă, ajunseră doar niște oase albe, întinse la odihnă pe câmpiile pustii; iar orașele de

piatră, marmură și fier se surpară încetul cu încetul în uitarea întunecimilor mute.

Un singur om n-a vrut să părăsească cerul. Toți frații săi tăgăduiseră de mult superstiția palestiniană ce-și luase numele de la Hristos, însă el, singur, credea încă. Cel din urmă creștin aștepta pe o ridicătură semnele făgăduite de scripturi înaintea marelui sfârșit. Și iată cum credința lui ieșea învingătoare și Apocalipsa lui Ioan se desfășura sub ochii săi trudiți de-atâta veghe. Căii negri tropăiau de-a lungul pământului devastat, mările își împingeau apele spre cer și atingeau munții, cerurile se deschideau în sfârșit și din rănile boltii negre plouau iuti și nenumărate săgeți, aproape încând continentele rămase într-un potop de foc. Atunci, când semnele părură neîndoielnice, cel din urmă creștin coborî în subterane pentru a-i vesti pe frații săi că venise sfârșitul. „Ziua înfricoșată a sosit. Scriptura n-a mințit. David și Sibila au fost martori adevărați. Trebuie să ne pregătim de moarte. Judecata e aproape: iată ajunul zilei mâniei.”

Dar oamenii nu voiau să moară, nu voiau să creadă în moarte, în sfârșitul lumii, în judecată. Creștinul striga prea tare. Nimeni nu voia să-l asculte, dar vorbele lui tulburau toate inimile. Atunci câțiva își amintiră că Dumnezeu lui murise răstignit și, ca să-și bată joc de credința lui, îl

164pironiră și pe el pe o cruce din lemn, ca să-l facă să tacă. În timp ce fierul îi sfâșia mâinile, sângele i se scurgea din trup în picături grele și pieptul gol i se zbătea în agonie, vesti încă o dată sfârșitul neîndoielnic, sfârșitul apropiat. Când moartea îi închise gura, toți oamenii se simțiră eliberați și fericiți, orgia bucuriei se dezlănțui acolo, în adâncuri, iar ziua cea din urmă deveni un infern de plăceri josnice. Dar curând sub picioarele lor se deschiseră genunile, munții se prăbușiră cu un huruit de mii de tunete, bolțile subteranelor se surpară și pământul întreg se prefăcu într-o groapă comună fără viață, într-un cimitir ne-sfârșit fără supraviețuitori. Totul era tăcut.

Urmară câteva ore (sau secole?) de tăcere, ca și la început. Mormântul sferic se rotea în neant cu pacea osuarelor sale. Toate glasurile amuțiseră, toate problemele fuseseră dezlegate, iar morții se puteau în sfârșit odihni, pentru că nimeni nu trăia în preajma lor, nimeni nu le păstra amintirea, nu-i plângea, nu-i regreta.

Dar iată deodată trâmbițele – înfricoșătoarele trâmbițe ale învierii. Trâmbițele asurzitoare, trâmbițele magice, trâmbițele de neînchipuit: trâmbițele cu un sunet atât de puternic, atât de pătrunzător, atât de adânc, atât de poruncitor, încât să trezească toți morții – chiar și pe cei care dormeau de o mie și zece mii de ani. Trâmbițele cerești, în care nu se știe ce guri suflau, viguroase precum cea mai dulce vorbă a lui Hristos; atât de energice, de neobosite, de stăruitoare, încât făceau să se cutremure oasele ascunse în pământ și în fundul mărilor, să crească din nou carnea pe schelete, redau viața, suflarea și mișcarea întregii oștiri nesfârșite de morți.¹⁶⁵ Iată valea Iosafatului, întinsă cât toată lumea, deschisă de la o mare la alta, acoperită, înțesată, în care se revarsă toată această omenire înviată, de bărbați, femei, bătrâni și copii din toate țările, de toate culorile, de toate vârstele, din toate timpurile, care sunt cu toții frați, s-au născut cu toții pe aceeași stea și se întâlnesc acum pentru prima dată – și strigă, și se tem, și așteaptă.

Cei mai mulți nu știu pentru ce sunt acolo, întreabă și nu înțeleg. Unii plâng deoparte, alții își ascund fața în palme ca să nu vadă. Unii se regăsesc, se recunosc, își aduc aminte. Încep discuțiile – cele dintâi discuții adevărate ale oamenilor.

Dorințele din vis sunt împlinite. Cezar poate să vorbească nestingherit cu Alexandru, Dante îl îmbrățișează pe Vergiliu, Carol Quintul îl consultă pe Solomon. Soldații se întâlnesc cu alți soldați, regii stau la un loc cu regii, doamnele frumoase își regăsesc iubiții pierduți, țărani care s-au născut și au murit singuri în munți se strâng laolaltă și-și fac semnul crucii.

Până la urmă aflară cu toții pentru ce fuseseră treziți și ce îi aștepta. Adevărații creștini exultau de bucurie. Aveau să-l vadă, în sfârșit, pe Hristos al lor pogorându-se din norii cerului pentru a osândi și a răsplăti. Ici și colo începeau, încă de pe-acum, dezvinovățirile și rugăciunile, invocările milei, implorările deznădăjduite ale ultimei iertări. Câte unul găsea încă curajul de-a amenința zeii absenți. Câțiva spuneau că această chermeză postumă era ultima răbufnire de mânie a destinului înaintea nimicirii adevărate. S-au găsit unii care au propus să se construiască locuințe și să se numească un guvern; și au fost văzute perechi de bărbați și femei îmbrățișându-se, jos pe pământ, pentru a uita de groază în acea păcătoasă înclăștare. Nimeni nu era înțeles, nimeni nu-i înțelegea pe ceilalți. În fiecare clipă se înălța câte o voce încercând să

se facă auzită, alte mii de voci îi răspundeau, iar vacarmul devenea atât de insuportabil, încât îi reducea pe toți la tăcere. Profeții încercau încă să-și facă meseria, se zărea unul, suit pe o movilă, care predica de zor, neîncetat, fără să fie ascultat de cineva.

Apoi obosiră cu toții. Judecata nu începea. Așteptară în tăcere, ore de-a rândul, zile de-a rândul, poate ani de-a rândul. Nu venea nimeni. Atunci strigară cu toții deodată:

HRISTOS! HRISTOS! HRISTOS!

Vocea unică a întregii omeniri, a tuturor oamenilor care iubiseră, suferiseră și speraseră pe pământ, se înalță spre cer ca o sfidare. Voiau să fie judecați. Nesiguranța așteptării era mai înfricoșătoare și mai dureroasă decât chinurile iadului.

Un sărac povesti viața săracilor și ceru să moară din nou, un rege povesti viața regilor, un poet – viața poezilor, un muncitor – viața muncitorilor, o prostituată – viața prostituatelor, un marinar – viața marinarilor, sclavii egipteni, țăranii chinezi, războinicii din America, legionarii din Roma, minerii din Anglia își povestiră la rândul lor viața și fiecare ceru îndurare, fiecare ceru să moară încă o dată.

Care dintre ei fusese fericit? Care dintre ei fusese vinovat? Viața nu-i dăduse niciodată nici unuia ceea ce îi ceruse, iar cei mai mulți rămăseseră într-un întineric complet. Dumnezeu le 167 vorbise numai celor aleși. Cine îi făcuse în felul asta? Și ce însemna această comedie a învierii? Dacă nu-i aștepta o viață mai frumoasă, mai bine moartea, cu mult mai bine moartea!

După implorările acelor miliarde de nefericiți se așternu din nou tăcerea. Chiar și creștinii șo-văiau. Oare de ce nu apărea Hristos triumfător, în mijlocul cerurilor deschise, pe tronul său de foc, înconjurat de îngeri și de sfinți, ca în picturile călugărilor de demult?

În cele din urmă, pe deasupra mulțimii mute se auzi o voce care spuse: Hristos nu e în cer. Hristos e printre voi, umil și singur. Și el a fost om, și el a fost vinovat, și el așteaptă să fie judecat. Omul să judece pe om și fiecare să primească ce-a așteptat. Cei care au crezut în Paradis vor fi fericiți, iar cei care au crezut numai în moarte se vor întoarce în pulbere și cenușă!

Și încă o dată oamenii se odihniră – pentru totdeauna.

Câte lucruri îmi scapă astăzi! Ce ridicolă e acum această amintire ciuntită a unei tragedii pentru prima dată absolut tragică. Altceva decât Faust! O mie de dialoguri, o sută de mii de scene și întreaga viață cu toate personajele ei milenare. Istoria universală

transformată în dramă, tragedia infernală, comedia divină duse până la capăt și mărite până la imposibil.

Visam s-o reprezint într-un teatru mare cât un deșert, cu munți adevărați drept decor, iar cuvintele să răsunе cutremurătoare ca ale lui Dante, chipurile să pară sculptate de Michelangelo și muzica să fie mai divină decât a lui Wagner. Voiam vântul drept respirație, marea drept orchestră, coruri de rase întregi și o limbă nouă, formidabilă, perfectă și clară, în care să se regăsească toate sunetele noastre, de la scâncetul unui prunc până la tunetul solemn al cascadelor. Gemete care să miște cerurile, urlete de popoare îngenuncheate și tăcerea adevărată, tăcerea care nu poate fi atinsă!

Citind, văzând, ascultând opera mea, toți oamenii s-ar fi cutremurat și ar fi fost siliți să recunoască în ea, în această ultimă ficțiune, viața lor întreagă, tot binele și tot răul, goana fără înviere spre ultima clipă (ziua mâniei), când toate ar fi fost judecate – de către ei înșiși, sub cerul nelocuit.

Iar din spaima acestei reprezentări monstruoase ar fi trebuit să se nască necesitatea unei noi vieți – a vieții promise de mine. Să faci? Cs/ilosofie! Dorință și speranță a unei certitudini odihnitoare, poartă sfântă spre adevăruri dificile, licoare de entuziasm ascetic în tebaidele pustiite ale sistemelor, dulceață superbă a unei vieți ratate, surrogat dionisiac al empiriei normale, al bucuriilor fiziologice, al distracțiilor (sau consolărilor?) cu plată.

Filosofie! Dor al copilăriei, dragoste a adolescenței, pasiune a tinereții. Credință fără sfinte scripturi, cult fără ceremonii, adorație fără rugăciuni, și totuși mai scumpă, mai apropiată inimii mele decât toate religiile! Gândire abstractă, nudă ca și capodoperele primelor genii, idee mai armonioasă și mai perfectă decât orice creatură, concept imaculat și liniar ca un desen creator pe pânza neatinsă a ființei.

Filosofie! Lumi fermecate de fantasma mai vii decât viii, de umbre mai ademenitoare decât trupurile, de cuvinte mai cărnose decât lucrurile, de formule mai înflăcărare decât o melodie!

Te-am cunoscut, te-am iubit, te-am siluit. Ai fost banchetul fără sfârșit al vieții mele de abstinent, febra prea marii mele sănătăți, imnul de neuitat al uscăciunii mele sufletești. Creier, creier, numai creier. Teorii, principii, dialectici, nimic altceva decât abstracțiuni! Am trăit din și în sisteme, m-am hrănit cu metafizici, am visat metafizici.

Pădurile celor mai aspre ideologii au fost Edenul meu – și nu găseai în ele nici măcar o singură frunză verde! Soarele orbitor al celestei unități cădea asupra capului meu deja înfierbântat de sânge și raționamente și-mi rănea ochii uluiți, făcându-i să se închidă de prea multă lumină. În acele singurătăți, toate numai spini și mărăcini, am cunoscut și eu, precum anahoreții, ispitele carnale ale frumuseților sensibile și pământene. Femeile mă priveau cu ochii lor negri, imenși, larg deschiși și ficși, iar pe țărmurile înSORITE ale mărilor, portocalele galbene ale lui Goethe se legănau în adierea impregnată de sare și de infinit. Ani de-a rândul (atâția ani, atâtea luni, atâtea zile și atâtea nopți!) ți-am fost credincios ca un cavaler dintr-o chanson de geste și n-am avut alt Dumnezeu în afară de tine. Te-am căutat în toate cărțile, te-am venerat sub toate formele, te-am extras din orice cuvânt, te-am supus în cei mari, te-am apărat în cei mici. Fiecare descoperire – o mare sărbătoare a spiritului; îndelungate lupte corp la corp pentru cucerirea fiecărui adevăr; nopți de delir meditativ pentru fiecare iluminare!

Ție, filosofie, îți datorez totul: setea de lumi purificate, extazul înălțărilor spre inteligibil, exercițiul distrugerii, simțul superiorității mele asupra oamenilor de pe stradă. Am fost în întregime al tău, iar tu ai fost totul pentru mine.

Și totuși a venit clipa în care mi-ai apărut așa cum ești: cabală trudnică de semne în jurul neantului, ordine deșartă și schimbătoare a unei divinități eruptive în plină revărsare, goană ironică spre distrugerea de tine însăși.

Te-am repudiat, te-am disprețuit, te-am alungat, te-am trădat. Pentru ceea ce voiam eu să fac, nu erai decât un obstacol. Nu-mi dădeai ce-mi promiseseși. Iar cu ce-mi dădeai nu aveam ce să fac. Eu căutam acțiunea, fapta, transformarea lucrurilor – realitatea de azi în plin mers spre realitatea de mâine – iar tu nu-mi ofereai decât contemplarea nefolositoare, liniștea absoluturilor sau febrilitatea trudnică a unor alergări nerăbdătoare spre un scop fără orizont.

Filosofia fusese cunoaștere (contemplare) și căutare a universului (unitate).

Eu, în schimb, voiam acțiune (transformare, creație) și, deci, realitate (realitate nemijlocită, concretă: particularul). Răsturnam de sus până jos conceptul milenar al filosofiei, rupeam cu tradiția, mă întorceam către prefilosofie. În felul acesta credeam că îmbunătățesc filosofia filosofilor. Pentru mine, orice problemă era o

problemă¹⁷¹instrumentală – de transformare a instrumentelor. Fiecare filosof se preocupase exclusiv să găsească noi soluții pentru problemele vechi, dar toate soluțiile, atât cele vechi, cit și cele mai noi, porniseră de la aceleași premise, respectând aceleași legi, căzând în aceleași paralogisme – produse, într-un cuvânt, ale unor structuri mentale foarte asemănătoare. Era inutil să se continue pe aceste căi îndelung bătute. O experiență urmărită secole de-a rândul ne avertiza – prin vanitatea și lipsa de temei a rezultatelor sale – că acolo nu mai era nimic de făcut sau de nădăjduit. Îmbunătățirea vocabularului, ajustarea metodelor, reformele parțiale ale mașinăriei logice, modificările de terminologie erau doar expediente mediocre ale unor oameni care nu știau cum să iasă din fâgașurile străbunilor lor. Pentru a schimba produsele, pentru a avea dreptul de-a spera într-un adevăr definitiv, pentru a obține un rezultat care să fie cu adevărat radical diferit de cele obișnuite, era necesar să se ia o hotărâre dificilă, dar singura indicată: aceea de-a începe din altă parte. Filosofia e o construcție ridicată cu ajutorul instrumentelor; instrumentele filosofiei sunt creierile filosofilor; pentru a îmbunătăți produsele, trebuie îmbunătățite instrumentele; deci, pentru a îmbunătăți filosofia, trebuie îmbunătățite creierile filosofilor. Trebuie schimbate sufletele.

Așadar să faci ceva, să acționezi, să transformi – nu numai să cunoști, să descrii, să contempli.

Filosofii (și nu toți, foarte puțini) s-au gândit să schimbe un singur instrument – limbajul, dar nu s-au gândit la cel mai important dintre toate -la sufletul lor.¹⁷² Același principiu se putea aplica moralei. La ce bun să înmulțești normele, poruncile, imperativele, din moment ce oamenii puțin le pasă de discursurile moralizatoare și continuă să fie aceleași canale ca și mai înainte, poate mai puțin feroce, dar fără îndoială mai fățarnice? Găsiți metoda de-a schimba gusturile, valorile interioare ale sufletului, și atunci faptele virtuozose vor veni de la sine, fără a mai fi nevoie de predici, de sfaturi și de reguli! Schimbați-le personalitatea în mod direct, eficace, și atunci sistemul cel mai plin de chintesență etică va deveni dintr-odată de prisos! Faceți în așa fel încât oamenii să devină virtuozosi în mod spontan, în loc să-i plictisiți cu conferințe despre virtute!

Chiar și pe drumul acesta mă întorceam, așadar, la visul meu de revoluționar al spiritului: transformarea oamenilor, transformarea minților. Dar nu voiam să schimb numai spiritele, ci și lucrurile. Sau

mai curând să schimbe spiritele, pentru ca astfel să poată fi schimbate mai repede lucrurile. Dar pentru a le schimba, nu ajunge să ai numele lor scrise în cărți, nu ajunge să le ai clasificate și aranjate pe genealogii, nu ajunge să le ai reduse la idei generale, iar ideile generale transformate în concepte universale, și să formulezi raporturile cauzale între diversele grupuri de concepte. Nu ajunge să le ai expuse în vitrine și să scrii pe fiecare vitrină articolul (inviolabil) de lege. Pentru a schimba realitatea nu e de-ajuns s-o cunoști din afară, prin intermediul formelor intelectului care raționează și a noțiunilor din dicționare. Trebuie să pătrunzi înăuntrul ei, să te inserezi în ea, să devii o parte a ei, 17,3un atom din masa ei, un moment din durata ei, o scânteie din flacăra ei, o picătură din torentul ei.

Trebuie să intri în contact cu toate aspectele ei (chiar cu cele mai ascunse, mai trecătoare, mai puțin vizibile), să te pierzi în plenitudinea ei, să te lași în voia cursului ei, să te rătăcești în imensitatea ei, să devii realitate vie în via realitate. Nu să stai în fața ei ca un mecanism cerebral, ca o lentilă reticulată, ca un nomenclator și un măsurător, ci să te arunci în ea cu capul în jos, să te lași pătruns de ea și s-o pătrunzi: să simțim în noi curgerea ei eternă, multicoloră, multi-sonoră, multisavuroasă, s-o acordăm cu pulsația sângelui nostru, cu bătaia inimii noastre. Să facem în așa fel încât ea să se contopească în întregime cu noi, iar noi să ne contopim în întregime cu ea. Nimeni nu aspiră și nu tinde spre această mistică identificare. Nici măcar artiștii: chiar și ei, oricât ar exprima particularul, aleg, lasă la o parte, sărăcesc. Există momente și laturi ale lucrurilor pe care nimeni nu le vede, pe care nimeni nu le caută: cu totul altceva decât cățărările acrobatice spre unitatea goală a sistemelor moniste! Această răbdătoare descoperire a concretului particular ar trebui s-o realizeze filosofii, nu să se amuze la nesfârșit cu jocurile frobeliene ale definițiilor a priori și ale arhitecturilor simetrice. Aceasta ar fi calea spre luarea în stăpânire a lumii.

Dacă, în loc să se separe de real, ca de un lucru în sine pe care-l judecă și-l măsoară, omul s-ar contopi cu realul în așa fel încât să simtă că are un frate în fiecare atom și o soră în fiecare aparență, atunci corpul său limitat ar dispărea în171corpul nemăsurat al universului; microcosmosul ar deveni efectiv macrocosmos, iar fiecare parte a lumii ar fi o parte a propriei persoane – și așa cum voința

pune în mișcare după plac fiecare mădular al trupului său, ar putea atunci să pună în mișcare orice element al lumii.

Din acești germeni de idei s-a născut în mine o filosofie care a fost numită pragmatism și care – la alții – a avut origini și caracteristici cu totul diferite. Cu toate acestea m-am aliat cu pragmatistii și m-am apucat să răspândesc adevărul noii doctrine. La mine, ea a devenit un misticism magic, la alții – o metodică prudentă. Cu toții am fost confuzi, dar un oarecare ferment tot a fost aruncat în covețile trândave ale doctrinelor conservatoare și tradiționaliste.

Ca om al teoriei, nu-i puteam uita pe teoreticieni. În special lor mă adresam cu gândirea mea, pentru a mi-i face tovarăși la marea mea operă. Cu ajutorul artei i-aș fi stârnit dintr-odată pe cei sensibili; cu ajutorul teoriei, voiam să-i pregătesc și să-i trag după mine pe intelectuali. Fiind vorba de un scop atât de mare, nimeni nu putea fi lăsat deoparte; nu trebuia să desconsider pe nimeni. Mitul și intuiția, imaginea și conceptul trebuiau să-mi slujească deopotrivă. Toate formele spiritului pentru sublimarea spiritului, toate instinctele și forțele oamenilor pentru crearea omului nou.¹⁷⁵Spre o nouă lumentemeietor al unei filosofii: legislator, apostol și cel mai mare reprezentant al unui curent filosofic. Filosofia acțiunii, a faptei-refacere, transformare, creație. Nu pierdere de timp cu probleme insolubile, pe drumuri fără ieșire, printre plasele și capcanele dialecticienilor vizionari. Adevăr = util. A ști = a face. Dintre mai multe adevăruri nesigure, să-l alegem pe cel care înalță mai mult tonul vieții, care ne oferă răsplata cea mai durabilă. Iar ceea ce nu e încă adevărat, și dorim să fie, va deveni adevărat prin puterea credinței.

Evanghelie a forței, evanghelie a îndrăznelii, evanghelie practică, optimistă și americană. Gata cu frica: îndrăznește și dă-ți drumul! Gata cu îndoiala: orice mare bancnotă teoretică poate fi schimbată în moneda mărunță a faptelor particulare, a rezultatelor dorite. Jos metafizicile, bine-venite fie religiile! Cele dintâi ne oferă doar contururile conceptuale uscate ale lumii, celelalte ne dăruiesc perspectivele calde și întăritoare ale unor vieți ce nu pot fi întrerupte, ale unor valori ce nu pot fi negate.

La ce ne folosește o cunoaștere care nu ne ajută să cunoaștem și care, pe deasupra, nu se strecoară nici măcar pe furiș în viața noastră, darămite să o schimbe cu ceva? Vrem teoria-instrument, ideea-ciocan, filosofia industrială, exploatarea practică a spiritului.

Luată în felul acesta, pe un ton puțin liric, și exagerată după necesități, această orientare

176mă inspira. Mi-am asumat-o, am dezvoltat-o, am popularizat-o, am impus-o și altora, am scris cu înverșunare despre ea apologii și rezumate.

Dar nu-mi era de-ajuns, încă nu era pe deplin a mea. Trebuia s-o smulg din vatra ei anglo-saxonă, din pietismul misionarilor burghezi, s-o ridic pe culmi spre cercurile absurdului, să fac din ea un lucru mare sau s-o arunc.

Am luat deci partea cea mai sugestivă – cea care arată cum să faci să devină adevărate, cu ajutorul credinței, opiniile necorespunzătoare realității. De ce să restrângem acțiunea aceasta la credințe? De ce să creăm numai realitatea anumitor credințe? Spiritul trebuie să fie stăpân peste toate, puterea voinței trebuie să fie nelimitată. După cum cunoașterea științifică crea, într-un anumit fel, faptele, iar voința de-a crede crea adevărul, tot așa spiritul trebuia să acționeze asupra tuturor, să creeze și să transforme după voie, fără intermediari. Până acum, pentru a acționa asupra lucrurilor exterioare, am avut nevoie de alte lucruri exterioare, ca instrumente, și mintea noastră a trebuit să comande mușchilor noștri, iar aceștia să pună în mișcare alte părți ale realității materiale, pentru a fi în stare să miște sau să schimbe realitatea pe care o visau. Eu, dimpotrivă, voiam ca spiritul să fie în stare să facă totul singur, de la sine, prin simpla sa poruncă, fără nici un mijlocitor. Spiritul, gândeam, e o forță a naturii, ba chiar cea mai nobilă și singura perfectă. De ce n-ar fi și cea mai puternică? E de-ajuns s-o înțelegi și s-o conduci. Așa cum putem să acționăm în mod direct asupra anumitor părți ale realității – cele care fac parte din noi sau se referă în mod nemijlocit la noi – trebuie să acționăm asupra întregii realități, fără nici o excepție. Sunt de-ajuns, pentru asta, studiul și exercițiul. Totul e să vrei, să speri și să încerci. Iar dacă vom ieși învingători, toată lumea va fi a noastră – substanță plastică și maleabilă după voință – și cuvântul din grădina raiului se va adevăra: Veți fi asemenea lui Dumnezeu!

Să fii Dumnezeu! Toți oamenii Dumnezeii! Iată visul cel mare, încercarea imposibilă, superbul scop urmărit! L-am propus ca program pentru mine și pentru ceilalți. Imitarea lui Dumnezeu: atotștiință și atotputernicie. Calea pentru a-l atinge: spiritul desăvârșit, îmbogățit cu noi calități și facultăți.

Vis teribil de măreț, dar nu disperat. Care om și-a propus vreodată în mod deliberat să devină Dumnezeu? Unii au fost considerați zei – dar mai târziu și de către alții. Divinitatea n-a fost scopul lor, ci rezultatul credinței celor din jur și a celor care le-au urmat. Împărații Romei, nebuni pașnici, s-au crezut zei, dar ei își închipuiau că sunt într-adevăr și nu-și propuneau deci să urce spre sfera divină. Eu nu, eu încercam să fiu Dumnezeu, recunoscând că sunt încă departe de acest scop.

Au existat unii care și-au propus să se contopească cu Dumnezeu – mistici, asceți, sfinți – dar aceștia voiau să se reintegreze în Dumnezeu, ca o parte, o picătură, un atom al unei divinități infinite, care emite și absoarbe toate creaturile în ritmul respirației sale.

Însă eu nu voiam să fiu parte, ci întreg divin: nu voiam să fiu o parte, ci să fac în așa fel încât totul să fie parte din mine, orice lucru să-mi fie supus, ca și când munții, stelele și lumile ar fi fost mădularele trupului meu, mădulare ascultătoare.¹⁷⁸ Bazându-mă pe această așteptare și pregătire a Omului Dumnezeu m-am gândit să întemeiez o religie. Unde? Desigur, nu în bătrâna Europă, săracă și intimidată de civilizații împietrite. În America, în vasta Americă septentrională, țară cu infinite posibilități, unde fiecare lucru nou e bine primit, unde fiecare crez își află templul său și fiecare Moise capitalul său. Găsisem un tovarăș vrednic de mine, nebun ca și mine, hotărât să mă însoțească și să împartă cu mine batjocura și triumful.

Ne gândiserăm la toate: să învățăm bine engleza, să studiem condițiile din America și să facem rost de bani pentru început. Hotărâserăm să ne pregătim câțiva ani, în singurătate, studiind problema puterilor sufletești – experimentând, întărindu-ne voința, descoperind secretele acțiunii spirituale directe, în așa fel încât să fim în stare să facem minuni, dacă oamenii de-acolo, aspri ca Petru și neîncrezători ca Toma, ne-ar fi cerut-o. Toate erau stabilite: chiar și numele noii Biserici, chiar și punctele crezului nostru minunat și magic. Noi, doi italieni, săraci și filosofi, aveam să ne ducem acolo, singuri și îndrăzneți, ca să oferim tuturor atotputernicia, bogăția, prestigiul, mân-tuirea, eternitatea, tot ceea ce oamenii doresc și râvnesc cu cea mai mare lăcomie și stăruință. Noi doi, singuri, traversând oceanul, pentru a transforma pământurile acelea descoperite tot de un italian încăpățânat și vizionar. Iar de-acolo aveam să ne întoarcem în Europa, urmați de mii de credincioși, cu

siguranța de-a putea sfida, de pe această bucată de pământ, celelalte lumi supuse voinței noastre.¹⁷⁹Cucerirea divinității ^Y^cum, fără îndoială, deșteptăciunea și v^yQt' bunătatea – ca și poezia și sistemele filosofice – nu mai erau de-ajuns.

Înainte de-a traversa Atlanticul ca profet al noii împărății, trebuia să fiu – să fiu în mod real, efectiv – ceea ce atâta timp visasem pentru mine și propusesem altora: un sfânt, o călăuză, un exemplu.

Trecuse vremea (fusesse chiar prea lungă!) a planurilor, nehotărârilor, promisiunilor, speranțelor – a programelor.

Cum se putea închipui un sfânt care să nu facă minuni, un aducător de credință fără prestigiu, un Dumnezeu fără putere? Dacă, pentru mine, aceasta era unica rațiune a vieții, și nu alta, nu mai puteam amâna împlinirea și desăvârșirea ei. Fluturile angelic trebuia să se smulgă din crisalida cenușie, rodul trebuia să se pângărească, după ușuratică risipă a florilor. Trebuia să sfârșesc odată cu amânările, să arunc în aer punțile în urma mea, să-mi schimb viața, caracterul și sufletul, să pun pecetea faptei pe șirul încurcat al intențiilor.

Nu mă puteam amăgi că voi face totul singur, din nimic. Eram nevoit, în pofida suveranului meu dispreț față de trecut, să mă integrez și eu unei tradiții, să mă încredințez învățăturilor altora, să profit de experiențe mai vechi. Dar în ce parte să mă întorc cu o speranță mai îndreptățită de-a primi ajutor? ¹⁸⁰ Scopul meu imediat era să sporesc la infinit puterea voinței, să ajung în situația ca spiritul meu să poată porunci oamenilor și lucrurilor fără a folosi drept intermediari acte exterioare. Adică: să săvârșesc minuni. Nimic altceva.

Sfinții și magii (sau cei care erau câte puțin din fiecare: profeții evrei, fachirii indieni) pretindeau că făcuseră minuni. Cei dintâi fără a căuta să facă așa ceva, aproape fără să vrea; ceilalți, supunându-se unei discipline riguroase și bazându-se pe doctrine secrete și pe forțe străine. Așadar minunile erau posibile – exista deja începutul unei arte a miracolelor. Un început, un indiciu, un rudiment; această artă trebuia să fie constituită, să i se găsească regulile sigure și să fie pusă în aplicare. Chiar dacă faptele pe care istoricii preaferiților și teoreticienilor magiei le numeau miracole nu erau miracole adevărate, miracole propriu-zise, în sensul riguros și filosofic al cu-vântului, pe mine nu mă interesa. Erau fapte extraordinare, exemple ale unei

puteri ieșite din comun, manifestări ale unor oameni înzestrați cu calități divine: mi-era de-ajuns.

Studiindu-i, pătrunzând viața acestor oameni, observând pe ce căi ajunseseră să facă ceea ce făcuseră, trebuia să aflu, până la urmă, secretul lor – impulsul prim și neîndoielnic al minunilor. După aceea, totul era doar o chestiune de voință și perseverență. Odată ce cunoșteam drumul, nu putea să fie prea greu să-l străbat: pe unde trecuseră alții, aveam să trec și eu!

Sfinții mă îndrumau spre religii, magii – spre științele oculte. Drumuri numai aparent divergente: religia și magia se născuseră împreună, în timpurile primordiale. Sfinții fuseseră taumaturgi

181(aproape toți), iar magii (cei adevărați) fuseseră, trebuie să fi fost, puri și asceți. Cunoșteam de mult ambele drumuri: cel ceresc, spre paradisu-rile consacrate, și cel subteran, spre infernurile blestemate.

După falimentul în scepticism al Aufklă-rung-xAui meu, mă îndreptasem cu o anumită simpatie spre credințe, chiar spre creștinism, spre catolicism. Recitisem Evangheliile fără aroganta dușmănie voltairiană din primii ani, intrasem din nou prin biserici, și nu numai pentru a admira arhitectura, picturile din altare și frescele din capele. Recitisem Evangheliile ca să-l caut pe Hristos, intrasem din nou prin biserici ca să-l găsec pe Dumnezeu. Cultul mă atrăgea nu numai pentru frumusețea ceremoniilor și pentru muzica liturghiilor cântate. Ceva nelămurit – nevoia de-a crede, de-a redeveni copil, de-a mă simți în legătură cu creștinătatea din care ieșisem - fremăta ușor înăuntrul meu, fără să se contureze limpede. Îi citeam pe Sfântul Augustin, meditam asupra lui Pascal, gustam Cununa Sfântului Francisc¹. Ajunsesem până la Introduction ă la Vie Devote² și la Exercițiile spirituale³. Curiozitate psihologică? Dorință de informare?

În mare parte, da. Dar era și un sâmbure de dorință de-a crede, un dor ascuns de-a face parte

1. /Fioretti di Sari Francesco d'Assisi – culegere de legende populare despre viața Sfântului Francisc din Assisi și a discipolilor săi, apărută în Italia în secolul al XIV-lea. (N. R.)

2. Lucrare a Sfântului Francisc de Sales (1567-1622). (N. R.)

3. Lucrare a Sfântului Ignațiu de Loyola (1491-1556). (N. R.)¹⁸²din uimitorul corp mistic care a dat lumii atâtea capodopere ale sufletului și ale faptei. Apologetica mă interesa, iar misticismul, în

parte datorită exemplului unor prieteni, mă atrăgea. Am început să-i studiez pe misticii vechi și moderni: de la Plotin la Novalis. Mai ales pe germani (Meister Eckhart, Suso, Böhme) și pe spanioli (Lull, Sfânta Tereza, Sfântul Ioan al Crucii). Speculativii și senzualii – nu-i uitam nici pe solitari, pe anahoreți, pe disperații iubitori ai lui Dumnezeu – care își petrecuseră viața în continuă rugăciune, în peșterile munților. În toți găseam ceva care se potrivea cu starea mea: elevație, contopire cu ființa, lepădare de sine, speranță într-un destin mai înalt.

Într-unii dintre misticii heterodocși – ca Novalis – găseam cele mai explicite promisiuni a ceea ce căutam, dar nimic mai mult decât promisiuni și așteptări. Alții mă conduceau spre înălțimile rarefiate ale celei mai abstracte iubiri, dar voiau să renunț la orice cunoaștere, la conștiința mea, la persoana mea. Mă invitau la scufundarea în abis, la contopirea, nu cu oceanul mișcător al particularului, ci cu infinita indeterminare a lui Dumnezeu. E adevărat că unii dintre aceștia, topindu-se în inefabila divinitate, reușiseră să săvârșească tocmai ceea ce voiam eu: miracole. Renunțând la tot, chiar și la ei înșiși, la individualitatea lor, obținuseră totul. Cel care dă totul va primi totul. Era o porțiță spre secretul puterii divine, însă una prea umilitoare pentru orgoliul meu.¹ Henry Sușo (1300-1366) – mistic german, (N. R.)¹⁸³ încă de pe când meditam asupra căutării diversului, recunoscusem că e necesar să te pătrunzi de acest tot, pentru ca el să-ți dea ascultare. Cit timp ne simțim separați, nu avem dreptul să dăm ordine lucrurilor separate de noi și, dacă totuși le dăm, nu vor fi ascultate. De fapt, misticismul era distrugere a barierelor, negare a detașării, avânt spre inseparabilul absolut și etern. Misticul nu se simte separat de lume, de ființă -de Dumnezeu. Devenit parte integrantă a lumii, abdicând de la exercițiul voinței sale particulare, acesta devine, fără să-și dea seama, un fel de voință universală, și legile cele mai rigide ale fizicienilor cedează în fața dorinței iubitoare a unui om în extaz.

Dar până și puterea sfinților e limitată și discontinuă, și descoperim în modul de-a ajunge la ea însuși principiul imposibilității sale. Puterea desăvârșită ar putea fi atinsă numai prin renunțarea totală la eul propriu. Însă când această renunțare ar fi dobândită, orice amintire a gândirii, orice urmă de voință, orice fior de dorință ar fi cu totul stinse și le-ar fi cu neputință să apară din nou. Și atunci,

poruncile ar fi de neconceput și imposibile. Cel care ar atinge puterea supremă n-ar putea, tocmai din cauza asta, să se folosească de ea.

Dar eu nu puteam, nu voiam să renunț la mine însumi. Ce nevoie aș fi avut de o putere al cărei preț e inconștiența? Voiam să acționez asupra lucrurilor particulare: să cunosc, să știu, să prevăd. Nu să uit de mine însumi, nu să-mi anulez gândirea. Atunci m-am îndreptat cu și mai multă îndrăzneală spre celălalt drum: spre ocultism.¹⁸⁴ Nu era prima dată când încercam să pătrund în incinta templului blestemat. Încă de prin ultimii ani al lacomului meu enciclopedism bătusem și la ușa aceasta. Miraculosul mă atrăsese întotdeauna (o, O mie și una de nopți, capodoperă a întregii poezii!) și nici acum nu mă sfiam să-l caut în ciocăniturile unei măsuțe rotunde sau în cuvintele fără șir ale unui mediu nedresat încă pe deplin. Pe drumul vulgar al ședințelor spiritiste (saloane caraghioase, babe isterice în doliu, becuri roșii, picioare și pulpe care se întâlnesc, râsete înăbușite, tăcere chinuitoare în așteptarea loviturilor fatale) îmi făcusem câteva cunoștințe printre iscoadele lumii de dincolo. Unii, cei mai copilăroși, nu căutau decât certitudinea unei vieți care să continue și după suflarea din urmă. Alții, mai idealști, tindeau spre o regenerare morală a lumii de-aici, prin cunoașterea legilor lumii de dincolo. Alții, în sfârșit, mai eroici sau mai șarlatani, îți dădeau de înțeles că toate micile performanțe fizice ale spiritismului, precum și palavrele, și complicațiile abracadabranțe ale teozofiei nu însemnau nimic sau erau, cel mult, un început. Făceau aluzie la doctrine superioare, la tradiții secrete, la maeștri invizibili sau îndepărtați, la ezoterisme de prim ordin, rezervate celor care erau în stare să treacă cu bine cele o mie de probe teribile și promiteau vag puterea, chiar puterea aceea pe care o căutam eu peste tot. Cu unii dintre ei am stat de vorbă pe-ndelete, am citit izvoarele tulburi ale științei lor de împrumut, am frecventat câteva reuniuni ce nu miroseau a tămâie, m-am inițiat, pe departe, în teozofie, am încercat exerciții de respirație recomandate de yoga, am cerut stăruitor să mi se spună taina,⁸⁵ m-am oferit ca discipol. Nu pentru că aș fi avut deplină încredere în acel talmeș-balmeș ezoteric și simbolistic din care, după părerea lor, trebuia să țâșnească lumina (lumina care avea să ne aducă noua viață, o viață bogată în puteri), dar credeam totuși că trebuie să fie ceva adevărat în instrucțiunile lăsate discipolilor, privitoare la un regim mental (și fizic) diferit de cel obișnuit. Râdeam de sistemele încâlcite, de ceremoniile maimuțarești și de formulele repetate

mecanic, dar presupuneam că – în noianul acela de învățăminte și experimente care au obsedat Orientul și Occidentul vreme de zeci de secole – trebuie totuși să se ascundă ceva temeinic. Nucleul, sâmburele, primul fragment al unei arte a miracolului. Cu obișnuita mea înflăcărare, m-am apucat de cercetări, de lecturi, de meditații. Efecte fizice ale unor cauze spirituale s-au văzut, asta dacă nu cumva mințeau toate mediile și toți ocultiștii. Telepatia era deja un indiciu al viitoarelor raporturi dintre oameni, prin suprimarea unor intermediari lenți și împovărători; mișcarea obiectelor de la distanță, așa-zisele materializări (nerespinse de toată lumea) erau primele exemple de stăpânire directă asupra lumii neînsuflețite. Aceste miracole erau săvârșite numai de către oameni anormali – trebuiau să devină posibile pentru toți. Erau adesea involuntare – trebuiau să devină voluntare. Apăreau rareori – trebuiau să devină comune.

Pentru a obține asemenea victorii și a le consolida, trebuia să procedez metodic. Cine erau autorii acestor isprăvi miraculoase? Sfinții, magii, mediile: nume diferite ale oamenilor atotputernici care săvârșiseră, cu ajutorul diferitor credințe, 186minuni foarte asemănătoare. Așadar secretul lor nu stătea în doctrine. Sfântul îmbibat de teologie catolică, magul pătruns de teologie cabalistică, alexandrină, paracelsică, mediul doldora de teologie spiritualistă după sistemul lui Allan Kardec1 săvârșeau sau sperau și promiteau să săvârșească aceleași lucruri. Deci cauza adevărată se afla în însăși ființa acestor oameni privilegiați, care numai uneori sau împinși de o oarecare licărire teoretică își manifestau puterea. Tot ce aveam de făcut era să studiez temeinic, amănunțit, în profunzime, existența lor, sistemul lor de viață, constituția lor, înclinațiile și anomaliiile lor. Să întemeiez fiziologia și psihologia omului puternic. Odată dus la îndeplinire acest lucru, ar fi fost ușor să obțin un fel de metodică a sublimării voinței și ar fi fost posibil să educ și să deprind în mod artificial oamenii cu ea pentru a acorda fiecăruia, cu certitudine, partea sa de divinitate. Rămâneam credincios ideii mele: să mă interesez de instrument, nu de teorie; să transform acest instrument, în loc să modific numai cuvintele, terminologia. Odată stabilite, în felul acesta, sarcina și drumul de urmat, m-am apucat cu râvnă de muncă. Psihologii generale și particulare, normale și patologice; legende despre sfinți și autobiografii ale vizionarilor; dări de seamă asupra ședințelor spiritiste și catehisme ale inițiaților; propedeutici magice și istorii ale taumaturgilor; toate acestea le-am înghițit și le-

am mistuit cu vechea și nerăbdătoarea mea lăcomie.¹ Pseudonim al pedagogului francez Hippolyte Leon Denizard Rivail (1804-1869), care s-a dedicat sistematizării spiritualismului, (N. R.)¹⁸⁷ Am strâns nenumărate note, am urmat piste false; am inițiat experiențe, am crezut că am găsit, am eșuat, am renunțat, am luat-o de la capăt. Timpul mă zorea, tinerețea trecea, angajamentul – cel mai solemn angajament din viața mea – era luat. Trebuia neapărat să descopăr secretul: trebuia, cu orice preț, să pun stăpânire pe el – sau să dispar. Trăiam într-o neliniște perpetuă, desfigurată, năuc, buimac. O febră neîntreruptă mă ațâța. Uneori creierul refuza să mai lucreze. Simțeam în cap bubuituri dureroase și continue; am leșinat de mai multe ori; pierdeam adesea simțul direcției, tâlcul lucrurilor și al cuvintelor. Prietenii s-au speriat: i-am alungat cu vorbe urâte. Am văzut moartea cu ochii: am căutat singurătatea, toți mi se păreau dușmani. M-am hotărât să plec fără să spun o vorbă nimănui. Acolo, în creierii munților, mai aproape de cer, departe de pălăvrăgeala și zarva orașului, aș fi descoperit mai repede misterul. Slăbiciunea mea creștea, devenind îngrijorătoare; coșmaruri îngrozitoare mă urmăreau noapte de noapte: nebunia stătea la pândă, gata să pună gheara pe mine; în jurul meu toate erau decolorate, în jurul minții mele care orbecăia plină de trudă, dureros ațintită spre imposibil.

Am plecat, singur, ca să fac ultima încercare, cu visul meu nebunesc în suflet. Aveam să cobor din nou din munți, triumfător și teribil precum Dumnezeu – sau n-aveam să mă mai întorc deloc.

Dar m-am întors.¹⁸⁸LENTISSIMOACOLO JOS SfNT VULTURI
CASE MĂNÂNCĂ INCONSUMABILELE INIMI.

MATTEO PALMIERICoborârea-am întors. Nu sunt în stare să mă gândesc la întoarcerea aceea. N-am cuvinte să spun ce-a însemnat în viața mea. O văpaie de cumplită rușine îmi arde obrazul. Un fior de gheață îmi străbate măruntaiele. Mi se încețoșează ochii, scrâșnesc din dinți, inima parcă mi se oprește, dar după aceea bate din nou și zvâc-nește mai tare, ca și când ar vrea să acopere glasul lăuntric al remușcărilor. N-a fost o întoarcere, ci o fugă, o înfrângere – un sfârșit. Am simțit că tot ce fusese mai bun în viața mea se consumase, că rostul meu pe lume se încheiase. Aș fi putut, după aceea, să mănânc, să dorm, să scriu și chiar să plac (să stârnesc interesul celorlalți, să-mi fac un nume etc), dar ascensiunea metafizică a ființei mele se încheiase, eșuase. Nu se sfârșea o perioadă a vieții, se sfârșea o persoană. Nu se încheia o experiență, se stinge un suflet.

Speranță, orgoliu, desăvârșire, divinitate! O, visuri de care m-am lăsat cu totul răpit! O, entuziasm în care m-am lăsat cu totul pierdut! O, iubiri lacome și nerăbdătoare ca niște primăveri în care se simte arșița lui august! Cel care n-a așteptat nopți de-a rândul în întuneric să se deschidă porțile și să năvălească lumina; cel care nu și-a lipit gura uscată de izvorul ce trebuia să țâșnească, dar care a rămas sec și mut; cel care nu s-a văzut pe sine mare, pe piscul celui mai înalt munte, rival cu Dumnezeu, stăpân peste oameni, domn peste întreg pământul, dincolo și deasupra tuturor isprăvilor omenești, mărunte sau mărețe, josnice sau glorioase, singur cu sine însuși, singur sub cer, acela nu va putea înțelege ce simt eu când mă gândesc la întoarcerea aceea.

Coboram. Veneam de sus, din munți, de pe culme. Dar nu coboram ca păstorul ce iese din mărăcinișul arzător cu legile adevărului săpate în inimă și-n piatră. Nu coboram ca bunul păstor dintre măslinii învăluți în noapte, spre o suferință plină de promisiunea eternității, spre o moarte care era un început al vieții. Coboram singur și orb. Nu coboram: mă prăbușeam. Nici măcar surâsul unei nădejdi nu-mi lumina chipul. Totul se sfârșise. Reîncepuse mediocritatea, josnicia, meschinăria – și pentru totdeauna. Adio, tinerețe! Adio, măreție divină! Adio, viață adevărată!

Plecasem în munți, crezând ca un nătâng că dacă voi urca o mie sau două mii de metri voi fi mai aproape de cer. Mă retrăsesem în singurătate, închipuindu-mi că poate exista o altă singurătate decât aceea pe care spiritul puternic, refugiat în sine însuși, e în stare să și-o creeze înăuntrul său. Cu tâmpla culcată pe iarba mărunță a poienilor de munte, cu brațele desfăcute ca un titan răstignit, nemaivăzând altceva decât infinitul ceresc al poeziei și al credinței, în deplină intimitate cu cerul liber, începând să tremur când stelele se porneau să tremure în albastrul închis al amurgului, așteptasem clipa, momentul, izbucnirea, explozia, revelația orbitoare: minunea. Dar nimeni nu răspunsese la invocațiile mele, nimeni nu venise în întâmpinarea mea. Lucrurile rămăseseră surde la chemările mele: totul continua să fie la fel ca înainte. Mi se părea că oamenii, oricât de îndepărtați, râd de mine. Li auzeam rân-jind aproape mulțumiți.

„Voia să fie mai mult decât noi. Să iasă din rândul oamenilor. Se cutremura în fața mizeriei noastre. Acum, și el, dacă vrea să trăiască.”

(Numai o femeie plângea în depărtare. Oare într-adevăr plângea? Sincer? Poate dintr-un orgoliu trădat?)

M-am îmbolnăvit. M-a părăsit și puțina vigoare pe care-o mai aveam. M-am întors spre case, acasă – printre cei apropiați, printre cei îndepărtați. M-am întors așa cum se întoarce printre prizonieri cel care s-a crezut, un timp, grațiat. Nu mai eram cel de mai înainte. Nu eram cel care-aș fi vrut să devin. Eram un monstru: un monstru nefericit și rigid. Palid, sleit, îndărătnic, nu mai voiam să văd pe nimeni. Nimic nu mă mai atrăgea în lumea valorilor obișnuite. Mi-am părăsit până și prietenii. Le-am spus că nu vreau să văd pe nimeni, că o bucată de vreme vreau să fiu singur, singur și sălbatic ca în anii adolescenței. M-am închis în casă. Am plecat în alt oraș. N-am mai făcut nimic: n-am răspuns nici la scrisori, nici la insulte, nici la șoapte de iubire.

Ce anume mă mai putea atrage și subjuga după ceea ce încercasem? Arta? Gloria? Gândirea? Oare acestea nu erau tocmai bucuriile pe care le părăsisem, fericirile la care renunțasem, scopurile pe care le depășisem fără să le ating, pentru că mi se păreau prea mărunte și prea apropiate? 193 Cum ar putea oare cel care a vrut totul să se mulțumească cu puțin? Cum ar putea oare cel care a căutat cerul să se simtă bine pe pământ? Cum ar putea oare cel care a apucat pe calea dum-nezeirii să se resemneze cu omenescul? Totul s-a sfârșit, totul s-a încheiat, totul e pierdut. Nu mai e nimic de făcut. Consolarea? Nicidecum. Plânsul? Dar ca să plângi trebuie să mai ai o fărâmă de credință, îți mai trebuie un pic de speranță! Eu nu mai sunt nimic, nu mai însemn nimic, nu mai vreau nimic, nu mai fac nici o mișcare. Sunt un obiect, nu mai sunt un om. Atingeți-mă: sunt rece ca o piatră, rece ca un mormânt. Aici e îngropat un om care n-a putut să devină Dumnezeu. Numai eu sunt de vânau cârtesc împotriva ta, destinule, etern șiV abstract țap ispășitor al slăbiciunilor omenești, nici nu mă agăț de măgăria și răutatea oamenilor, care au împiedicat înflorirea și rodirea spiritului meu, neîngăduind triumful pe care poate îl meritam.

Să ne oprim puțin asupra acestui poate, prietene. Dacă am fost slab, să nu fiu și nedrept. Să dea Dumnezeu să am curajul cel din urmă: acela de-a mă privi pe mine însumi în față, de-a citi fără întrerupere, fără scăpări din vedere și fără șovăire în cartea memoriei mele, de-a zgândări și de-a scormoni rănile, până la fund, fără să mă tem de durere și de puroi.

194 N-am izbutit să fac ceea ce îmi propusesem, n-am îndeplinit ceea ce promisesem, n-am ajuns să obțin puterea pe care am visat-o, dorit-o și urmărit-o ani de zile.

Pe cine să arunc vina? Poate sunt de vină înseși planurile, promisiunile și dorințele mele prea mari? Nicidecum! Nu există înălțimi de neatins, ci numai aripi prea scurte. Am aspirat spre câteva dintre acele lucruri despre care se spune că sunt imposibile și care, de fapt, n-au fost posibile până acum pentru nici un om; dar oare nu stătea tocmai în asta temeiul orgoliului și beției mele? Nu m-am numărat eu însumi, de bunăvoie, cu îndrăzneală, printre căutătorii absurdului?

Nu, nu, nu e cazul să mă văicăresc invocând asemenea scuze. Să scot la lumină piedicile de nebiruit puse în cale de oameni, de mizerie, de mediocritatea vremurilor, de invidia celor din jurul meu, de disprețul dușmanilor, de indiferența celor mulți? Toate acestea sunt doar povești. Nu există forță care să nu fie învinsă de una mai mare; nu există dușman care să nu poată fi pus la pământ de către unul mai puternic decât el; nu există mizerie care să facă imposibilă dobândirea unei bogății nemaivăzute; nu există gheață care să nu poată fi topită, încălzită, făcută să fiarbă. Când cineva se apucă de un lucru, trebuie să știe de ce are nevoie pentru a-l duce la bun sfârșit. Dacă nu-l țin puterile, trebuie să și le sporească înainte de-a porni la treabă sau să se pitească în umbră și să facă ce fac toți.

Nu, dragul meu, nici cu asta nu mă pot apăra. Nenorocirea este – acum o pot spune – că cei mai slabi își propun tocmai isprăvile cele mai greu de îndeplinit, cei mai lași – acțiunile cele mai cutezătoare, iar cei cu respirația scurtă și cu picioarele slabe – cursele cele mai lungi. De ce? Din mai multe motive: atracția contrastului, care se observă în toate lucrurile omenești; nevoia de-a se exalta și de-a se ameți cu puteri imaginare și visuri de mărire; presimțirea obscură a unei scuze comode, când întreprinderea nu reușește și se spune că de vină e însăși grandoarea ei. Astfel, lăsând impresia că faci mai mult decât ceilalți, faci de fapt mai puțin decât oricine, pre-gătindu-ți o frumoasă și glorioasă înfrângere: ți-ai propus lucruri atât de mari, încât era firesc să nu te țină puterile. Cine știe ce lucruri grozave ai fi făcut dacă ambiția ta ar fi fost puțin mai mică!

Cunosc atât de bine toate aceste cochetării și porțițe de scăpare ale celor care nu izbutesc în viață, încât n-am nevoie de ele. Să nu se

spună că-mi ascund nimicnicia sub strălucirea unor sofisme sau că-mi acopăr sărăcia sufletească sub o pojghiță de sulemeneală patetică.

N-am reușit pentru că nu voiam, nici nu știam precis cum să reușesc. Iată adevărul curat, adevărul gol-goluț. N-am reușit pentru că n-am știut să obțin puterea care-mi lipsea și pentru că n-am avut mereu în mine, clipă de clipă, ca un focar al sufletului, visul pe care-l glorificam în cuvinte.

Credeți că nu mă doare că trebuie să-mi mărturisesc, cu atâta neîndurare, slăbiciunile vieții mele? Dar de ce aș continua să mă mint pe mine însumi și pe ceilalți?

De câte ori, în loc să mă închid în camera mea, singur cu gândurile mele, m-am lăsat copleșit de un moment de plictiseală și am ieșit din casă, m-am oprit în fața vitrinelor, am urmărit luminile ce pâlpâiau deasupra capului meu, m-am urcat în tramvaiele zgomotoase și rapide, m-am așezat într-o cafenea ca să privesc ilustrațiile dintr-o revistă burgheză, m-am întâlnit cu prietenii și împreună am discutat despre tot felul de prostii, la modul răutăcios sau spiritual, m-am dus în vizită și am băut cafele din ceșcuțe aurite, pălăvrăgind cu domnișoare străine și cu bătrâne doamne sentimentale.

De prea multe ori am lăsat o pagină la jumătate, într-un punct mai greu, și m-am întins pe divan ca să citesc o carte la întâmplare, care să-mi dea iluzia că gândesc, ba chiar am căutat glumele spirituale din ziare. Lenea, dulcea și otrăvitoarea lene, cea cu o sută de fețe și o sută de ispite, m-a târât, m-a sedus și m-a corupt aproape întotdeauna. Sub pretextul că mi-e frig sau somn, că n-am penițe sau hârtie, lenea m-a răpit de la lucru, m-a făcut să amân ani și ani de zile transformarea radicală a sufletului meu, luarea unor hotărâri decisive. Pe urmă m-am lăsat învins de trup, de senzualitate: de pântec și de sex. Am mâncat prea mult, astfel încât ore la rând nu mai puteam să lucrez, am băut atâta, încât am ajuns în starea aceea de plăcută amețeală, când toate ți se par ușoare și îndepărtate, și am pierdut ore de-a rândul, nopți și seri de-a rândul în preajma femeilor, plin de patimă, fericit.

De câteva ori teama de ridicol m-a oprit la jumătatea drumului, când eram gata să mă compromit din cauza plăcerilor carnale sau a banului – considerațiile omenești și facila cazuistică burgheză m-au făcut timid, nesigur, molatic și uituc – iar nevoia de bani a îndreptat spre alte scopuri slabele mele puteri, mi-a tulburat spiritul,

l-a înjosit până la minciună și compromisuri. Treptat, frumoasele ore de exaltare au dispărut, griji noi au pus cu totul stăpânire pe sufletul meu, trândăvia mi-a astupat urechile cu vată, ca să nu aud chemările și remușcărilor; plăceri mai ieftine și scopuri mai mediocre m-au ținut în starea aceea de visare îngălată și neliniștită, dușmană a faptei, în care căutam încă să promit cu vorba, dar din care marea voință de acțiune din unele ceasuri alese se evaporase, iar flăcările de altădată nu mai erau decât rămășițe de jărat, pălpâind uneori roșii de sub cenușa întunecată.

Astfel am ajuns să-mi recunosc pe față neputința, să las la o parte planurile dumnezeiești și jurămintele eroice, pentru a povesti, cu o melancolică seriozitate, prăbușirea unui suflet. Numai eu sunt de vină și nădăjduiesc că, pentru această sinceritate, trecuta mea lașitate îmi va fi iertată. Zile rușinoase

7red că sunt adeseori unul din leneșii cei mai ipocriți din Italia. Dorm zece ore în șir, fără să mă trezesc, fără să visez. Mă scol cu capul greu și cu gura cleioasă; ies în oraș ca să nu fac nimic; mă întorc acasă ca să mă odihnesc; mănânc cu lăcomie, ca un băiat în perioada de

198creștere; beau o ceașcă imensă de cafea, fumez cinci până la zece țigări; mă tolănesc într-un fotoliu și-mi întind picioarele unul peste altul; citesc ziarul de la primul la ultimul rând, ca un pensionar bolnăvicios; ies din nou ca să mă întâl-nesc cu vreun cunoscut sceptic cu care schimb câteva replici ironice, stupide și amare; intru într-o cafenea, înghit pe nerăsuflăte o ceașcă de ciocolată păstoasă, mănânc cu scârbă trei-patru prăjituri unse sau umplute cu marmeladă lipicioasă; frunzăresc un vraf de ziare mototolite și rupte și sunt în stare să zâmbesc cu ochii mijiți la caricaturi stupid colorate; ies iar în stradă, în lumina ca de scenă, foarte puternică, a unor globuri electrice, urmăresc o prostituată sulemenită cu alb și roșu, ca și când aș fi la prima mea dragoste; intru într-o librărie să cumpăr pe câteva parale niște cărți netăiate, pe care n-am să le citesc niciodată; mă opresc în fața băcăniilor pentru a contempla, cu jind, brânzeturile grase și cutiile cu sardele; mă duc în vizită într-o casă unde mi se servește ceai și beau vreo patru cești, sperând c-o să mă stârnească; sau intru într-un teatru pentru a-mi îneca tristețea ordinară în muzică -doar așa, ca să-mi omor timpul, ca să nu-mi aduc aminte ce anume aș avea de făcut și nu fac, ca să mă înjosesc, să mă îndobitocesc, să-mi adorm remușcarea, să-mi potolesc

conștiința. Din când în când, dacă n-am încotro, scriu o scrisoare sau zece scrisori, ca să nu mă mai gândesc la ele, ca să mă eliberez de toți, și câteodată, când mă simt într-adevăr prea plin și nespus de trist, iau pana neagră și mare și aștern pe hârtie ceea ce-mi umple sufletul; înnegresc cu înverșunare zece, douăzeci, patruzeci de foi albe cu expansiunile mele, 199cu pocăințele mele, cu rafinatele și deșartele mele absurdități.

Dar ce-ați vrea să ofere un om care trăiește între somn și cafea, între masă și pat, leneș și somnoros, bun doar să sune alarma, dar luând-o la goană în ziua adevăratei bătălii? În schimb mă ridic din așternutul călduț și din scaunele capitonate, strig ca o acvilă cum că spiritul a fost insultat și plănuiesc pentru semenii mei o viață solitară, austeră, disprețuitoare, nobilă și michelangiotesca!

Nu se poate spune că nu simt ticăloșia acestei vieți duplicitare. O simt, și o simt cu atât mai puternic cu cât, pentru a-mi adormi rușinea, mă las și mai mult pradă ei și mă cufund în ea. Găsesc puțină mângâiere în mărturisire, dar după ce încheg în oglinda vorbelor imaginea mea abjectă de trădător al meu însumi, pentru ca toți s-o vadă și s-o scuipe, mă cred iertat și mântuit, mă ridic din nou cu un aer de învingător, ca și când această nenorocită exhibiție m-ar fi purificat și m-ar fi transformat. A doua zi o iau de la capăt: mă culc devreme, dorm zece ore în șir, fără să mă trezesc, fără să visez, mă scol cu capul greu și cu un gust amar în gură și petrec până seara în felul pe care l-am mărturisit, înfiorat, cu o zi mai înainte. Iar când nu mai pot, mă apuc din nou, vai mie, să aștern cuvinte pe hârtie și să cânt în versuri interminabile grozăvia eroului ascetic care vede lucrurile omenești cu ochi divini, și sunt atât de abject, încât nici măcar o dată nu-mi trece prin minte să pun puțin arsenic în ceaiul meu auriu, îndulcit din belșug.²⁰⁰Ce vreți de la mine? U toate astea toți mă caută, toți vor să stea de vorbă cu mine, toți se interesează de mine direct sau de la alții. Unul mă întreabă cum o mai duc, dacă m-am refăcut, dacă am din nou poftă de mâncare, dacă fac plimbări; altul mă întreabă dacă lucrez, dacă am terminat cutare carte, dacă nu încep una nouă. Un neamț deșirat, cu figură de maimuțoi vrea să-mi traducă operele, o rusoaică strâmbă, tânără vrea să-i scriu povestea vieții mele; o doamnă americană vrea să afle neapărat ultimele știri despre mine; un domn american îmi trimite trăsura lui la scară, ca să mă duc să iau masa cu el și să-i fac confidențe; tovarășul meu de școală și de palavre de acum zece ani vrea să-i citesc pe rând tot ce

scriu; prietenul meu pictor are pretenția să stau nemișcat în fața lui, ore de-a rândul, ca să-mi facă portretul; ziaristul vrea să știe unde locuiesc; prietenul meu mistic vrea să afle cum stau cu sufletul; prietenul meu om de afaceri se interesează dacă am punga plină; președintele societății noastre îmi dă ordin să țin un discurs; doamna spiritualistă mă roagă să mă duc mai des să iau ceaiul la ea acasă, ca să afle părerea mea despre Iisus Hristos și despre chiromantul sosit de curând.

Dar, la naiba, ce sunt eu? Ce drept aveți voi, toți ăștia, să-mi tulburați viața, să-mi furați timpul, să-mi scormoniți sufletul, să mă secătuiți de gânduri, să mă vreți drept tovarăș, confident și informator? Drept cine mă luați? Sunt un actor

201plătit ca să joace seară de seară în fața mutrelor voastre vrednice de-a fi pălmuite comedia inteligenței? Sunt oare un sclav pe care l-ați cumpărat cu bani gheață și care trebuie să se închine în fața capriciilor voastre de oameni fără griji și să vă ofere drept omagiu tot ce știe și ce poate?

Sunt un om care ar fi vrut să ducă o viață eroică și să facă lumea mai suportabilă în propriii săi ochi. Dacă într-un moment de slăbiciune, de uitare de sine sau silit de împrejurări, azvârl lumii vreo iritare înghețată în cuvinte, vreun vis îmbrăcat în imagini, luați-le sau aruncați-le, dar nu mă mai plictisiți.

Sunt un om liber, am nevoie de libertate, simt nevoia să fiu singur, trebuie să rumeg în mine însumi rușinile și tristețile mele, să mă bucur de soare și de pietrele de pe stradă, fără să fiu însoțit și fără să mi se vorbească, numai cu muzica inimii mele. Ce vreți de la mine? Tot ce vreau să spun – public, tot ce vreau să dăruiesc – dăruiesc. Curiozitatea voastră îmi întoarce stomacul pe dos, complimentele voastre mă umilesc, ceaiul vostru mă otrăvește. Nu datorez nimic nimănui și n-am de dat socoteală decât lui Dumnezeu. Gloriar dacă aș reuși, chiar dacă v-aș azvârli în față, vouă, care m-ați disprețuit, m-ați tulburat, m-ați batjocorit, m-ați hărțuit, m-ați persecutat și ați ignorat opera la care am visat și

202pe care am dorit-o; chiar dacă v-aș arunca în față capodopera care ar face să plângă ochii voștri uscați și zgârciți, să senchidă gurile voastre ce rânjesc obscen și să se cutremure trândava voastră inimă uitată de mult sub pieptar; dacă, într-un cuvânt, aș reuși să vă descumpănesc, să vă înfrâng și să vă zdrobesc cu forța

strălucitoare a geniului meu, ce-ați fi voi în stare să-mi dați, ce-ați putea să-mi oferiți, în ce fel ați putea să mă răsplătiți?

Toată istoria durerii omenești e plină de recunoștința voastră. Mare scofală, într-adevăr, gloria voastră!

Cum adică! După ce-am dat ce era mai bun în mine, carne din carnea mea și sânge din sân-gele meu, taina cea mai adâncă a vieții mele, nu găsiți alte mijloace decât acestea? Nu sunteți în stare de altceva, decât să vorbiți despre mine în ziare fără să mă înțelegeți, să mă plictisiți cu vizite și scrisori, să mă arătați cu degetul când ies din casă ca să respir sau când intru într-o cafenea sau într-un teatru, să mă siliți să scriu, chiar atunci când n-am chef, chiar atunci când nu pot decât să mă repet, să-mi cereți scrisori, opinii, autografe și articole din toate părțile, să mă spionați și să povestiți unde mă duc, cu cine stau de vorbă, ce fac, să-mi afișați mutra pocită pretutindeni, în cărți și ziare, la colțuri de stradă și pe cărțile poștale ilustrate; iar la sfârșit, după ce voi muri, să vă apucați să-mi scormoniți prin hârtii, să dați în vileag tainele vieții mele și, la urmă, să înălțați o mizerabilă copie a trupului meu, în marmură sau bronz, în mijlocul unei piețe?

Vanitatea e mare chiar la cei mari, o știu. Dar oare nu există și suflete delicate? Oare nu există spirite încredințate că sunt numai spirit, spirit pur, și care se simt jignite și murdărite de o asemenea adorație de călugări fățarnici? Ceea ce e de preț în mine – dacă există ceva – e sufletul: atunci de ce-mi copiați și-mi eternizați trupul? Dacă sunt mare, sunt pentru că am avut forța de-a fi singur: atunci de ce-mi tot dați târcoale, astfel încât să nu mai am loc de răsuflările și privirile voastre de vite curioase? Dacă v-am dat vreun exemplu, a fost tocmai acesta: lucrul cel mai mare pe care-l poate face cineva e să adauge viață vieții, spirit spiritului, nu să roadă, să mestece și să mozolească operele altuia. Atunci de ce vă obosiți explicând ceea ce am spus eu, în loc să mă întreceți și să mă desființați cu alte opere? Dacă am spus bine ceea ce am spus, pentru ce o spuneți voi din nou într-un mod mizerabil? Dacă alții nu pricep vorbele mele, merită oare să-i faceți să le priceapă? Veți izbuti să-i faceți să le priceapă, chiar așa cum le-am însemnat și le-am gravat eu în serile cele mai spumegătoare ale inspirației mele?

Fără îndoială, asemenea lamentații sunt ridicole, mai ales în gura mea. De ce să cauți în afară răsplata pe care o ai în tine însuși? Dacă crearea operei tale, dacă viața ființelor născute din tine, dacă

plenitudinea imaginilor născocite de tine nu sunt de-ajuns pentru a te mulțumi și a te bucura, ce mai cauți la ceilalți oameni? Oare ei, mărunței, înghețați și mediocri, sunt în stare să-ți dea ceea ce nu ți-a dat propriul tău geniu? Creează fără să te gândești la ei, aruncă rodul în mijlocul oamenilor pentru a-i înfricoșa sau pentru a-i îmbărbăta, iar după aceea continuă să²⁰⁴lucrezi cit te mai țin puterile. Sau poate ești un zidar care-și așteaptă salariul în fiecare sâmbătă, după ce și-a terminat lucrul? Casele tale nu sunt case de piatră și var, ci de cuvinte și sânge: nici gloria, nici banii nu sunt în măsură să te plătească.

Nici gloria, nici banii: numai suferința cea dulce, numai gloria cea tăcută. Ah, dacă aș putea într-adevăr să-i găsesc pe cei puțini, fie chiar numai trei sau șapte sau zece inși, care citesc cu tot sufletul, nu numai cu ochii, care trăiesc împreună cu scriitorul și îl iubesc ca pe un frate, deși nu l-au văzut niciodată; care-l visează, care vorbesc despre el în timpul melancolicelor plimbări duminicale și se hrănesc cu gândirea lui, se îmbată cu poezia lui, tremură pentru soarta lui și așteaptă fiecare cuvânt al lui așa cum așteaptă profeții revelarea lui Dumnezeu, atunci da, aș fi și eu fericit, atunci m-aș simți răsplătit pentru toată tăcerea din trecut și pentru toată gălăgia fără rost de astăzi! Dacă aș putea să te strâng la pieptul meu pe tine, tinere palid și întristat, neconsolat și îndrăgostit cititor, fără pereche și cel dinții, căruia eu, înaintea tuturor, i-am dezvăluit gustul amar al măririi și bucuria înfrigurată a poeziei! Un surâs al tău, o bătaie mai puternică a inimii tale, o privire a ta, cuprinzătoare și fericită, un vis neliniștit al tău ar fi pentru mine daruri mai plăcute și mai de preț decât toate spo-rovăielile papagalicești și decât toate coronițele de hârtie aurită. N-am nevoie de aplauze, de gălăgie, de guri căscate, de laude forțate și lingușiri invidioase. Nu, nu, departe de mine asemenea zgomote; păstrați-le pentru lăutarii, pentru balerinele²⁰⁵și pentru tenorii voștri dolofani! Dați jirul la porci, dacă n-aveți nestemate pentru eroi. Și chiar dacă.

QPi chiar dacă aș fi obținut puterea? Chiar dacă as fi devenit un fel de semizeu tereso tru, domn al cerului și al pământului, triumfător asupra materiei și a morții, stăpân peste oameni și spirite? Ce-aș fi făcut cu această putere? În ce fel m-aș fi folosit de această universală suveranitate?

În timpul misticei mele pregătiri pentru autoritatea visată nu m-am gândit aproape deloc ce avea să fie după aceea. Căutam

mijloacele, fără să știu în ce scop le-aș fi utilizat. Voiam să fiu Dumnezeu, fără să-mi fi stabilit dinainte creația și legea. Lumea era deja creată, iar legea era de așa natură încât, dacă aș fi atins-o, totul s-ar fi sfârșit și s-ar fi desfășurat în bucăți. Și atunci?

Să poți totul, absolut totul. Ce-i de făcut? Nu poți acționa fără să alegi. Dar cum aș fi putut să aleg pus în fața infinitelor posibilități ale voințelor mele? Pentru a alege, trebuie să preferi ceva, să-ți placă un lucru mai mult și altul mai puțin, să ai în minte un anumit scop, să suferi pentru un ideal în care crezi. Atunci poți să distrugi ceea ce disprețuiești, poți să dai întâietate la ceea ce iubești, poți îndrepta mersul lucrurilor spre ținta propusă; poți modela în noroiul docil al concretului idealul tău.²⁰⁶ Dar eu n-aveam nimic din toate acestea: nici dragoste, nici scopuri, nici visuri. Singura mea dragoste era puterea, singurul meu scop – puterea, supremul meu vis – puterea. Dar după aceea? Eram gol, m-am simțit cu spaimă gol pe dinăuntru, ca un puț care pare un abis numai pentru că reflectă adâncă depărtare a bolții cerești.

Ce e de făcut? E un răspuns greu de dat, chiar pentru un om cit de cit superior, înconjurat din toate părțile de imposibilități și neputințe. Acesta știe că trebuie să renunțe la o cale sau alta: itinerarul care îi rămâne e mai puțin lung, dar mai sigur. Dar pentru cel care n-are ziduri împrejmuitoare și obstacole din nici o parte, teoretic liber și atotputernic, acest „ce-i de făcut” e de o mie de ori mai enigmatic și mai primejdios.

Ce-i de făcut? Pentru a-mi exercita forțele, orice e bine-venit. Pentru cel care s-a ridicat foarte sus, care nu mai are nevoi, interese, iubiri și adevăruri omenești, toate se află pe același plan. Distrugerea unui popor și crearea unei specii noi sunt pentru el echivalente. A-l face fericit pe cel nenorocit și a-l arunca în nenorocire pe cel fericit, la înălțimea aceea, sunt unul și același lucru. Dreptatea și nedreptatea, sublimul și josnicul nu mai au nici un sens. E destul să ne ridicăm cu o singură treaptă deasupra umanului, pentru ca toate valorile omenești să se confunde și să dispară. Toate sentimentele omului sunt puse în mișcare de către neputință; de îndată ce cucerești puterea deplină, te dezumanizezi, devii supraom; dar în același timp devii insensibil, mort: nu mai ai impuls, nu mai ai voință, nu mai ai direcție. Totul e la fel: un cuib de pasăre sau un oraș, un fir de nisip sau o peninsulă, un imbecil sau²⁰⁷un geniu sunt la fel de importanți sau de ridicoli. De ce să mă sinchisesc de o parte a realității mai mult

decât de alta, din moment ce totul e al meu, totul e la dispoziția mea, toate ascultă de ordinele mele?

Mare parte din plăcerea unei reușite – transformarea sau posesia unui lucru – depinde de efortul necesar pentru a o face: „Ce grozav sunt! Ce puternic sunt! Un altul n-ar fi izbutit să facă ce-am făcut eu!”. După atâta trudă, obiectul cucerit, fie chiar și o biată jucărie – o femeie, o casă, umbra unei celebrități – ni se pare ceva de mare preț, dulcea răsplată pentru oboseala noastră victorioasă. Dar dacă puterea de-a acționa ar fi lipsită de oboseală, dacă ar fi de-ajuns un efort de voință, o poruncă rostită în șoaptă, o clipire rapidă din gene pentru a obține ascultarea imediată și fără margini a lucrurilor, unde ar mai fi bucuria, unde ar mai fi plăcerea victoriei?

Mă gândesc că pentru mine a fost poate un mare noroc că n-am reușit să mă îndumnezeiesc în felul acela material și orb în care voiam s-o fac. Aș fi fost mai nefericit decât sunt azi. Poate mi-ar fi fost de-ajuns să știu că aș fi putut face totul, ca să nu mai fac nimic. Aș fi rămas nemișcat pentru totdeauna – neputincios din cauza unei prea mari puteri. Mi-aș fi dorit din nou, cu disperare, obositoarele zile de veghe, când voiam, alegeam și urmăream ceva.

Dar dacă toate aceste vorbe nu sunt decât consolări postume ale unui mare eșec? O, ticălos Adam, izgonit înainte de-a intra în rai, îți economisești încă mireasma și savoarea fructelor din care n-ai putut mușca? 208 Sânt un imbecil? F-Cs/oată viața mea e bazată pe această con-K^S vingere: că sunt un om de geniu. Dar dacă m-aș înșela, dacă n-aș fi decât unul din acei mulți orbi care iau amintirile drept inspirație, dorințele drept opere, dacă, într-un cuvânt, n-aș fi decât un imbecil? Ce-ar fi atât de uimitor în asta? E oare prima dată când un fricos își închipuie că e erou, când un literat se crede poet, când un idiot își dă aere de om mare? Oare nu e posibil, de o mie de ori posibil, să nu fiu decât un cititor frigid, încălzit din când în când la vetrele altora, devenit spiritual datorită spiritului altora, care crede că murmurul docil al sufletului său ambițios e gălgâitul unei vâne de apă gata să țâșnească și să se reverse, pentru a adăpa pământul și pentru a oglindi cerul? Cu cât mă gândesc mai mult, cu atât lucrul mi se pare mai verosimil și mai firesc. Ce-mi dă dreptul să cred în mine și-n geniul meu? Ceea ce am făcut? Dar eu sunt primul care neagă lucrurile acestea și le disprețuiește! Fleacuri literare din toate țările, deliruri nocturne ale unui aiurit, jocuri de îndemânare intelectuală. Nimic mai mult, nimic mai bun!

Toată credința geniului meu stă în lunga și deșartă așteptare a unei clipe de inspirație fulgerătoare și triumfătoare; stă în neliniștea mea perpetuă, care nu e mulțumită de nimic și își bate joc de toate, cu excepția unei lumi cerești și platonice pe care mi se pare c-o zăresc uneori printre norii lumii adevărate; stă în câteva iluminări

209 fugare, în câteva izbucniri lirice firave, în câteva imagini grăbite ce se traduc imediat în fraze fericite, care-mi trec adesea prin minte, atunci când gândesc fără să privesc, atunci când trec seara pe câte un pod, între râu și bolta deopotrivă tremurătoare de lumini.

Dar ce dovedește asta? Adesea nemulțumirea servește ca scuză celei mai clorotice slăbiciuni! Ambiția gloriei este extrem de răspândită chiar în sufletele cele mai sărace! Toate visurile mele fantastice nu izbutesc să se transforme într-o suflare de vânt vijeliosă, care să măture lumea și să înalțe oamenii spre îngeri și spre stele; toate impresiile mele fără șir, toate ideile desperecheate, toate avânturile imediat prăbușite, toate țâșnirile de-o clipă, toate micile expresii care nu izbutesc să se ordoneze, să se topească într-o capodoperă, într-o lucrare pe de-a-ntregul încheată -toate acestea nu valorează nimic. E nevoie de cu totul altceva pentru a avea dreptul să tutuiești un mare creator sau pentru a te urca într-un turn ca să scuipi sau să deplângi șirurile celor îngâmfați și plini de sine. Scânteile trecătoare, văpăile deșarte, pâlpăirile înșelătoare, sclipirile învăluite, străfulgerările îndepărtate, scânteile născute și stinse în aceeași clipă nu sunt flacărăsânt numai promisiuni, tentații, amăgiri, sunt iasca mereu crescută a vanității, sunt mângâierea sleită a spiritului neroditor, sunt spasmele agonice ale unui avorton. Nu trebuie să-ți pui nădejdea în ele. Decât așa ceva, mai bine nimic. Asemenea răbufniri de genialitate obosită sunt semnul ticăloșiei și suferinței omului mediocru -acela care nu e nici dobitoc în toată regula, nici geniu suprem, nici plantă ce vegetează ani în 210 șir, nici suflet care creează cu furie – nici pachet de materie surdă, nici stâlp de foc în fața popoarelor. Sunt mediocrul, infamul mediocru pe care îl urăsc din tot sufletul, sunt cel care nu va fi niciodată nimic mai mult, nici măcar atunci când sângele va secătui și când plămâni se vor umfla pentru ultima oară. Poate c-am fost ceva, cândva, câteva clipe, poate mi-am cheltuit tot geniul ce mi-a fost hărăzit într-o singură noapte, într-o singură partidă a unui joc pe care nu-l cunosc. Iar acum, iată-mă aici, ca jidovul care a gustat din strugurii pământului făgăduinței într-o zi de cules grăbit și a rămas singur, cu gura uscată,

în mijlocul pustiului plin de praf. Sunt suspendat între cer și pământ, prea greoi ca să mă înalț spre stele și prea eteric ca să scormonesc în noroi. Sedimente de cultură, reminiscențe poetice, furnicare de gânduri au făcut din mine un om inadaptabil la viața temeinică a valorilor practice și mecanice, dar n-au fost suficiente pentru a mă face vrednic de viața unui rege al intelectului. Măcar să nu fi cunoscut deloc, nici pe departe, nici o clipă, sfâșietoarea bucurie a creației! Sau să mă fi născut și să fi rămas, o dată pentru totdeauna, un biet imbecil fără conștiință, un modest creștin fără remușcări, un idiot cumsecade, fără pretenții! Dar nu! Știu că sunt un imbecil, simt că sunt un idiot, iar acest lucru mă scoate din rân-durile idioților perfecti și mulțumiți. Sunt superior atât cât să-nțeleg că nu sunt destul de superior, nimic mai mult. Poate, cu trecerea anilor, imbecilitatea mea va deveni mai mare, iar atunci voi fi, dacă nu mai fericit, în orice caz mai puțin chinuit. Sper să devin copac sau piatră și să zac, în sfârșit, în beatitudinea inconștientă a totului.²¹¹ Și un ignoranta urma urmelor, să spunem adevărului pe nume, oricât ar fi de dureros: sunt un ignorant! Am ciupit de peste tot, am răscolit totul, am pipăit și am mirosit tot ce se poate cunoaște, m-am dat cu capul de incognoscibil, dar n-am aprofundat niciodată nimic. Nu există doctrină, artă sau filosofie în care să pot spune că sunt într-adevăr stăpân absolut. Nu am nici o specialitate, nu am un câmp de preocupări, fie chiar și o mică grădină de zarzavaturi pe lângă casă, în care să mă simt cu adevărat acasă, din care să-l pot privi de sus pe cel care trece pe-alături.

În ochii multora pot să par unul dintre acei oameni-amfibii, dintre acei eunuci devirilizați, așa cum par – ca o injurie adusă agriculturii -mulți „oameni cultivați”. Am citit o droaie de cărți, foarte multe, poate prea multe, și totuși pot să spun că n-am citit nimic. Țin minte o infinitate de nume și de titluri, mi-e capul ca o magazie de însemnări; dar cărțile pe care le cunosc într-adevăr bine pe dinăuntru și pe dinafară, în litera și spiritul lor, prin lecturi repetate și meditănd asupra lor, sunt extrem de puține, și mi-e rușine de asta; cu toate că nu sunt singurul în această situație nenorocită care-și pierde timpul scriind pe nisip cuvinte pe care le va împrăștia vântul. Omul unei singure cărți e funebru și sinistru; dar omul prea multor cărți e ca un canal care, din tot ce trece prin el, nu reține decât mărul. Și eu sunt un astfel de om. Mea culpa.

212 Sunt un autodidact înnăscut, iar un autodidact e mare numai dacă izbutește să se maturizeze și să se împlinească. Sunt un enciclopedic, un om al dicționarelor și al manualelor, iar enciclopedicul e puternic numai atunci când izbutește să lege cu inelele de fier ale ideilor generale mănun-chiurile de fapte, ofilite și scuturate, pe care le-a secerat pe ici, pe colo prin librării.

Pot uimi mulți oameni cu bibliografia, pot susține discuții decente chiar cu specialiști. Dar după cinci minute sau cinci zile, m-am epuizat: am ajuns la fundul sacului. Am mulți saci acasă, dar nu sunt plini. Din fiecare lipsește câte o baniță, iar ceea ce se află înăuntru n-a fost trecut prin ciur.

Nu sunt profan în nici un domeniu, dar nici un inițiat, la adunările celor învățați nu am scaunul meu rezervat și nu port nici o etichetă pe frunte. Sunt un om fără un loc precis, care poate sta oriunde atâta vreme cât nu e alungat.

Jidov rătăcitor al cunoașterii, nu m-am oprit în nici o țară, nu mi-am ales un domiciliu statornic în nici un oraș. Urmărit de demonul curiozității, am explorat ape și păduri fără nici un plan și fără răbdare: pe apucate, din zbor. Am multe amintiri, dar puține din ele au o bază. Sunt asemenea unui rege care stăpânește un mare imperiu compus din hărți geografice.

Am început de toate și n-am sfârșit nimic. Nici n-am apucat bine pe-o stradă, că am și cotit, la stânga sau la dreapta, iar de-aici, pe scurtături, am nimerit pe cărări și de pe cărări m-am trezit pe alt drum principal.

Când cineva se miră de știința mea, de „erudiția” mea, îmi vine să rid. Numai eu știu câte213găuri înspăimântătoare se află în creierul meu. Numai eu, care am vrut să știu totul, îmi dau seama cât de strimte sunt granițele științei mele. Evenimentele antichității, limbile moarte ale marilor națiuni, științele despre lumină, mișcare și viață au rămas aproape nedescoperite. Cunosc vocabularul și câteva capitole, am o idee despre întreg, dar nu sunt în stare să mă descurc singur. Sunt un ignorant, un ignorant fără margini și fără putință de vindecare. Și cel mai rău e că ignoranța mea nu e una pură și naturală, precum aceea a omului din pădure sau de pe câmp, care poate merge mână-n mină cu prospețimea, cu liniștea și chiar cu o oarecare ingeniozitate. Nu, eu sunt ignorantul care s-a înglodat în cărți, sunt un șoarece de bibliotecă, sunt cel care a învățat atâta,

încât și-a pierdut spontaneitatea, fără să câștige însă adevărata înțelepciune.

Totuși am avut îndrăzneala de-a vrea să-i învăț pe ceilalți, de-a mă erija în dascăl, de-a trasa pentru alții drumuri și poteci. Am scris cărți pline de note și bibliografii, am dat sentințe asupra cărților altora, am lăsat impresia că aș cunoaște foarte bine subiectele despre care scriu și temele pe care le tratez. Am o reputație bine stabilită de om competent, de om muncitor, de mânător de fișe. Cât de mare trebuie să fie ignoranța celorlalți, dacă pot crede despre mine asemenea lucruri! Numai eu pot să spun cât de ușoară și de falsă e faima pe care unii savanți reputați o obțin pe nedrept, cu puțin efort, pe spinarea lenei oarbe a oamenilor. Eu, care cunosc și pe dinăuntru și pe dinafară știința mea, și știu cât de rară și de subțire e pânza erudiției mele, câtă superficialitate se ascunde îndărătul siguranței mele, câtă timiditate îndărătul aroganței, mă rușinez de mine și de alții și simt nevoia să mă spovedesc cu voce tare în fața celui care vrea să mă asculte.

Oare ce putea să iasă mare dintr-un om atât de înglodat și împotmolit în ignoranță? A ști înseamnă a putea: ce e de mirare atunci că puterea mea a rămas – o, chinuitoare amintire și remușcare – în gunoiul dorințelor moarte? Pe cine ar trebui să învinovățesc pentru această mfrângere necesară?

Pe mine însumi, mereu pe mine însumi, numai pe mine însumi. Dacă aș fi fost mai slab (pentru a nu visa) sau mai puternic (pentru a ieși învingător) n-aș fi ajuns în situația asta – de-a mă umili în fața celor pe care-i disprețuiesc! Nu cunosc oamenii⁴/usunt ignorant numai în ceea ce privește V lucrurile, ci și în ceea ce privește oamenii. Care era marele plan al vieții mele? Să acționez asupra speței din care fac parte, s-o transform în profunzime, s-o ridic de la condiția de animal la cea de om, și de la cea de om la cea de Dumnezeu, să inaugurez o nouă epocă în istoria lumii, să stabilesc hegira¹ mistică a umanității. Dar ca¹. Data la care a fost strămutat Mahomed de la Mecca la Medina (16 iulie 622), considerată începutul erei musulmane, (N. R.)²¹⁵să acționezi asupra oamenilor trebuie să-i cunoști, ca să transformi sufletele lor trebuie să știi cum să pătrunzi în ele cu înțelegere și iubire. Fără un contact direct și zilnic cu toți – cu oamenii de la oraș și de la sat, cu copiii de școală și cu muncitorii din fabrici, cu femeile care speră și cu cele care suferă, cu mai-marii pământului și cu cerșetorii desculți – nu e cu putință să determini

nici o acțiune care să-i smulgă din acest fel de viață pentru a-i împinge cu sila spre mai bine. Oricine vrea să descopere drumul spre inima lor și resortul acțiunilor lor, trebuie să cunoască dinainte gândurile lor cele mai ascunse, nevoile lor cele mai profunde, preferințele lor cele mai tainice. Psihologia îl poate înfățișa, în trei sute de pagini de carte sau în cele treizeci de cuvinte ale unei definiții, pe Omul filosofilor – omul exterior, acela care e la vedere, care se prezintă singur pentru ceilalți, pentru a se arăta și a se pune în valoare în fața tovarășilor săi, care poate fi recunoscut în câteva clipe și poate fi descris în câteva trăsături. Dar omul adevărat, omul real și concret, nu e paița simetrică a filosofilor, nici imaginea travestită a cunoscuților noștri. Apostolul, profetul, mesia trebuie să cunoască omul autentic care se ascunde îndărătul cuvintelor și îndărătul măștilor, trebuie să cunoască oamenii, nu omul, să-l cunoască pe omul acesta și pe celălalt, mii de oameni, unul câte unul, cu întreaga gamă a fizionomiilor lor intime, sentimentale și mentale.

Eu nu-i cunoșteam și trebuia, prin forța lucrurilor, să eșuez. Nu te poți face ascultat de către cei pe care n-ai vrut să-i asculți. Am fost un străin pentru ei, iar ei nu înțeleg vorbele unui străin. Nu-l pot iubi pe cel care nu s-a mistuit din dragoste pentru ei. Umanitatea e o femeie care nu se lasă înduioșată decât de către cel care-o adoră sau o înspăimântă.

De aceea am căutat și eu să cunosc oamenii, m-am străduit să mă amestec cu ei, să-i iau de braț, să ascult ce spun, să primesc mărturisirile lor involuntare.

Am vrut să încerc de toate: am intrat în casele celor săraci pentru a strânge capetele lor de acuzație; m-am oprit lângă cei care săpau, dădeau la rindea sau băteau cu ciocanul pentru a pătrunde spiritul muncii lor, pentru a ghici ideea pe care și-o făceau ei despre fericire; am urmărit oamenii necunoscuți pe străzile pline de lume pentru a iscodi viața lor; am vrut să mă apropii de domnii eleganți și bine-crescuți și am tremurat de frig și de ciudă în saloanele lor bine încălzite; am stat de vorbă cu chelnerii și cu hamalii; i-am făcut pe copii și pe mame să vorbească; am frecventat bisericile și m-am așezat lângă babele habotnice, îmbrăcate în negru, care murmurau în fața Maicii Domnului rugăciunile lor copilărești; am însoțit preoți în parohii și călugări în mănăstiri; am frecventat mereu școlile marilor discipoli și atelierile pictorilor necunoscuți; m-am aplecat peste registrele neguțătorilor și m-am întins la vorbă cu vânzătorii; am

convins femeile de stradă să-mi povestească viața lor; și am respirat aerul îngălat și înecăcios al birturilor economice și al cafenelelor de mână a doua pentru a auzi ce spun cei pe care voiam să-i îndrept pe calea cea bună.

Eu însumi am încercat să mă adaptez la viața altora: am bătut la mașină scrisori alături de 217 copiiști; am luat notițe împreună cu studenții; am jupuit cadavre alături de medici; am treierat grâul împreună cu țărani; am tras de căpăstrul catârilor împreună cu cărăușii; am luat masa și am flecărit cu duci și cu marchizi, am ținut în mână firul cu plumb al zidarilor și cazmaua salahorilor.

Dar toate au fost în zadar. Oameni, m-am apropiat de voi, dar nu vă iubesc. Nu pot să vă iubesc. Mă plictisiți, mă scârbiți. Și pentru că nu v-am iubit, nici nu v-am cunoscut, iar, necu-noscându-vă, n-am putut să vă salvez. Am fost singur și dedicat numai mie în mijlocul vostru, iar voi m-ați lăsat să fiu singur. Cuvintele mele nu v-au făcut să vorbiți, iar promisiunile mele nu v-au stârnit. Bine ați făcut.

O cumplită sfâșiere s-a încuibat în mine, ca în toți cei care au încercat să schimbe destinul vostru. Mă apropii de voi ca să vă cunosc, însă nici nu încep bine să fac lucrul ăsta, că mă năpădește scârba. Pentru a scăpa de această scârbă, ar trebui să vă transform; dar nu pot să vă transform pentru că nu știu cum anume sunteți făcuți. E un cerc vicios care pe mulți i-a sugrumat și i-a strivit. Fiecare iubește omenirea cu o dragoste fără margini, dar închis în singurătatea casei sale. Nici nu iese bine din casă, nici nu începe bine să aibă de-a face cu Petru sau cu Iuda, cu oameni care vorbesc și se mișcă pe stradă, că iubirea se preschimbă în dispreț și în ură. Atunci se îndepărtează din nou, iar în pustietate îmbobocește încă o dată dragostea față de toți oamenii, chiar față de Petru și de Iuda.

Acesta e cazul meu. Oameni, vă iubesc așa cum puțini alții o fac. Toată viața mea lăuntrică e 218 pătrunsă de această iubire adâncă. Aș vrea să vă văd mai mari, mai fericiți, mai curați, mai nobili, mai puternici. Iar visul meu cel mai drag era să fiu mântuitorul vostru, adevăratul și ultimul.

Însă dragostea asta e geloasă, ascunsă, bizară. Nici nu încerc bine s-o exprim, că-mi și îngheață cuvintele pe buze; nici nu schițez bine gestul de-a vă îmbrățișa, că ea se și preface în dezgust; nici nu simt bine răsuflările voastre pe obraz, că ea se și trage înapoi și se ascunde. E o dragoste cu totul intimă, numai a mea – o dragoste

solitară, egoistă, neputincioasă. În loc să se aprindă mai tare în apropierea celui iubit, tocmai atunci se risipește; în loc să se manifeste în dovezi de iubire, în cuvinte calde, ia chipul dojenei și biciul invectivei. Dragostea mea e făcută din scuipături și din bătăi. Nu puteți nici s-o înțelegeți, nici s-o acceptați.

În aceste clipe de nemiloasă sinceritate, nu pot să vă învinovățesc pe voi. Vina se află înăuntrul meu: sunt prea rece pentru a fi în stare să mă contopesc într-adevăr cu voi, ca iubitul cu iubita. În surâsul meu citiți o batjocură. În strân-gerea mea de mână e un pumn care freamătă. În zestrea celor violenți intră și omenia, iar eu n-am știut nici să vă iubesc, nici să vă biciuiesc îndeajuns.

În mine există numai intenții lipsite de forță și trebuie să-mi sfâșii pieptul de durere fără să am dreptul să vă cer un singur cuvânt de mân-ghere. Sunt un mic Prometeu care-și poartă în piept vulturul remușcării pentru că, furând focul, n-a știut să se ardă cu el decât pe sine însuși.²¹⁹Inspirația ~. Ryfh, dacă ar izbucni în mine dintr-odată, ca v[^]Vjt o vână multă vreme înăbușită și închisă cu forța, maiestuosul și adâncul torent al inspirației, dacă ideile ar țâșni în salturi fantastice până la cer, iar imaginile, sentimentele, scumpele cuvinte hotărâtoare ar cădea ca o ploaie răco-rindu-mi inima, mângâind, trezind, înduioșând inimile tuturor oamenilor!

Ah, dacă sufletul meu s-ar aprinde dintr-odată, ca un câmp de paie și de măracini, ca o pădure uscată și deasă, dacă gândurile ar ilumina cerul ca niște focuri de artificii desfășurate și cuvintele ar arde ca un foc adevărat, iar ideile ar sări din fuga penei mele ca scânteile dintr-un butuc aprins pe care-l lovești, ca să poată în sfârșit lumina și încălzi toate sufletele oamenilor! De ce să-mi fie refuzată mie, tocmai mie, care o doresc cu o nemărginită pasiune, această bucurie, această fericire, această grație?

Ah, dacă în aceste zile, după atâția ani de așteptare nerăbdătoare și de invocații nebunești, m-aș simți năpădit de o undă neașteptată de har supranatural, inimaginabil; dacă, în loc să scriu aceleași povești, să înșir vorbele obișnuite, să mă târâi cu greutate pe urmele unor gânduri obosite și cârpite, mi-ar ieși din gură adevăruri uimitoare, imagini miraculoase, armonii și pasiuni pe care nici un om nu le-a descoperit și nu le-a simțit vreodată! De atâtea ori, seara, la lumina roșie și tremurătoare a unei luminări sau la aceea calmă și albă a unei lămpi ascunse, am așteptat sosirea orei divine, așa cum îndrăgostiții mereu²²⁰amăgiți o așteaptă la miezul nopții pe frumoasa

care li s-a făgăduit. Treptat-treptat, rupeam foile neacoperite cu totul de litere mari, negre și grăbite, îmi frecam ochii cu mâinile și fixam prostește cine știe ce lucru banal, schițam ca prin vis profiluri de monștri și de bătrâni bărboși, rupeam alte foi și mă blestemam pe mine însumi, până ce mă ridicam dintr-odată și, aruncând deoparte scaunul și penița, mă prăbușeam pe pat, fără să fiu în stare să dorm, fără să fiu în stare să visez, fără să fiu în stare să uit.

Tot astfel de-o sută și de-o mie de ori: spiritul rămânea mereu închis și îndărătnic, sufletul mereu rece și mort, hârtia mereu albă, gloria mereu îndepărtată. Geniul nu era nicăieri, ecoul nu răspundea, inspirația nu se trezea: întuneric, tăcere, tortură.

Ce n-aș fi făcut, ce n-aș face, ca să fiu zguduit și trezit o clipă, ca să primesc dintr-odată misterioasa dictare a unei revelații! Să mă inspire Dumnezeu sau Diavolul, puțin îmi pasă, însă cineva mai mare ca mine, mai sănătos ca mine, mai pătrunzător ca mine, mai nebun ca mine să vorbească prin gura mea, să scrie cu mâna mea, să gândească cu gândirea mea! Datoriile mele (fDumnezeu nu vrea să vorbească prin -Z-^ gura mea: n-am să scriu o carte sfântă. Iar diavolul, care se simte atras de literatură, mă târăște cu ghearele în inima spaimelor.²²¹ Și totuși, mi-e teamă ca nu cumva cineva să vorbească prin gura mea. Nu mă cunosc încă pe mine însumi. Atât de mult m-am ciopârțit, că sufletul meu e acum împărțit și fărâmițat, fără viață, cu toate fibrele la vedere și încâlcite, ca în planșele de anatomie. Nu mă cunosc. Nu-mi recunosc vocea. Când vorbesc, nu-mi dau seama dacă cuvintele îmi aparțin sau dacă vreun suflet răutăcios stă ascuns în spatele meu.

Simt că sunt un datornic. Toți oamenii sunt datornici, dar numai foarte puțini își recunosc datoriile, iar cei mai mulți nu înțeleg să le plătească. Istoria spiritului omenesc e plină de polițe protestate. Noi îi mâncăm pe cei bătrâni, asemenea sălbaticilor din Pacific, însă nu întotdeauna suntem în stare să-i digerăm. Și totuși, vărsăturile care urmează după astfel de prânzuri le recunoaștem drept ale noastre.

Mă simt datornic. Aș putea să spun, în sens opus, ca sfântul Pavel: „Sunt dator grecilor și romanilor, evreilor și paginilor”. Aș putea să adaug încă o jumătate de duzină de popoare și socoteala încă n-ar fi încheiată. Sunt ca oamenii vârstei de aur: nu deosebesc ce e al tău de ce e al meu. N-am furat cu gândul de-a fura. Plagiatele nu-mi plac, numai cei foarte săraci și cei foarte bogați le pot săvârși. Însă am

respirat, am absorbit, am molfăit și am înghițit tot ce mi-a căzut în mână, iar acum nu mai pot face separația bunurilor. Sunt îmbibat tot de teoriile altora, îndopat cu cărți, saturat de articole, îngrășat cu vorbe și cu imagini. Sunt fiul culturii și al celorlalți oameni, deși aș vrea să fiu doar eu însumi.

Această indeterminare mă macină: aș vrea să știu cine sunt, care e contribuția mea personală²²² la tot ce-am făcut. Aș vrea să le dăruiesc ceva celorlalți oameni, după ce i-am furat. Aș vrea să adaug și eu ceva la civilizația care m-a hrănit. Aș vrea să mă regăsesc pe mine însumi: să fac socotelile și să plec cu bagajul meu propriu, chiar dacă acesta nu cântărește decât un dram. Îmi pun numele pe cărțile mele: dar aș vrea să știu ce-mi aparține cu adevărat și ce am luat cu împrumut. Am impresia că m-am plămădit atât de mult împreună cu alții, încât nu mai sunt în stare să-mi găsesc mădulele proprii. Cânt în cor și nu izbutesc să-mi aud timbrul vocii.

Sunt scârbit. Devălmășia asta mă plictisește, iar bănuiala că am furat mă tulbură. N-aș vrea să am datorii față de nimeni, aș face bucuros orice, numai să nu datorez recunoștință creditorilor mei. Vreau să fiu ea, eu singur, diferit, independent, fără legături, unic și legitim proprietar al meu și al lucrurilor mele. Sunt un Robinson fără insulă.

În schimb, atunci când recitesc ce-am scris, mă tem întotdeauna să nu mă trezesc într-o casă străină. Cutare cuvânt l-am luat poate de la un scriitor antic; cutare imagine poate fi o reminiscență de la altul; cutare idee e poate o altă față sau o continuare a unei teorii care nu-mi aparține; cutare tip mi-a fost poate sugerat de un roman pe care l-am citit, de un personaj în carne și oase; cutare vorbă de duh am împrumutat-o poate din discuția cu un prieten. Umbrele celor dispăruți și ale celor prezenți se strâng în jurul meu și aș vrea să pot arunca în față fiecăruia averea ce-i aparține, împreună cu câștigurile și cu dobânzile. Alții n-au asemenea scrupule: îi invidiez.²²³ N-aș vrea să iau nimic nici măcar din realitate, aș vrea să fiu ca păianjenul care-și trage toate firele operei din pântecul său. Urăsc albina, iar mierea ei îmi miroase a lucru furat. Aș vrea să fiu propriul meu datornic, numai al meu. Nici măcar înfățișarea cerului, chipurile oamenilor, plantele din păduri și casele din oraș n-ar trebui să-mi dea nimic. Nu mă pot lipsi de ele, și totuși mi-e rușine când le regăsesc în mine, în scrierile mele. Mi se pare că fără cer, fără chipurile oamenilor, fără copaci și fără case n-aș putea să spun

nimic, iar asta mă întristează. Aș vrea să fac gol în jurul spiritului meu, ca să văd de ce e în stare dacă e lăsat de capul lui. E o dorință absurdă, o vrere ridicolă, o încercare imposibilă: mulțumesc din suflet! Inșă nu pot să nu mă simt așa: anti-datornicul prin excelență, până la nebunie. Dar se-ntâmplă și mai rău: uneori mi-e frică să nu datorez chiar ceea ce numesc inteligența mea unor lucruri absolut străine ființei mele, și fizice pe deasupra. Dacă devin mai tăios după două cești de cafea; dacă fac asociații de idei cu mai multă ușurință după ce am golit un ceainic întreg; dacă devin vesel și paradoxal după câteva pahare de vin spumos; dacă mă simt mai nobil pe o culme înaltă de o mie de metri; dacă o muzică de cafenea, o fanfară militară sau o cadență simfonică mă fac mai sensibil și-mi stârnesc gânduri, imagini și fraze pe care n-aș ști să le evoc atunci când e liniște, o rușine neghioabă îmi cuprinde sufletul și am cruda bănuială că nu sunt decât o mașină cerebrală care produce ceea ce s-a băgat în ea, care are nevoie de combustibil și de esențe pentru a lucra, că nu eu sunt cel care gândește, ci cafeaua, ceaiul, vinul, oxigenul și sunetele gândesc și visează în mine. E poate o spaimă stupidă: sunt oameni care beau și ascultă ceea ce beau și ascult eu, și totuși nu fac ceea ce fac eu. N-are a face. Aceste lucruri negre sau galbene pe care le vâr în trupul meu au un anumit efect asupra mea: dacă nu le-aș lua, n-aș scrie ceea ce scriu și n-aș gândi în felul ăsta. Aceste substanțe fizice și străine sunt o parte din inspirația mea, sunt colaboratoarele operei mele, iar lucrul acesta mă face să turbez și să mă scârbesc. Să îi fiu dator lui Shakespeare e deja destul de plictisitor, dar să datorez ceva unei infuzii de cafea portorică sau dominicană sau de ceai de Ceylon e prea umilitor.

Nu știu câți oameni cunosc chinul blestemat de-a nu se regăsi pe ei înșiși. Grecii, cu al lor „cunoaște-te pe tine însuți”, și Ibsen, cu „fii tu însuți” mă enervează nemaipomenit. Cum să fac să mă cunosc pe mine însumi, dacă nu sunt în stare să mă regăsesc în această multitudine de oameni care mă înghesuie și pătrunde în mine din toate părțile? Cum să ajung să fiu într-adevăr eu însumi, dacă nu sunt în stare să mă recunosc, dacă nu știu care e sâmburele ireductibil, rămășița ultimă a personalității mele?

Nu caut un om, nu caut Omul: mă vreau pe mine însumi, numai pe mine însumi. Dar nu știu cine sunt, unde mă aflu și ce gândesc cu adevărat. Sunt silit să trăiesc cu eul acesta înfășat, îmbrăcat și îndopat de alții – să trăiesc pentru vecie ca un necunoscut. Iar lucrul

acesta e unul dintre cele mai aspre chinuri ale vieții mele nespuse de dure.225Bufonul (înainte de-a muri de foame și de frig, ca o vr>' pisică a nimănui, am să încerc toate meseriile. Mă voi duce să adun zdrențe de pe stradă, cu un coș în spinare; mă voi așeza la ușile bisericilor și ale cafenelelor ca să cer un ban de pomană; mă voi face paznic de closete publice; voi face ursul să joace la bălciurile de țară și, dacă chiar nu-mi rămâne nici o scăpare, voi deveni avocat stagiar. Dar există o meserie pe care n-o voi face niciodată, dar niciodată, chiar dacă mi s-ar porunci cu pistolul la tâmplă.

Aceea de scriitor-bufon, de scriitor care scrie pentru a distra lumea, pentru a face să treacă timpul celor plictisiți și hoinari, ticăloasa meserie a unui om care cât e anul de lung născocoște povești, inventează intrigi, caută aventuri, reîmprospătează amintiri, redactează romane, improvizează nuvele și înjghebează comedii pentru a-i face să râdă ori să lăcrimeze pe cei care-l plătesc și-l aplaudă.

Degeaba mai vorbesc despre frumusețe acești măscărici publici, care se prefac a fi nemulțumiți de plebe, în timp ce seara, pe întuneric, primesc pe furiș prețul distracțiilor lor. Vrând-nevrând, ei sunt curtezanii gloatei suverane, care vrea să uite de viața urâtă din timpul zilei; bufonii cu simbrie ai poporului; menestrelii ascultători ai burgheziei care, între ora siestei și ora plimbării, vrea să facă lectură. Cel care vinde ficțiuni literare e un servitor al celui care are bani și se226plictisește – un fel de mijlocitor care oferă o viață închipuită unuia care n-are destulă viață adevărată în el însuși. Ce deosebire este, prin urmare, între o țigară și o povestire, între o dramă și o carafă de vin? Fumând și citind îți alungi plictiseala așteptării, ascultând o comedie și îmbătându-te în lege începi să trăiești într-o altă lume, să visezi ceea ce nu există.

Insă este o deosebire: arta. Recunosc că s-ar putea spune lucruri extrem de frumoase și în felul acela, că s-ar putea crea opere care vor rămâne, cine știe cât timp, în amintirea oamenilor. Dar, până la urmă, în toate acestea există, în fond, ideea că, în primul rând, trebuie să distrezi oamenii și să-i înveselești, că e bine să le povestești orice pentru a-i împiedica să adoarmă, pentru a-i face să respire mai repede, pentru a ajunge mai sigur la inima lor și a-i face să înțeleagă, prin contrabandă, câte un mare adevăr.

Dar ce nevoie am eu să le procur plăcere oamenilor? Nu vreau să fiu bufonul nimănui! Și susțin că toată liota asta de scriitori de

romane, povești, povestiri, comedii și drame sunt simpli bufoni, oameni care trăiesc pentru a gădila imaginația celorlalți, după cum cântăreții le mângâie urechile, iar femeile – trupurile.

Aproape toți oamenii sunt copii, chiar și la șaiszeci de ani, și au nevoie de asemenea distracții; au nevoie de născociri și de aventuri, de pitoresc și de patetic. Scriitorii, chiar dacă ei înșiși nu erau copii, le-au făcut pe voie și s-au așezat în patru labe, cântând din trompetă călare pe mătură. Îmi pare rău că printre ei se află oameni ca Homer, Cervantes, Shakespeare, Dostoievski pe care-i iubesc foarte mult. Și ei sunt bufoni, ca și ceilalți, 227ce să vă fac? Și eu, când îi citesc și mă distrez ascultându-i, sunt un băiețuș prostuț care are încă nevoie de poveștile mămicii.

Îmi dau seama singur că sunt greu de mulțumit, plicticos și puritan. Cine s-a mai gândit vreodată că aceia care ne-au luminat copdăria și ne-au însoțit cu droaia lor de personaje vorbitoare în amurgurile melancolice și ispititoare ale adolescenței și ale tinereții ar fi niște butoni? Chiar și eu, atunci când nu sunt apucat de turbarea asta obscură care mă face să scuipe numai osânde și jigniri, mă îndoiesc de cuvintele mele și încep să cred că am fost nedrept, smintit și plin de răutate. Și totuși nu e așa. Gândiți-vă ce înseamnă un bufon: un om care-i distrează pe oameni. Cum îi distrează? Adesea făcându-i să râdă de nenorocirile celorlalți sau, în orice caz, slujindu-se de rele și de nefericiri nu pentru a stârni mila și oroarea, ci pentru a ațâța curiozitatea. Cazul vrednic de milă a doi îndrăgostiți morți înainte de-a se bucura de dragoste e un leac pentru a căsca de zece ori mai puțin pe ceas; disperarea unei mame, trădarea unei soții, cruzimea unui răzbunător, tristețea unui dezamăgit, nebunia generoasă a unui exaltat, sfârșitul cumplit al unui nevinovat; nu există rușine sau năpastă pe lume pe care povestitorul de profesie să nu și-o însușească, pentru a o oferi apoi domnișorilor și domnișoarelor care n-au destulă imaginație în viața de toate zilele, taților și mamelor care râd cu poftă pe socoteala lui Don Quijote și varsă o lacrimă peste întâmplările regelui Lear. Întreaga lor artă, care uneori e foarte mare, are drept scop să-i atragă și să-i încante pe leneșii cititori sau spectatori, în așa fel încât aceștia să fie într-adevăr transportați în afara micii lor vieți228personale, plicticoasă, josnică și umilitoare. N-aveți decât să luați cuvântul bufon în sensul cel mai nobil, mai mare și mai eroic pe care-l doriți, dar lăsați-mă să-i numesc așa pe toți aceia care, în nădejdea unei recompense – fie o

ramură de laur, fie un epigraf glorios, fie aplauze, fie zece mii de lire, bani gheață scriu ceva cu scopul de-a procura oamenilor o îndeletnicire plăcută.

Vi se pare asta o faptă vrednică de niște oameni care au conștiința demnității lor în această lume înfricoșătoare și adorabilă totodată? Credeți că aceia care văd puțin mai departe decât aceste vie-tăți-copii și care știu ce sfârșit ne așteaptă dacă nu vom fi în stare să învingem cu curaj destinul, creând o viață mai pură în fața amenințării neantului, credeți, zic, că tocmai ei ar trebui să încurajeze asemenea copilării și asemenea jocuri ale oamenilor și să-i facă să se oprească în fața teatrelor de carton unde se mișcă marionetele viselor, ca să asculte peripețiile închipuite ale unor fantasma imaginare?

De ce să avem atâta deplasată compătimire față de ei, de ce să cheltuim atâta geniu pentru a-i adormi și a-i amuza, când ar fi cu mult mai frumos și mai periculos să-i trezim cu urlete, să le punem în față întunericul, să-i lăsăm să spân-zure cu capul în jos în abis, și astfel să-i silim să se înalțe, să se descopere pe ei înșiși, să devină mai îndurerați, dar mai înalți, în fața universului care acum abia-i mai poate suporta.

Ce atâtea povești, ce atâtea basme, ce atâtea tragedii! Cine se plictisește n-are decât să joace cărți sau să se arunce în mare! Iar geniul să nu mai fie folosit pentru a face cadou lecturi distractive celor care n-au de lucru, ci pentru a pregăti un pământ care să cunoască numai durerile spiritului, populat de oameni care să nu se gândească să uite, ci să-și aducă aminte și să făgăduiască. Putină certitudine cer nici pâine, nici glorie, nici compătimire. Nu aștept îmbrățișări de la femei, bani de la bancheri sau elogi din partea celor „geniali”. De asemenea lucruri mă lipsesc, le câștig sau le fur singur. Dar cer și implor, cu umilință, în genunchi, cu toată puterea și pasiunea sufletului meu, puțină certitudine, doar una, o credință sigură, oricât de mică, un atom de adevăr! Vă rog și vă implor, pe tot ce aveți mai drag și mai de preț, pe viața voastră, pe dragostea voastră de azi, pe ideea voastră cea mai îndrăgită, să-mi spuneți dacă se află printre voi vreunul care să aibă ceea ce caut eu, dacă e cineva care să fie sigur, care să cunoască și să știe, care să trăiască și să se miște într-un adevăr. Iar dacă există și nu greșește, nu se amăgește, și dacă e la fel de generos pe cât e de norocos, să-mi spună și mie ce cunoaște și ce știe, să-mi destăinuiască sub jurământ și să-mi vândă pe cât vrea și cum vrea adevărul său.

Am nevoie de puțină certitudine – am nevoie de ceva adevărat. Nu mă pot lipsi de asta, nu mai pot trăi fără asta. Nu cer altceva, nu cer nimic în plus. Ceea ce cer e mult, e un lucru extraordinar: o știu. Dar îl vreau cu orice chip, 230cu orice preț, trebuie să-mi fie dat dacă există cineva pe lume căruia îi pasă de viața mea.

Asta e tot ce-am căutat în viață. Încă de copil, n-am trăit decât pentru asta. Am bătut la toate ușile, am căutat în ochii tuturor oamenilor, am întrebat buzele lor și am sondat mii și zeci de mii de inimi în zadar. În zadar m-am aruncat în viitoarea vieții, unde am fost gata să mă înec și să vărs, în zadar, mereu în zadar, mi-am distrus ochii cu cărțile vechi sau recente și mi-am lăsat mintea să vuiască de urletele filosofilor rivali; în zadar, mereu în zadar, am stârnit ecourile lăuntrice și am pregătit cu umilință căile revelației. N-a venit nimic și n-a răspuns nimeni.

N-a răspuns nimeni în așa fel încât să aline orice dorință și orice nevoie de-a mai întreba; n-a venit nimic care să-mi liniștească inima nerăbdătoare și să-mi îndestuleze sufletul însetat ca un deșert. Nu, toate încercările și eforturile au fost zadarnice: mulți pereți s-au prăbușit, multe ziduri au crăpat, unele încetul cu încetul, ca nisipul care se macină, altele cu zgomot mare, ca și când o nouă lume ar fi ieșit din pântecul celei vechi. Dar dincolo de fiecare perete se întindea doar golul, dincolo de fiecare zid se afla doar bezna, iar ecoul era atât de ciudat, că fiecărui da plin de speranță îi răspundea un nu obosit și fără margini.

Nimeni n-ar putea să spună că n-am avut curaj, încă îmi aduc aminte nopțile lungi, senine, petrecute sub cerul liber, cu iluzia infinitului în suflet, sub cerul și stelele care te umplu de sfințenie și-ți curăță gândul de culorile animalice ale zilei.

M-am aplecat peste lentila microscopului: și ce-am văzut? Ceea ce văd zi de zi cu ochiul liber:

231ființe mici, într-o lume mică, înghițindu-se una pe alta.

Au venit și oamenii credinței, și cei însărcinați să păstreze credința. Toate discursurile lor n-au izbutit să sădească în mine credința care se afla în cuvintele lor, iar acolo unde erau cuvintele, spiritul meu blestemat descoperea amăgire, orgoliu, iluzie, neștiință, prefăcătorie, trândăvie, calcul și tot ceea ce vrea să facă din Dumnezeu o slugă a omului.

Nici cu filosofii n-am avut noroc: cei mai buni erau grămățici care tot ascuțindu-și coasele făceau să cadă recolta uscată la pământ

înainte de-a o cosi, iar alții erau poeți care o luau pe arătură, energumeni lipsiți de grație, care desenau zi și noapte, în cetăți imaginare unde nimeni n-ar putea să trăiască, fațade lungi, înalte și bogate, îndărătul cărora nu se zărea nici urmă de odăi.

Nici un adevăr din nici o parte. Vreau să spun un adevăr din acelea care te fac să cazi cu fața la pământ, ca un trăsnet divin, și luminează cu o strălucire de nestins tot ce e în afară și înăuntru, omul și imaginea lui. Dar din nici o parte nu mi-a venit nici o certitudine. În fiecare lucru am văzut și reversul lui, și reversul reversului; toate ideile erau diamante și prisme, hermeși cu patru frunți și sfincși cu o mie de răspunsuri la zece întrebări. Despre nici un lucru nimeni n-a fost în stare să spună: e așa și nu altfel. La nici o problemă nu se poate răspunde într-un singur fel și numai într-unui singur. Fiecare om care vorbește are dreptate în felul său, iar cel care i se opune are și el dreptatea sa, are dreptate chiar și cel care li se opune primului, celui de-al doilea și unui eventual al patrulea. Rând pe rând ne vedem siliți să recunoaștem: chiar și nebunul²³² are argumentele sale, iar acestea trebuie ascultate cu înțelepciune.

Eu, sceptic? Nu, din păcate. Nici măcar sceptic. Scepticul e norocos: lui îi mai rămâne o credință -credința în imposibilitatea certitudinii.

El poate fi liniștit și, dacă-i convine, dogmatic. Dar eu nu. Eu nu cred nici măcar în deșertăciunea oricărei căutări, nu sunt sigur nici măcar de inexistența certitudinii. Între lucrurile posibile se află și următorul: ca adevărul să existe, iar cineva să-l cunoască. Ce are a face că eu nu l-am găsit și că nu-l cunosc? De azi înainte nu mai vreau să trăiesc așa: nu mai vreau să mă zbat, ca acum, între îndoială și negare, chinuit de o dorință mereu vie, zdrobit de o înfrângere mereu repetată. Vreau să mă ajute cineva, vreau ca omul care a ajuns să se liniștească să-mi dea și mie ceva din pacea lui.

Dar nu vorbe, vai, nu amăgiri, nu palavre, nu speranțe de copil sau trăncăneli muierști.

Vreau o certitudine sigură, chiar dacă e numai una! Vreau o credință nestrămutată, chiar dacă e numai una! Vreau un adevăr adevărat, oricât de mărunț, oricât de meschin, doar unul! Dar un adevăr care să mă facă să pun degetul pe substanța cea mai intimă a lumii; sprijinul ultim, cel mai solid; un adevăr care să se împlănte singur în creier și să nu mai permită perceperea a ceea ce îl

contrazice; într-un cuvânt, un adevăr care să fie o cunoaștere, o cunoaștere adevărată, desăvârșită, definitivă, autentică, absolută.

Fără acest adevăr nu mai pot trăi. Dacă nimănui nu-i e milă de mine, dacă nimeni nu-mi poate răspunde, voi căuta în moarte beatitudinea luminii depline sau pacea neantului veșnic.²³³Vreau rătăcînd clipe când mi se pare că o duc bine, că sunt fericit, când am curajul ieftin de-a uita întreaga joshnicie și grozăvie a vieții mele. Atunci mă tolănesc binișor, pe tăcute, fățarnic, în trîndăvia, în obișnuința, în viața leneșă, îmbelșugată, calmă a voastră, a tuturor, tovarăși pe care vă urăsc. E ceva rușinos și mă apucă un fel de silă mărturisind-o.

Eu nu sunt făcut pentru bucurie, nu trebuie să caut plăcerea: vai, mie, când cad în brațele călduțe și adormitoare ale fericirii! Dacă vreau să rămân credincios rațiunii de-a fi a sufletului meu, jurămîntului pe care l-am făcut născîndu-mă a doua oară, pactului pe care l-am încheiat cu viața și cu moartea, nu trebuie să mă abandonez și să prind gustul poșircii lăptoase a îndestulării comune.

Prea multă rînduială, prea multă pace, prea multă tihnă există acum în viața mea. În timp ce fiii omului n-au unde să-și odihnească oasele, eu am o casă cu cinci camere, într-un vechi palat, lingă niște grădini mereu înverzite, cinci camere luminoase, în care sunt paturi bune pentru dormit, fotolii largi ca să te așezi, farfurii adânci din care să mănânci. Sunt sărac și totuși nu-mi lipsește nimic. În fiecare zi supa aburește pe masă, iar pâinea bine coaptă crăntăne între dinți. Există pe lume un zâmbet chiar și pentru cel care vrea să fugă de el ca un fiu blestemat.

Azi toată viața mea e bine rînduită și aranjată. Mă culc devreme, dorm pînă dimineața,

²³⁴stomacul mistuie, prietenii mă iubesc, femeile mă caută, copiii și bătrînii își scot pălăria când trec pe lîngă mine. Toate merg bine, nimic nu lipsește. Toate merg bine și nimic nu lipsește pentru cel care privește numai din afară și-i judecă pe ceilalți luându-se pe sine ca măsură. Dar nu pentru asta am venit pe lume, nu pentru asta am acceptat să trăiesc, nu pentru asta douăzeci de ani la rînd mi-am martirizat și mi-am flagelat sufletul, așa cum un călugăr nebun își martirizează și își flagelează pieptul și spatele. Am rămas aici pentru că lumea e și mai înfricoșătoare decît neantul; am acceptat viața pentru că viața e și mai dureroasă ca moartea; m-am străpuns, m-am jupuit și m-am zdrobit pentru că numai în durere se ivește adevărul,

numai în spasme se nasc odraslele minții, pentru că în adâncul disperării se află singura voluptate care nu te-ngrețosează.

Nu vreau să fiu nici mulțumit, nici liniștit, nici fericit, nici bogat. Chem asupra capului meu toate nenorocirile, invoc nenumărate necazuri pe drumul vieții mele. Să-mi clănțâne dinții în gură de boală, să-mi fluiera vântul prin casă de sărăcie, dragostea să mă înșele, prietenii să mă părăsească, viermii să-și lase balele pe mine, frigurile și sminteala să-și dispute capul meu, dușmanii să mă urmărească și să mă lovească, cei dragi mie să moară în jurul meu, dintr-odată, fără un geamăt. Toată durerea lumii să se abată asupra-mi: numai în felul acesta se va vedea dacă sunt un om sau o zdreanță, dacă mă susține un suflet sau doar un schelet. Părul îmi încărunțește, obrații mi se scofălcesc, fruntea mi se umple de zbârcituri, lacrimile se pornesc să curgă, n-are importanță! 235 Numai în singurătatea disperată cresc florile pe care le caut eu, florile care nu se ofilesc niciodată, care nu se scutură niciodată, care-și păstrează mereu mireasma. Sfârșitul trupului mi e numai sufletul e deprimat, ci și trupul e v năruit și sfârșit. Prea mult timp am cântat: spirit! Spirit! Iar la el nu m-am gândit deloc și l-am încălecat, ca pe-o mărtoagă îndărătnică, lovind-o cu pintenii și smucind-o de zăbală. Speram s-o îmblânzesc, socoteam că o voi învinge, că o voi înșfăca de piept și că o voi stăpâni fără a-i arunca măcar o privire, iar acum se răzbună, simt că sfârșitul e aproape și că acest schelet cu oase lungi, îmbrăcat în puțină carne, dă semne de destrămare, de întoarcere a țărâni în țarină.

În primul rând ochii. Mi i-am distrus încă de copil, citind la lumina unei luminări sau la aceea, mai liniștită dar mai slabă, a unui opaiț cu untdelemn, care aproape întotdeauna, spre miezul nopții, se stingea încet-încet, lăsându-mă în întuneric, în fața mucului scârbos, care fumea încă din câteva fire roșii. I-am jertfit în zilele de iarnă, în amurgurile leneșe (ce ciudă te cuprinde când trebuie să abandonezi la jumătate o pagină care te captivează și să te ridici din scaunul cald pentru a căuta chibriturile!), în sălile întunecoase ale bibliotecilor învechite, încăpățânându-mă să citesc și să scriu cât încă mai puteam să ghicesc forma

236 literelor, cit încă mai puteam să scriu aproape pe pipăite, pe hârtia neliniată! Iar adesea dimineața, când zorii abia pătrundeau printre obloane, înhățam din nou cartea abandonată seara, de nevoie, și citeam culcat, până ce scârba de căldura animalică a așternutului mă izgonea în frigul străzii și la treburile obișnuite.

La lumina săracă și roșie a nopții sau la lumina puțină și vie a zorilor, ochii se forțau: pupilele se dilatau peste măsură, pleoapele se înroșeau. Apoi, tot timpul zilei, simțeam un fel de amorțeală și lacrimi alunecându-mi de-a lungul obrazilor. Atunci nu-mi păsa, dar acum, de la o vreme, nu mai izbutesc să deslușesc ce se află pe vârful unui munte și, chiar de la numai câțiva pași, nu recunosc o față prietenească și familiară. Nu mai văd: nu văd decât de-aproape și cu ajutorul unor lentile puternice. Pentru mine lumea și-a pierdut culorile cele mai vii și contururile sale tăiate cu precizie. Văd totul neclar, ca printr-o ceață ușoară, ușoară deocamdată, dar răspândită peste tot și continuă. Seara, din depărtare, toate figurile îmi par șterse: un bărbat cu glugă poate să-mi pară o femeie, o mică flacăra liniștită – o dâră lungă de lumină roșie, o barcă alunecând pe fluviu – doar o pată neagră deasupra torentului. Chipurile sunt pete clare, ferestrele – pete întunecate pe case, copacii – pete obscure și compacte care se înalță din umbră, și cel mult trei-patru stele, dintre cele mai mari, strălucesc pentru mine pe cer.

Și dacă s-ar opri totul aici! Dar mi-e frică să nu orbesc. Mi-e frică să nu văd din ce în ce mai puțin, iar în cele din urmă nimic! Îmi închipui cu spaimă ce-ar deveni viața mea! Toată puterea² 37 mea stă în inteligență, nu am prieteni decât printre cei morți, nu am altă plăcere decât aceea a cărților. Să nu mai pot citi? Să nu mai văd frumoasele litere rotunde, elzevire, cursive, care mi-au dăruit atâtea bucurii, care m-au învățat tot ce știu, care au transmis altora o umbră din ceea ce era mai puțin josnic în mine însumi. Să aștept bunăvoința altora, să citesc cu ochi străini, să depind de alegerea, răbdarea, compătimirea altora. Iar în preajma mea întuneric, numai întuneric! Negru și întuneric din toate părțile, pentru totdeauna! Eu, cu gândirea mea, singur în mijlocul întunecimilor, până la moarte! Nu cred cu toată seriozitatea în asta, dar mă gândesc din când în când, ca la un lucru sigur, de mult stabilit, o chestiune de zile sau de ani. Încerc să trăiesc această viață nenorocită pe care pot s-o prevăd. Uneori, dacă strada e pustie, închid ochii și continui să merg – ezit, nu merg drept, simt lângă mine reliefurile și tencuiala zidurilor, iar sub picioare, lespezile care fac să răsune pașii. Aș putea oare să ajung așa până acasă? Dar deodată aud un zgomot: o trăsură, un trecător. Deschid ochii: lumea nu e pierdută. Încă mai văd: sunt salvat! Închid din nou ochii și, prin întuneric și plin de bucurie, îmi reiau drumul și ajung la țintă.

Dar e în zadar: voi orbi cu siguranță, o simt. Încă de pe-acum spațiul s-a rupt pentru totdeauna în câteva locuri. Mici pete întunecate dănuiesc și se rotesc înaintea mea, și nu există nici o lentilă care să le facă să dispară. Când se vor lărgi și se vor contopi, peste minunata lume a soarelui și a culorilor se va lăsa pentru mine cortina neagră și definitivă a orbirii – și toate se vor sfârși.²³⁸ Dacă nu voi muri orb, voi muri paralizat: nervii îmi sunt ferfeniți, iar creierul îmi e beteag. De câțiva timp am semne clare: dureri și amorțeli la un picior, involuntare tremurături în degete, junghiuri puternice în cap. Uneori simt că ceva mi se topește sub țeastă. Dacă vreau să gândesc, totul se amestecă și se îngreunează și mi se pare că toate obiectele aleargă cu o viteză amețitoare, rămânând în același timp înaintea mea; ideile dispar dintr-odată, fără să reușesc să le întorc înapoi, și câte un cuvânt idiot, câte o imagine nesemnificativă se ivesc și se înfig cu putere în mintea mea și nu mai vor să se întoarcă în întunericul inconștientului. Aerul mă apasă ca și când aș ține pe creștet bolta cerească, iar în cap simt un gol și o durere și nu pot să gândesc, nu sunt în stare să lucrez, nu mai vreau să știu nimic. O cumplită oboseală de om trândav, o lipsă de poftă spirituală, ca a unuia care a băut tot și a vomitat tot, o ură față de orice idee și față de orice chip uman mă fac de disprețuit și de compătimit în propriii mei ochi.

Nu numai o dată am leșinat, acasă și în altă parte. Iar apoi, poftim interminabile zile de convalescență, de odihnă silită, de nespuse umilințe, de turbare neputincioasă, de eforturi fără nici o direcție. Nimic nu reușește să mă galva-nizeze: nici cafeaua, nici ceaiul, nici vinul, nici cuvintele bune ale prietenilor, nici mângâierile femeilor. Savurez dezgustul și mă scufund în neant. Vreau doar atât, să vină noaptea și somnul adânc, nesfârșit, animalic, până-n plină zi.

Din când în când am momente de rătăcire: toane, dezzechilibru, idei fixe. Iar mai înspăimântătoare

²³⁹decât toate e o învălmășeală, o apăsare, o greutate în creier care nu e numai durere de cap, ci și boală a spiritului, anemie a sufletului, rușine mută din cauza odihnei pe care o urăsc, dar care mi-e necesară. Uneori mi se pare că n-am să mai pot apuca firul gândurilor și se încinge un adevărat dans curgător, rapid, plin de urlate, de idei răvășite, de figuri imposibile, de fărâme de fraze, un dans care mă târăște și mă face să uit de mine însumi în tumultul propriilor mele creaturi – vălmășag de lumini care apar și dispar într-

o mare de întuneric – apoi oboseala amortită a celui care nu mai are nimic de făcut într-o lume ce nu mai e a sa și vrea doar să mănânce, ca să ajungă din nou la vigoarea sănătății trupești. Într-o bună zi, criza nu va mai trece – iar o parte a trupului va rămâne înțepenită pentru totdeauna și creierul nu va mai lucra, nu va mai gândi, nu va mai vedea ceea ce vede, nu-și va mai aminti ceea ce a văzut, nu va mai fi în stare să pătrundă gândurile celui alt, să lege și să exprime gândurile proprii. Va fi perindarea nătângă și înceată a câtorva imagini banale, desprinse din ansamblu: ceva alb, ziduri văruiete, șorțuri candido și cerul fără taine, liniștitul du-te-vino al unui ospiciu cumsecade, al unui ospiciu cu plată. Sau poate urletele furioase, spaimile cumplite și nopțile pline de vedenii și de țipete în întunecimile minții și ale încăperii? Sau poate stingerea lentă și inconștientă, când nu mai înțelegi, când nu mai pricepi, când nu mai știi nimic, niciodată, când nu-ți mai dai seama nici măcar că nu mai înțelegi. Iar apoi, sfârșitul. 240 ALLEGRETTO CÂT TIMP VA FI ZIUĂ, VOM STA CU FRUNTEA SUS ȘI NIMIC DIN CEEA CE PUTEM FACE NU VOM LĂSA SĂ FIE FĂCUT DUPĂ NOI.

GOETHE Moartea (fJ) cine-a spus că trebuie să mor? Să mor?

— Z-'Așadar și eu, la rândul meu, va trebui să încetez dintr-odată să mai respir, să mai văd, să mă mai mișc, să mai sufăr? Va trebui să fac precum ceilalți? Precum toți ceilalți? Toți oamenii mor. Foarte mulțumesc: oare acesta vi se pare un motiv suficient? N-are decât să moară cine vrea să moară: eu sunt eu, n-am nimic cu ceilalți.

Nici vorbă! Aici trebuie să fie o greșeală, o cumplită neînțelegere. Ce motiv ar exista ca să dispar și eu, în mod stupid, ca oricare altul? Oare nu știți că eu port în mine lumea întreagă? Nu vă dați seama că dacă mor nu mai există nici ploaia care cade și bate-n frunze, nici soarele minunat și fierbinte care ne arde pielea, nici pajiștea verde și albă care face valuri de umbră când o atinge vântul, nici imensa boltă albastră, nici boul pașnic și bălan, nici madonele înrămate în aur din fundul bisericilor întunecoase, nici cântă-rile pline de dor ale fetelor părăsite, nici giuvaie-rurile care scânteiază-n vitrine, seara, sub lumina roșiatică a felinarelor?

Lumea întreagă, cu toate frumusețile și ororile sale, cu ideile și trupurile sale, întreaga lume se află aici, înăuntrul meu, și ar fi nimicită dacă aș muri. 243 Cum așa? Să ajung și eu, ca și ceilalți, un trup țeapăn, un stârv puturos, un cuib de viermi, un pumn de

pulbere, o mână de țarină? E oare cu putință să-mi închipui despre mine așa ceva? E oare posibil ca lumea să moară odată cu mine? Și e oare drept ca tot ceea ce port în mintea și în sufletul meu, ca toată această nemărginită colcăială de gânduri și amintiri, de imagini și chinuri să se sfârșească, să se oprească pentru totdeauna? Cum aş putea să-mi închipui că lumea va continua să existe, din moment ce nu sunt în stare s-o gândesc decât cu gândul meu?

La o parte, deci, amăgitori vicleni și răutăcioși, fiare înfometate de morți! Eu nu pot să mor, nu vreau să mor, nu voi muri niciodată.

Credeți oare că țin la viață pentru că sunt fericit, mulțumit, satisfăcut, pentru că mă scald în huzur și în bani? Nici vorbă de așa ceva! Sunt cel mai nenorocit și mai mizerabil om din lume: nu sunt iubit, nu sunt bogat, nu am prieteni, nu sunt frumos, nici puternic. Puține plăceri am cunoscut în viață, rareori m-am bucurat, adeseori am plâns, aproape întotdeauna am suferit. Și totuși nu vreau să mor. Nu, categoric nu, vreau să mai trăiesc, să trăiesc mereu.

Degeaba mi se fâgăduiesc alte vieți în alte lumi – o viață mai frumoasă, mai calmă, mai luminoasă. Eu nu cunosc decât lumea aceasta, pământul acesta, viața aceasta urâtă, agitată, întunecată și pe aceasta o vreau, pe aceasta o doresc, pe aceasta o cer pentru totdeauna. Vreau chiar această viață pe care o trăiesc, nenorocită, plină de lipsuri, melancolică, tristă – această viață dureroasă a mea. Să văd doar cerul, chiar printr-o jumătate de fereastră, să aud cântând o pasăre în diminețile de primăvară, să văd cum râde un copil sau o femeie, să pot scrie câteva cuvinte pentru cei care mă iubesc, să pot urmări umbra neliniștită a unui copac pe zidul albit de razele lunii, într-o noapte de august. Tocmai pentru aceastagreu, cred, să găsești un alt om care, de-ai (y lungul vieții sale, să fi dat un faliment mai mare ca mine. Nu mai am nimic de pierdut. Toate firele și toate punctele de sprijin care-i susțin pe alții, pentru mine sunt tăiate – și cele care coboară din cer, și cele care ne pironesc pe pământ. Am atins fundul de iad al răului – am renunțat, a trebuit să renunț – am părăsit și am fost părăsit.

Știința nu-mi este de-ajuns, oamenii mă scâr-besc, femeile și mai mult, de literatură mi-e greață, inspirația nu vine, gloria îmi face rău, viața mea e murdară și plicticoasă, trupul mi se destramă, iar dorința mea, singura și cea mai mare, dorința puterii supreme, nu mai e acum nici măcar o dorință. Toate tablele de valori s-au risipit în aceste zvârcoliri lăuntrice, toate speranțele și-au pierdut culoarea în

întunericul acestor ani, ancorele posibile de salvare nu sunt decât niște cârlige care mă țin legat de pământ, de o viață lipsită de orice promisiuni și ispite. Reprezentația s-a sfârșit, culisele au fost întoarse cu fața la perete, luminile s-au stins, cântărețele și-au scos veșmintele

245de regine și au plecat cu trăsura, îmbrăcate în negru. Instrumentele sunt aici, părăsite și fără glas, lângă partiturile închise, care nu se vor mai deschide niciodată. Ultima serbare s-a sfârșit cu ultima notă care vibrează încă în aer, pentru a da tonul acestei tăceri prea găunoase. Nu mai există decât două drumuri: imbecilizarea totală sau nimicirea.

Și totuși mai simt în mine o mare poftă de viață. Nu vreau să mor. Vreau să-mi refac și să-mi reîncep viața. Vreau să găsesc alte rațiuni de-a trăi. Chiar de-aș trăi suspendat în gol, fără nici o susținere de sus, fără nici un reazem din spate, fără cărje la subsuori – numai să mai trăiesc, să trăiesc mereu, să trăiesc în adevăratul sens al cuvântului, să trăiesc cu ochii și cu mh-nile, cu creierul și cu ficatul, să mai trăiesc încă zece, douăzeci, treizeci de ani, până ce voi fi în stare să-mi agonisesc bucata mea de pâine în cuptorul lumii și să-mi rostesc cuvântul în corul disonant al tuturor oamenilor.

Nu vreau să mor, nici de tot, nici pe jumătate: nici ca suflet, nici ca trup. E în mine ceva mai puternic decât toate înfrângerile, în mijlocul inimii mele e înfiptă o stâncă ce rezistă în fața tuturor furtunilor care au bătut-o în ultimii ani. E un animal care vrea să mănânce, sunt două picioare care vor să umble, e un cap care vrea să gân-dească, o mână care vrea să scrie. Dar pentru ce anume? În numele cărei credințe? În vederea cărui scop? Animalul nu știe, animalul nu e intelectual, animalul nu e religios, animalul nu pricepe nimic, dar nu vrea să se dea bătut. Dacă steagurile au fost coborâte, rămân încă zidurile; dacă cuvintele nu mai corespund cu faptele, atunci²⁴⁶la dracu' cu toate cuvintele și trăiască faptele! Fapta rezistă și există, fapta e ceva ce nu poate fi respins, ceva atotputernic, fapta nu vrea să moară.

Nu numai sângele nu vrea să audă de oprire. Propriul meu eu, care treptat-treptat a închis toate ferestrele spre posibil și trebuie să renunțe acum la cea din urmă, la cea care dă spre imposibil, nu vrea să plece. Stă în întuneric, fără vlagă și fără pofte, dar nu vrea să dispară. Așteaptă întruna. Nu speră nimic, dar așteaptă. Dacă s-ar ivi

un rău și mai mare, l-ar accepta, dar nu vrea să se arunce peste pragul de unde începe neantul, fără a avea măcar speranța durerii.

Eul cel mai profund e cu totul strivit și martirizat, dar își iubește martiriul, pentru că îi dovedește că există, că se opune la ceva. Faptul de-a fi urmărit în felul acesta de către destin îi oferă certitudinea că se află în el ceva ce poate fi luat drept țintă, îi dă conștiința importanței sale în univers. A coborât până în adâncul genunii. Nu mai poate să se miște: trebuie să-și sape groapa acolo sau să se înalțe din nou spre lumină. Altă soluție nu există. Și atunci omul sfârșit se ridică și începe un nou capitol.

Însă acest nou capitol nu seamănă deloc cu celelalte. Lucrurile pe care le-am negat rămân negate: visurile abandonate nu le chem înapoi, ambițiile pe care le-am disprețuit le resping și acum, pe oamenii de care mi-a fost silă îi țin și astăzi la distanță, țelurile care mi-au orbit o clipă ochii rămân mereu îndepărtate. Dar ce importanță are? Începe un nou drum, secretul e cunoscut. Mi se prezintă o ultimă posibilitate de mărire și n-o

247resping. Numai de dragul ei deșertul înflorește în tăcere, iar ochii, rușinați sub pleoapele roșii, scânteiază. Pot încă să fiu un erou. Am nevoie de propria mea stimă ca să nu fiu silit să mă nimicesc, și tocmai acest nimic mă salvează.

Pentru mine nu mai există nimic: sunt nihilistul desăvârșit. Nu mai sunt convins de nimic: sunt scepticul desăvârșit. Nu mai cred în nimic: sunt ateul absolut, definitiv, complet, ateul care nu îngenunchează nici măcar în fața credințelor laice, raționale, filosofice și umanitare care au luat, cu stângăcie, locul credințelor antice. Știu că din toate eforturile noastre nu va ieși nimic, că sfârșitul tuturor e nimicul, că răsplata oricărei lucrări va fi, la sfârșitul secolelor, nimicul și iarăși nimicul. Știu că tot ce am construit va fi distrus, că din arderile noastre nu va mai rămâne nici măcar cenușa, că idealurile noastre, chiar atinse și depășite, se vor prăvăli în veșnicul întuneric al uitării, în golul neființei. Nu port în inimă nici o speranță, niciuna; nu pot să le fac altora sau mie însumi nici o promisiune, niciuna; nu pot prevedea nici o răsplată pentru faptele mele; nici un rezultat al gândurilor mele. Viitorul, acest vrăjitor al omenirii, această cauză perpetuă a tuturor efectelor, nu e pentru mine decât perspectiva nimicirii.

Și totuși, în fața acestui spectacol înspăimântător, a acestei deznădejdi cumplite, a acestei goane spre abis, nu întorc fața, nici nu

dau înapoi. Consimt să mai trăiesc. Tot ce voi face va fi inutil, dar tocmai pentru aceasta mă simt îmboldit s-o fac. Nimicul – nimicul propriului meu eu, al operei mele, al lumii întregi – e punctul de sosire²⁴⁸ al tuturor eforturilor mele, dar tocmai pentru aceasta voi continua să mă străduiesc până când țarina mă va chema în întunecata ei odihnă.

Vreau să reneg întregul meu trecut utilitar. Toți oamenii caută o recompensă, o plată pentru ceea ce înfăptuiesc. Până și faptele care par mai spirituale – acte de creație, acte de credință, de iubire – își așteaptă evaluarea, cer, mai curând sau mai târziu, să fie plătite. Nimeni nu face ceva pentru nimic. Chiar și religiile, chiar și artele, chiar și filosofii sunt întemeiate pe câștig. Operele umane, fără nici o excepție, sunt polițe care vor să fie plătite. Scadența va fi mai lungă sau mai scurtă, dar ziua socotelilor va veni odată. Dacă oamenii ar ști cu siguranță că faptele lor nu vor fi plătite nici mai curând, nici mai târziu, nimeni n-ar mai face nimic.

În trecut, eu însumi am fost cel mai avid după asemenea câștiguri. Voiam să mi se dea totul pentru puțin, voiam ca pentru câțiva ani de singurătate, de căutare, de asceză să mi se dea drept plată atotputernicia veșnică. Nu căutam spiritul de dragul spiritului, ci spiritul din care să fac pâr-ghia materiei, instrumentul posesiei terestre.

Dar acum, când toate au scăzut în ochii mei, acum când cunosc doar insolvabilitatea radicală a infinitului și inutilitatea oricărei oboseli, acum îl desființez în mine pe omul interesat, utilitarist, hrăpăreț și rapace, îl suprim pe jidov, pe cămătar, și consimt să trăiesc tocmai pentru că viața e fără simbrie, continui să gândesc tocmai pentru că gândirea nu va putea să fie niciodată salariată.

Omul disperat descoperă chiar în adâncul disperării sale noul temei pe care să se înalțe deasupra²⁴⁹văii plângerii. Omul care nu mai are încredere în nimic și în nimeni găsește în tragica vacuitate a spiritului său forța de-a crede în sine, în clipa prezentă a eului său și a lumii sale. După orgia durerii, se ivește din nou, din chinuri, posibilitatea bucuriei: din moment ce nu mai aștept nimic, nu voi mai avea dezamăgiri, nu voi mai avea deziluzii în fața faptelor trădătoare.

Omul singur, absolut singur, absolut despuiat, care nu cere nimic, care nu vrea nimic, care a atins culmea dezinteresului prin clarviziunea eroică, nu prin renunțare oarbă, se întoarce spre lumea care – pentru el – e dezgolită ca o livadă arsă, ca un oraș devastat,

spre lumea care nu mai are obiective, aziluri sau refugii, și-i spune: Cu toate că nu-mi promiți nimic, sunt încă de partea ta, îmi unesc încă forțele cu tine, te însoțesc și te oglindesc de-a lungul drumului tău.

Cât timp așteaptă ceva din partea universului, omul e un negustor care umblă să primească, schimbă bani și face troc, se înfurie când dă greș și se sinucide dacă nu i se dă ce e al lui, dacă polițele nu-i sunt plătite, dacă încasările sunt mai mici decât cheltuielile. Dar omul care a renunțat la orice răsplată și lucrează pentru ceea ce e sortit pieirii știind că totul va pieri, acela e singurul om demn, cu adevărat demn să locuiască împăcat în acest univers. El singur e nobil în fața samsarilor care-l înconjoară, chiar dacă aceștia au scris pe firmele prăvăliilor lor numele cele mai pure, mai ideale, mai metafizice.

El face, dar nu pretinde ca alții să facă pentru el; dă, știind că nu va primi niciodată; aspiră spre înălțimi, știind că nu le va atinge; se oferă pe sine însuși întreg, știind că nimeni nu-i va da prețul ce i se cuvine. Dar tocmai în asta stă tragica sa măreție, în asta stă dezumanizarea sa, care-l reține încă printre oameni.

Celelalte bucurii îi sunt refuzate: nu are, așa cum au cei care cred în viață, în umanitate și în adevăr, consolări, promisiuni și miraje care să-l susțină și să-i facă drumul mai puțin anevoios. Nu poate conta decât pe puterea sa, iar sentimentul acesta – că e atât de puternic, încât se poate lipsi de tot restul lumii – îl umple de o amară, dar sănătoasă voluptate. Ce mare curaj e să trăiești când crezi cu tărie că idealurile tale vor deveni realitate, că un paradis oarecare - terestru sau ceresc – te așteaptă pentru a te răsplăti pentru eforturile tale! Adevărata noblețe a omului, eroismul său cel mai mare constă în a ști să trăiască până atunci când toate temeiurile vieții sunt distruse în el, până și atunci când vălurile și cârjele care fac posibilă viața tuturor au fost aruncate la o parte.

Prin această noblețe, prin această măreție, prin acest ultim și disperat curaj, scap în același timp de moarte și de mediocritate. Reîntoarcerea la pământșadar, trăiesc din nou. Dar singur, cumplit și singur. Trebuie să-mi refac viața pe noi făgașuri – o viață cu totul a mea, o adevărată viață nouă. Nu am alți tovarăși decât pe mine însumi. Nu există nici o mână care să mă susțină

251când o întind pe-a mea, în salturile urcușului. Pământul e plin de glasuri, dar e vorba doar de „evangheliile” cu care am prânzit

și am cinat și care nu-mi mai spun nimic. Sunt pentru ceilalți, pentru cei neeliberați.

Totuși, pentru a mă îndrepta, trebuie să-mi înfig rădăcinile undeva. Nu mă am decât pe mine însumi, dar e bine ca acest eu însumi al meu să fie legat mai strâns de o parte a universului. Nu sunt un om metafizic și absolut, suspendat într-o atmosferă de concepte. M-am născut într-un anumit loc, aparțin unei anumite rase, am în spate o istorie, o tradiție. A aduna și a concentra propriul meu eu înseamnă a mă pune în contact cu pământul meu de baștină, cu poporul meu, cu cultura din care, vrând-nevrând, am apărut.

Trebuie s-o iau din nou de la capăt, să renasc, adică să mă întorc la matricea dintâi, la patria mamă. Cât timp am fost doar un maniac al celebrității, patria mea era lumea sau, ca să fiu mai precis, biblioteca mea. Dar astăzi, când vreau să-mi refac casele și să-mi pun din nou în mișcare sângele, trebuie să mă întorc la rădăcinile cele mai adânci ale ființei mele concrete.

În acest scop am vrut să reînnoiesc cunoștința cu țara mea și, regăsind-o, mi-am descoperit și mai bine sufletul. Doctorii recomandă anumitor bolnavi aerul locurilor natale. Printr-o întâmplare fericită, convalescentul din mine s-a întors să-și umple pieptul cu aerul de la țară și s-a simțit bine. Atâta timp cât m-am cufundat în cultura teoretică universală am rămas om de casă și de oraș. Am părăsit natura sau, dacă m-am dus la țară, n-am văzut-o, n-am îmbrățișat-o, n-am iubit-o. Căci chipul ei de o neasemuită²⁵²frumusețe nu se vede decât de sus, de dincolo de sulimanurile făinoase ale orașului. Am regăsit în munți acest chip rumenit de soare, îngălbenit de lună, albit de zăpezi, împrăștiat de flori, brăzdat de vânt – deloc îmbătrânit, mereu tânăr, mereu același, cu un surâs care nu înșală.

N-are nici un rost să-mi storc propriul eu amortit, ca să fac din el un zeu atenian sau un colos scandinav. Atâta timp cât sunt creier și numai creier, stau de vorbă cu chinezul și cu misticul arab, cu profesorul neamț și cu eseistul englez, cu iacobinul și cu sofistul grec. Sunt din toate timpurile și din toate neamurile: înțeleg și sunt înțeles. Cuvintele mele sunt jetoane internaționale pe care le pot cheltui în orice piață.

Dar când mă ghemuiesc cu totul în mine, cu sufletul și cu trupul, cu creierul și cu inima, și vreau să mă implânt într-o rasă și să mă înfig într-un secol, simt foarte bine că sunt de-aici, numai de-aici și din timpul acesta. Orice-aș face, sunt un om născut în

Toscana, între toscani, între priveliști și valori toscane – un om născut în Toscana în 1881, care a împlinit douăzeci de ani în primul an al secolului al XX-lea și care scrie în acest an, 1912. Sunt toscan, nu numai italian. Adevărata patrie a fiecărui om nu e de fapt regatul sau republica din care face parte. Italia e prea mare pentru fiecare italian: patria naturală nu poate fi decât mică. Până și în Franța, țara cea mai unificată din câte au existat vreodată, pentru breton, provensalul este un străin, iar normanzii și lorenii rămân normanzi și lorenii chiar și în inima Parisului.

Eu mă simt profund toscan. Venețienii sau napolitanii îmi sunt străini: nu mă simt bine cu

253ei, îmi dau seama că nu facem parte din aceeași rasă. Nu e de-ajuns să scrii în aceeași limbă și să te conduci după același cod, pentru a spune că ai aceeași patrie.

Chiar printre toscani mă simt adesea străin și izolat. Dar prin Toscana înțeleg, înainte de toate, țara toscană, munții, dealurile, râurile, orizonturile acestui ținut care începe de la turnurile trandafirii ale Apuanilor și se sfârșește jos, în vasta și solitara Maremma, între marile culmi ale Apeninilor și răsufarea verde a mării Tirenene. Înțeleg cerul acesta nespus de frumos chiar și atunci când e urât, paloarea forțată a măslinilor, lăncile negre ale chiparoșilor, ghirlandele încărcate ale vițelor-de-vie sus, pe coline, văile pustii și pietroase, unde cresc numai scaieți albaștri și ginestre galbene.

Când spun Toscana, mă refer apoi la mării toscani și la geniul lor. De la străbunii etrusci, întinși ca pentru veghe în mormintele lor, pașnici și subtili ca niște prezicători, care au adus din Orient iubirea pentru viitor, mistere și arte, care i-au învățat pe romani ce înseamnă civilizația și au înscris între granițele lor locul ce avea să fie Italia, cea mai rodnică în oameni mari, până departe, la vigoarea lui Dante, la uscăciunea lui Machiavelli, la grozăvia lui Michelangelo, la curiozitatea lui Leonardo, la pătrunderea lui Galileo. În toți aceștia se simte o undă de realism robust de tip popular, sobrietatea, sănătatea, limpezimea, măreția lipsită de trufie și emfază, austeritatea fără urmă de bigotism sau rigiditate. Există un geniu toscan care provine de aici, cu toate caracteristicile sale, care se deosebește de toate celelalte genii, italiene sau străine, și cu care mă simt în deplină armonie.

A mă regăsi pe mine însumi a însemnat așadar a regăsi Toscana în natura și tradiția ei. Nu numai drumurile din jurul Florenței,

înghesuite între ziduri cenușii și grilaje boierești, ci potecile păstorilor sus, pe culmile Apeninilor, în intimitate cu cerul, cu pădurile la picioarele mele. Nu numai înălțimile citadine de pe Viale dei Colii sau dell Incontro, ci cocoșele de pe Pratomagno și culmile de pe Alpe della Luna. Mi-am găsit un colnic ascuns și necunoscut care se află în același timp în inima și la marginile Toscanei. E învecinat cu izvoarele Tibrului, aproape de pădurea unde a suferit Sfântul Francisc, de castelul unde s-a născut Piero della Francesca. La câțiva pași de casa mea a sosit, când era tânăr, Carducci, republicanul. Iar dacă urc și mai sus, zăresc marea Romagnei și înălțimile Umbriei.

Pe acest colnic pietros, unde vântul nu se odihnește niciodată, spiritul meu și-a regăsit liniștea și pe sine însuși. În acest cerc de munți întunecați și colțuroși, pe această pajiște săracă în flori, cu pietre ascuțite, la umbra unor ceri aspri și nebăgați în seamă, în murmurul acestui fluviu îngust, dar limpede, care va ajunge la Roma mare și murdar, sub acest cer cu adevărat divin, transparent și delicat chiar atunci când e acoperit de nori, am simțit adevărata mireasmă a pământului, gustul aerului, aroma pâinii, căldura molcomă a focului de buturugi și vreascuri. Viața m-a1. Arbore din familia Fagacee, înalt de până la 30 cm, înrudit cu stejarul, foarte căutat ca lemn de foc. (N. R.)255cucerit din nou, încetul cu încetul, prin frumusețea simplității sale. Am redevenit copil și primitiv, sălbatic și rustic. Am reînnotat legătura cu strămoșii mei țărani, cu bunii săteni de rând care au mănânat vacile și au secerat grâul prin aceste părți. M-am împăcat în toată regula cu bătrâna mea familie. Acestui fiu risipitor, care s-a ghiftuit la toate banchetele intelectuale ale Europei, bătrâna casă i-a pregătit un colțisor alături de vatra cu totul înnegrită de fum, la masa de brad care cunoaște mămăligile galbene, șuncile sărate și pâinișoarele rumenite în cuptor.

În primele zile, sentimentul regăsirii era atât de mare, încât simțeam nevoia de-a aduce în casă câte o bucățică din această regiune frățască și părintească pe care o recunoșteam și o iubeam tot mai mult pe zi ce trecea: o piatră țuguiață ca un munte, o gogoasă desprinsă de pe frunza unui stejar, o ghindă netedă și frumos modelată, un mănunchi de flori de câmp, o bobită de chiparos, un spic de porumb. Toate aceste nimicuri sărace, simple, grosolane, nefolositoare, fără valoare îmi trezeau o plăcere copilărească: le simțeam înrudite cu mine, simbol al pământului meu și al tradiției lui.

Intre timp, mă apropiam din nou de literatura mai-marilor și pământenilor mei. După primii ani de lecturi universale înfometate, nu mă mai întorsesem aproape deloc. Mă îmbibasem de culturi exotice, aproape că nu citisem cărți italiene, iar dintre cărți le preferam celor lirice pe cele teoretice, iar celor de fantezie pe cele doctrinale. Dar acolo sus, după întoarcerea la patria mea de azi, am simțit nevoia să revin și la patria din trecut. Încetul cu încetul, la umbra fagilor și a256cerilor, în mirosul de izmă și-n vântul Verniei, am recitit cărțile care erau ale mele prin naștere și renaștere: Dante și Compagni¹, Boccaccio și Sacchetti², Machiavelli și Redi³, Gino Capponi⁴ și Giosue Carducci. Aceste cărți, pe care le citisem din datorie și din curiozitate, aceste cărți care mă plectisiseră în școală și care apoi m-au lăsat indiferent, pe care le privisem pînă atunci ca pe o retorică sau ca pe niște documente istorice, mi se deschideau acum în față prietenoase și fraterne, căpătau o altă culoare, răspândeau o altă mireasmă, se însuflețeau din nou în toată vigoarea lor primitivă. Această proză bătrână îmi întinerea spiritul. Acești oameni vechi, viguroși și nonconformiști îmi păreau, în câte o privință, mai moderni decât mine. Simțeam că sunt din aceeași casă, că fac parte din aceeași familie, că vorbesc limba lor sau că pot să înțeleg, cu amintirile mele, chiar ceea ce poate să pară mai straniu și vulgar în ochii unor străini.

A fost ca o călătorie a unui exilat prin locurile copilăriei sale. Toate mi-au ieșit înainte parcă pentru prima dată și sufletul mi s-a umplut de lucruri care păreau noi, dar pentru care locul era mai demult pregătit, iar cadrul potrivit. Gurile Infernului, fluviile de lumină ale cerului, Florența¹. Dino Compagni (1255-1324) – scriitor, istoric și cronicar italian, (N. R.)

2. Franco Sacchetti (1332-1400) – poet și nuvelist italian, (N. R.)

3. Francesco Redi (1626-1698) – medic, biolog și poet italian, (N. R.)

4. Gino Capponi (1792-1876) – om politic, scriitor și istoric italian, (N. R.)²⁵⁷zbârlită toată de turnuri și lănci, tinerii libidinoși, voioși și agresivi, bătrânii pe de o parte înțelepți și pe de altă parte canalii, prinții vicleni și virili, răutatea naturală a oamenilor, mișcarea stelelor în infinit și a mustului în căzi, istoria înfrân-gerilor și a speranțelor, Valdarno și Maremma, Casentino și Mugello – toată această frumoasă țară a Toscanei, cu oameni și grădini, cu ceruri și izvoare, de la agitația Comunei la asprele represiuni din '59, mi s-a

strecurat din nou în inimă și mi s-a lipit de trup, ca o mamă de fiul mult așteptat care s-a întors.

Nu mă cucerea numai substanța plină de miez a acelor cărți, ci mai presus de orice arta măiastră cu care erau alcătuite, minunata limbă în care erau scrise. Nici o podoabă, nici o emfază, nici o dantelărie inutilă, niciodată prostul gust sau moliciunea – ci lucrul viguros, obținut cu puțin, numai desen și relief, din bronz sau din piatră, nu din frișca sau miere. Incizii adânci, uneori chiar grosolane, dar hotărâte, limpezi și fără un rând de prisos. Limba bogată, mereu nouă, vie prin prescurtările și abilitățile ei expresive, fără umpluturi și diluări, familiară și populară fără a-și pierde solemnitatea și maiestatea. Și aici, ca și în munții ținutului, sărăcie aparentă, simplitate viguroasă, bucurie aspră – măreție și libertate.

Toscana astfel refăcută e Toscana mea, și totuși e Toscana cea mai adecvată și mai ilustră, nu aceea a florentinilor corciți, a moșiilor ca niște grădini sau a scriitorășilor amabili, dulcegi și scopiți care, de la 1600 încoace, au murdărit și au trădat patria. Eu, dimpotrivă, vreau să rămân credincios acestei mărețe Toscanne regăsite, căci, 258 pentru a mă reface pe mine însumi, am fost silit să mă reconstitui din locul și clipa în care m-am născut.

La început, toată lumea era în mine. Mai târziu, m-am regăsit singur și aproape fără viață. Pentru a-mi recăpăta forțele a trebuit să pun din nou mina pe bucata de lume care-mi era mai apropiată și mai înrudită. Acum, după ce am supt din nou la sânul primei mele mame și i-am auzit din nou graiul, acum, când îmi simt trupul înviorat de sânge și limba mai dezlegată, pot să pornesc iar la drum spre adevăratul meu destin. Cine sunt? În care este destinul meu? Cine sunt eu? -Z^Acum, când nu mă mai bizui decât pe propriile mele forțe refăcute și regăsite și pe disperata mea exaltare, nu mă pot lăsa în grija unor năluciri din afara mea. Mi-am încredințat cauza neantului, Unicului feroce. Universul e împărțit în două: eu și restul.

Acum sâmburele meu lăuntric trebuie să dea viață totului, trebuie să însuflețească și să preschimbe tot ceea ce mă înconjoară, trebuie să mă ajute să suport ceea ce se află în jurul meu. În acest ultim și hotărâtor război nu-mi pot găsi nici un aliat.

Între noi doi, deci, univers potrivit! M-am ridicat cu greu în picioare, cu totul amortit de atâtea prăbușiri, dar mereu drept de la brâu în sus,

259pregătit pentru orice provocare, gata să scuip peste această bolgie unde blânzii Abeli îi înghesuie fără milă pe Căinii care nu ascultă de legile invizibile ale speciei. Viața egoistă e ceva foarte aspru: nu se bucură de sprijinul unor ziduri prietenoase, nici de adăpostul unor golfuri liniștite, nici de străngeri de mână calde, cordiale. Dar eu nu caut bastoane ca să mă sprijin, ci ca să lovesc, iar când mă simt slab, mă închid în mine însumi; și, decât să vărs lacrimi de dragoste în fața celui pe care-l disprețuiesc și care mă disprețuiește, mai bine mă distrez insultând în persoana mea întreaga rasă umană. La naiba cu dragostea care ne face slabi!

Așadar cine sunt eu? În ce constă capitalul meu, numai al meu, pe care nu l-am moștenit de la nimeni, nu l-am furat de la nimeni, pe care l-am câștigat gologan cu gologan în atelierele experienței, cu truda sufletului meu, și care constituie acum puțina mea substanță, într-un cuvânt, adevăratul meu eu?

Mulți au încercat să mă definească, să mă descrie, să mă limiteze – prieteni și dușmani. Am ascultat, am tăcut, am zâmbit. Ajuns la jumătatea vieții probabile, după câteva încercări și o îndelungată carantină de singurătăți, cred că mă cunosc mai bine decât alții.

Nu sunt un om de acțiune, nu sunt un filosof, îmi place istoria, dar nu voi fi niciodată ministru. Mă atrag teoriile, dar nu voi înjgheba niciodată un sistem. Nu sunt un negustor, nici un sfânt. Vreau bani ca să-mi păstrez libertatea, dar n-am curajul să renunț la toate celelalte pentru a-i obține cu orice preț, îi invidiez pe marii oameni care au știut să renunțe, dar nu cred în mituri²⁶⁰și în paradisuri. Numai două atitudini, din câte există în mine, din învălmășeala de sănătate și boală, de filistinism și răutate care mă privește doar pe mine, pot trezi interesul celorlalți.

Ca să spun totul în două cuvinte, sunt un poet și un dărmător, un fantezist și un sceptic, un liric și un cinic. Cum pot conviețui și cum se pot împăca aceste două suflete, ar fi prea greu de descris. Dar într-adevăr acesta e fondul sufletului meu.

Câteodată sunt un biet sentimental care se înduioșează când, noaptea, în singurătate, pătrunde vag prin obloanele închise un simplu acord de vals vienez, chinuit la un pian; un copil care se topește de emoție privind un biet cer uniform, de culoarea cetii, pe care nu-l mângâie nici un nor negru sau alb; un nefericit care poate

să simtă o dragoste imensă pentru un bătrân necunoscut, pentru un prieten mort, pentru o floare ruptă, pentru o casă mohorâtă.

Alteori, dimpotrivă, devin lupul lui Hobbes, cu colți care simt nevoia să muște și să sfâșie. N-am nimic sfânt: nici măreția celor morți, nici gloriile consolidate de secole, nici adevărurile confirmate de experiențe milenare, nici sanctitatea legilor, nici asprimea codurilor, nici dogmele morale, nici legăturile celor mai adânci sentimente. Vreau să răstorn din temelie toate lucrurile, să dărâm credințele, să dau la iveală urâciu-nea care se ascunde în spatele tuturor fațadelor impunătoare, petele care există în orice soare, temeiurile meschine ale oricărei măreții, bazele josnice ale tuturor instituțiilor venerate, orbirea celor înțelepți, ticăloșia moraliștilor, dreptatea celor haini, voluptatea răului, măreția neantului.²⁶ Îmi place să zgârii, să rod, să jignesc, să cumpăr, să ridic vălurile, să despoi cadavrele, să smulg măștile. Devin netemător și nerușinat, nu respect pe nimeni: în învălmășeală mă simt în elementul meu. Îmi place să tulbur, să stârnesc spaima, să fiu și să par rău.

Dar după o asemenea furie mistuitoare iese la iveală fantezistul care-și imaginează isprăvi imposibile, care deformează realitatea, care proiectează în oglinda comodă a imaginației instinctele sale cele mai sălbatică, dorințele sale cele mai nesăbuite, care-i face mai mari decât sunt în realitate pe oamenii pe care-i iubește și pe oamenii pe care-i urăște, luând din viața însăși elementul real pentru a-l exagera în vis.

Atunci mă bântuie povești absurde, proiecte stranii, aventuri de necrezut, nebuni și nelegiuți care n-au trăit niciodată și vor să trăiască în mine, iubiri imaginare și iraționale, morți ciudate, neverosimile. Sunt silit să creez o lume nouă, care mă tulbură și mă neliniștește până și pe mine însumi în lungile răstimpuri când sunt, ca toți ceilalți, burghez și realist; o lume care închide în sine fragmente și străluciri de adevăruri profunde, dar care nu e lumea vie și adevărată pe care toți credem că o cunoaștem. În lumea aceasta mă mișc în totală libertate, dau creaturilor mele chipul pe care-l doresc eu, le fac să vorbească în felul meu, să moară brusc de bunăvoie, din motive care oamenilor în carne și oase li s-ar părea ridicole.

Într-un cuvânt, am rămas omul care nu acceptă lumea, iar unitatea și armonia sufletelor mele opuse constă tocmai în această atitudine încăpățânată. Nu vreau să accept lumea așa cum e, ' 62, de aceea încerc s-o refac cu ajutorul fanteziei sau s-o transform prin distrugere. O reconstruiesc prin artă sau încerc s-o răstorn prin

teorie. Sunt două eforturi aparent deosebite, dar armonioase și convergente.

Așa cum sunt și cum voi rămâne de-acum înainte, simt că reprezint o valoare, că am un drept aparte, că mă aflu în slujba oamenilor. Numai imbecilii înglodați pentru toată viața în imbecilitate se pot declara mulțumiți de lume. Cine încearcă s-o urnească din loc, s-o însuflețească, s-o înflăcăreze, s-o înnoiască și s-o sporească are dreptul nu la recunoștință, de care îmi pasă la fel de puțin acum ca și înainte, ci la libertatea de-a se exprima și de-a exista. Pentru a trăi, fiecare om are nevoie de credința că nu e cu totul inutil. Eu nu cer și nu vreau alt sprijin, dar de o asemenea certitudine mizerabilă am și eu nevoie, la fel ca și cei slabi. Trăiesc și acționez știind foarte bine că toată viața mea și toate faptele mele se vor cufunda în neant, dar vreau să-și dea seama și ceilalți că am dreptul să stau în mijlocul lor și să-i jignesc, fiindcă fac ceva care le poate fi de folos lor înșile.

Într-o lume în care fiecare se gândește la hrană și la bani, la distracții și la putere, e nevoie ca, din când în când, cineva să împrăspăteze viziunea lucrurilor, să scoată la iveală extraordinarul ce se ascunde în lucrurile ordinare, misterul din banalitate, frumusețea din gunoi. În mijlocul unei imense și atotputernice caste de sclavi ai opiniei și ai tradiției, de pedanți parazitari și sofisticați, de predicatori ai vechilor legende, de paznici de temnițe morale, de papagali încăpățânați ai tuturor normelor învechite și ai tuturor locurilor comune,

!e nevoie de un om care să-i trezească pe toți din somn, de un străjer al inteligenței pure, de un săpător cu mușchi zdraveni, de un incendiator de bună-credință care să ardă și să dărâme, pentru a pune în loc lumina piețelor, arborii libertății recucerite, zidirile viitorului.

Sunt unul din acești oameni care acceptă sarcina cea mai ingrătă și rolul cel mai primejdios. Iar pentru binele și răul pe care-l fac am dreptul să respir, să mă încălzesc, să umblu, să ridic fruntea, să fiu liber, să exist după legea mea. Justificare stilistică'u nu scriu pentru bani, nu scriu ca să măi (y împăunez, nu scriu ca să fac codoșlâc cu fete modeste și cu bărbați grași, nu scriu nici ca să-mi anin la pălăria neagră, cu boruri largi caraghioasa ramură de laur a faimei cetățenești. Scriu numai ca să-mi descarc sufletul, în sensul cel mai ordinar care vă poate trece prin minte vouă, delicate imaginații de baritoni fără ocupație! Luați aminte, nu zic pentru a mă

elibera, cum zice pletosul vostru erou eponim, sublimul filistin Wolfgang Goethe, consilierul intim al ducelui de Weimar și al sufletelor prometeilor reabilitați.

Prin tragicele frivolități ale unui Werther, el se elibera de măruntele disperări ale unei voite îndepărtări, iar produsul acestei eliberări ajungea pe măsuțele de noapte ale unor frumuseți

264sentimentale și veștejite și la căpătâiul viitorilor sinucigași, ca o jucărie mortală înzorzonată cu toate acordurile unei literaturi mediocre.

Eu, în schimb, mă descarc și îi dau descărcării mele mai plebeiene și mai dezgustătoare nume: o numesc scuipatul care țâșnește din gâtulejul meu inflammat și care zboară ca prin farmec în nenumărați stropi pe toate fețele pe care mă simt vrednic să le pălmuiesc; o numesc fierea vărsată pe care mi-a distilat-o din sânge spectacolul vieții noastre; o numesc scursoare a puroiului din umflăturile, din rănile și din buboaiile personalității mele imorale, în pericol să se molipsească din cele mai aglomerate spitale. Nu, domnilor! Nimic delicat – vă avertizez!

— Nu va ieși din această pană ce alunecă pe hârtie.

Aș vrea ca, în locul cernelii decolorate, din vârful ei despicat de oțel să curgă sânge negru și fierbinte, ca acela ce picură din pieptul eroului într-o încăierare nocturnă; aș vrea ca flerul să sfâșie și să mistuie hârtia peste care trece, ca și cum ar fi înroșit în foc; iar din brazdele pârjolite să se înalțe spre nasul dornic al cititorului un fum acru și binefăcător.

Onorat public, eu nu sunt dintre cei care scriu cu aerul umil și prevenitor al servitorilor care duc paltonul și blana. Există și inși care se așază în fața cititorului imaginar așa cum un fals napo-litan se sprijină de zid cu chitara atârnată de-a curmezișul pieptului și cu gura patetic căscată sub ferestrele unei pensiuni de vilegiaturiști generoși; alții, în schimb, i se aruncă la picioare ca niște Magdalene despletite care scot din sticlute balsamuri și alifii pentru toate zgârieturile și bătăturile sufletești; alții mi se par niște tineri²⁶⁵seminariști în sutane albe, care agită la altar cădelnițele de alamă duminica, în timpul slujbei.

Eu sunt dintr-o altă rasă. Nu m-am născut în suflarea pașnică a unui bou sau a unui măgar, iar bunii păstori n-au venit să-mi țină tovărășie în cea dintâi zi a vieții mele. M-am născut revoluționar și nu sunt deloc sigur că atunci când am ieșit pe însângerata poartă

maternă n-am intonat, în loc de obișnuitele țipete de uimire, vreun crâmpei dintr-o Marseilleză stânjenitoare. Orice guvern ar conduce lumea, eu voi fi mereu în opoziție. Expresia naturală a spiritului meu e protestul, atitudinea spontană a trupului meu e aceea a asaltului la baionetă, figurile mele preferate sunt invectiva și insulta. Pe buzele mele, orice cântec de iubire se transformă într-un refren de revoltă, cele mai cordiale efuziuni sunt retezate dintr-odată de un hohot de râs, de un rânjet, de o mânioasă ridicare din umeri. Ah, dacă fiecare cuvânt al meu ar fi un glonț de carabină șuierând prin aerul liber, fiecare frază – o flacără, fiecare capitol – o baricadă bine apărată, fiecare carte a mea – un bloc de stâncă uriaș și greu, în stare să spargă căpățânile pletoase ale unui întreg popor!

Există cuvinte albe, fragile și înmiresmate ca iasomia; există altele dulcele și lipicioase ca zahărul roșu din acadelele copiilor săraci; altele pufoase, călduțe și vicioase precum cărnurile amantelor de patruzeci de ani; apoi altele atât de paradiziace, gingașe și delicate, încât numai penele de gâscă ale bătrânilor sfinți nemâncați le pot așterne pe hârtie, ca pe niște fluturi tremurători, alcătuiți din reflexe de praf; există, în fine, altele atât de comune și de lipsite de gust, încât proza compusă cu ajutorul lor se sfărâmă între degete, ca un miez de pâine uscată.

Dar cuvintele pe care le aleg și le prefer eu nu sunt de genul acesta: cuvintele mele trebuie să fie tari precum cremenea; zgrunțuroase, aspre și neplăcute precum pietrele ce cad din surpături și se desprind din galeriile minelor; trebuie să fie sincer și firesc nude, așa cum au ieșit întâia oară din gurile duhnind a vin ale plebei creatoare. Cu asemenea cuvinte grosolane și primitive vreau să fac o proză robustă, compactă, solidă, trainică și sănătoasă, care să-i facă de rușine pe parfumierii și pe libertii celor mai rafinate literaturi. Iar când mă voi goli de scuipatul, de puroiul, de fierea și de sângele stricat, când mă voi descărca pe de-a-ntregul, atunci voi deveni și eu suav precum crinii din vale, iar dimineața voi asculta plin de reculegere ciripitul păsărelelor ce sar pe olanele mișcătoare și mă voi emoționa privind legănarea clopotelor în clopotnițele scunde și coșcovite ale bisericilor uitate, și mă voi plimba pe aleile grădinilor, afară din oraș, cu capul plecat, ca să nu strivesc cumva vreo uriașă furnică strân-gătoare. Atunci veți auzi țâșnind din inima mea eliberată un cântec atât de plin de voluptate, atât de încărcat de duioșie, de o dragoste atât de tân-guitoare și de delicată, încât

niciunul din voi nu va fi în stare să-l asculte fără să-și aducă aminte clipa cea mai luminoasă și mai pasionată a tinereții sale, fără să sufere de o prea sfâșietoare blândețe.²⁶⁷Nu sunt sfârșit ț-yfea&ax în Italia umblă zvonul că sunt un om v=>*-/ - secătuit, epuizat, sfârșit? Se spune chiar că am fost doar un foc de paie și că vântul de primăvară a spulberat până și ultima rămășiță de cenușă?

Încetișor, băieți! Puțină răbdare, vă rog. Nici vorbă de sfârșit! Păi nici măcar n-am început! Închipuiți-vă că tot ce-am făcut și cât am făcut până acum a fost doar o prefață, o introducere, un indice anticipativ, un anunț, o proclamație și, dacă vreți, chiar o revărsare de must și de spumă menită să ajute maturația interioară. Ce e mai bun vine de-acum înainte: abia astăzi mă nasc.

Focul de paie era un foc de bucurie, un foc bengal, un joc de artificii copilăresc, un lucru plin de haz, făcut ca să mă distrez. Dar astăzi mă simt în stare să stârnesc un incendiu care să nu mai poată fi stins!

Nu știu ce vreți să faceți cu groapa pe care ați săpat-o pentru mine (poate veți ascunde în ea, mai curând sau mai târziu, fetușii voștri avortați), dar vă sfătuiesc să aruncați la coș epigrafele. Nu există lepede de marmură care să mă facă să plec capul: condamnările voastre la moarte îmi stârnesc un chef, o poftă de răs, de dans, de lucru, pe care de mult timp n-o mai cunoscusem.

Nu! Vă spun încă o dată: nu e bine să confundați tăcerea cu moartea, reculegerea cu sfârșitul și pregătirea cu sinuciderea. Am treizeci de ani, dar părul mi-e încă blond și cărlionțat, mai am încă destui dinți, am mâinile zdravene, picioarele sprintene. Îmi simt mereu sângele bătând ca un ciocan la încheieturile mâinilor și la tâmpile, ideile²⁶⁸âmi clocotesc încă în cap, mintea încă nu m-a lăsat, ba chiar s-a făcut mai limpede și mai hotă-rătă. Mai am încă ceva de spus, mai am încă timp în fața mea: acasă am întotdeauna hârtie albă din belșug, hârtie netedă, albă, tăiată, pe care penița alunecă ușor și repede, și am încă penițe de oțel și călimări pline, neîncepute. Nu-mi lipsește nimic, ceasul meu n-a venit încă, nu era acela, dar poate e pe cale să bată. Nu mă predau, nici nu mă retrag. Sunt mereu aici, în persoană, gata să le răspund la toate tuturor.

Am atâtea lucruri de spus! N-aveți idee câte impresii și câte descoperiri vreau să le comunic altora înainte de-a muri. Nu pot să condamn și să suprim toată această parte a ființei mele, care e cea mai bună – singura care le justifică pe toate celelalte. Am datorii față

de mine însumi, față de oameni, față de spirit. Simt că, în țara mea, în lume, reprezint un curent de idei care nu e bine văzut, care nu e răspândit și înțeles; că întruchipez ostilitatea și dușmănia împotriva unor moduri de-a gândi și de-a scrie care sunt rușinoase, dăunătoare, neputincioase. Și-atunci vreți să rămân nemișcat și mut, să mă retrag în chilia unui contemplator taciturn sau în odaia călduță a unui om așezat, cărui puțin îi pasă de mersul lumii din moment ce cina lui e asigurată?

Mai bine moartea decât un asemenea sfârșit! Trebuie să exprim ceea ce port în mine, datoria mea este să fac în așa fel încât alții să nu mai spună anumite lucruri, să nu le mai gândească și să nu le mai scrie așa cum le-au scris. Nu-mi pasă că toate acestea nu vor folosi la nimic, nu mă interesează. V-o spun sincer: nu mă interesează deloc. Am depășit și stadiul acesta. Sacrificiu mare și demn, tocmai pentru că e absurd. Nici o acțiune rațională n-a fost numită vreodată sacrificiu. Mă simt destul de puternic ca să-mi risipesc forțele făcând pe Tantal și destul de bogat ca să arunc pe fereastră ceea ce e bun. Nu numai că nu sunt sfârșit, sunt inepuizabil – văpaia mea este asemenea celei care-i învăluie pe cei trufași în infernul dantesc – de nestins. Și mi se pare că tinerețea mea trebuie să fie eternă precum cea a zeilor Eladei.

Mi se pare, am spus, dar nu cred că e așa. Va veni și pentru mine ziua în care solzii de aur ai lucrurilor vor cădea precum fâșiile de în pictate ce înfășoară mumiile milenare; va veni și ziua în care soarele mi se va părea doar o lumină mai mult pe cerul apăsător, iar întoarcerea primăverii va fi numai o nouă pagină de almanah; florile vor distila zadarnic din pământul murdar cele mai dulci culori pentru a se întrece cu cerul, trilul din serile calde al privighetorilor nu va mai fi decât unul din multele zgomote ale nopții, iar când soarele va coborî spre fluviu, nu voi mai urca scările dealurilor pentru a-l saluta în tăcere din priviri. Femei blonde, fragede, ispititoare, bine făcute, vor trece pe lângă mine, iar carnea mea nu se va înfiora de dorință: nu-mi mai sunt destinate mie, nu mă mai gândesc să plac. Toată viața mea va fi parcă pierdută într-o lenevie indiferentă, într-o ceață de amintiri cenușii și aproape identice, fără zvâcnetul vreunei dorințe și fără străfulgerarea vreunei acțiuni. Se va întâmpla și cu mine ceea ce se întâmpla cu toți.

Dar înainte să ajung la sfârșitul acesta, vreau să umplu cu suflarea mea toate trâmbițele universului, să împlinesc toate

sarcinile, să-mi satisfac toate răzbunările și să-mi las scrise și incrustate cuvintele și voința mea. Abia am început. Copilul se naște la nouă luni, dar omul începe la treizeci²⁷⁰ de ani. Floarea a înflorit, dar fructul trebuie să se mai coacă, înainte să putrezească. Către noua generație f^{jy}upă treizeci de ani se vede într-adevăr cât

_^/valorezi, pentru că apar cei mai tineri decât tine. Până pe la treizeci de ani trebuie să te bați cu cei în vârstă, iar lucrul acesta e mai ușor. Suntem judecători și călăi în numele forței eruptive a imaturității care vrea și ea un pic de soare ca să înflorească. Dușmanii s-au ajuns, au devenit celebri, dar sunt obosiți și își ascund sub tăcerea amară și sub zâmbetul acru seninătatea lașă a satisfacției. Stau jos și nu vor să se scoale. Așteaptă, ne suportă, iar, dacă se tem cu adevărat, ne fac ochi dulci și ne momesc prin cordialitate. Dar când apar ceilalți, cei noi, cei proaspeți, cei dinth urmași, băieții care aveau zece ani și mergeau încă la școală când noi aveam douăzeci și dădeam primele lovituri, atunci începe ziua încercărilor și a evaluării. Tinerii aceștia s-au hrănit din noi, au mers pe urmele noastre, ne-au urmat o bună bucată de drum, dar acum e timpul schimbării și al majoratului. De aceea, simt nevoia să se revolte împotriva celor mai apropiați lor și se pregătesc să ne atace, așa cum noi i-am atacat pe cei mai mari ca noi. Chiar dacă nu ne atacă în public, ne judecă între ei. Pentru ei, suntem deja obiect de istorie și de evaluare. Se simt superiori, sunt siguri că ne-au depășit sau că sunt în stare să ne întreacă dintr-o singură mișcare. Între noi și ei nu mai există acea afectuoasă încredere²⁷¹ care ne-a legat de cei care aveau aceeași vârstă cu noi, care ne-a încurajat în aceleași competiții și care ne-a făcut să înțelegem treptat slăbiciunile și lipsurile operei noastre. Nou-veniții nu vor să știe de nimic: ei aparțin unui alt timp, au trecut prin alte climate, au alte iubiri ascunse, alte legături, alte aversiuni. Ne întâmpină cu răceală, în numele dogmelor zilei, consemnate în formule de circulație ieftină. Sunt cruzi ca niște copii și necuviincioși ca niște borfași. Fac parte dintr-o altă rasă, vorbesc o altă limbă. Putem să stăm alături de ei, să lucrăm cot la cot, să vorbim și să ne zâmbim, dar nu ne înțelegem. O simt: prin venele noastre nu curge același sânge. Simt cum atârnă deasupra capului meu sentința lor disprețuitoare, osânda lor arogantă.

Dar uite că eu nu vreau să fac pe mortul și pe omul superior, așa cum au făcut cu noi mulți dintre cei vârstnici. Nu vreau să mă prefac că nu-i cunosc, nu vreau să-mi ascund capul după vrafuri de

cărți sau să mă înfășor în toga cezariană a asasinatului mulțumit de sine. Nici gând. Eu sunt eu, iar ei sunt ei. Să facem socotelile. Nu mi-e frică de cei noi, așa cum nu mi-a fost frică nici de cei vechi.

Sunt gata să dau pe față toate cărțile mele și să mă apăr cu dinții și cu ghearele, cu cuvântul și cu mintea, ca un sălbatic și ca un civilizat. Nu dau înapoi. Nu mă dau bătut. Am mai spus-o: nu sunt sfârșit. Titlul acestei cărți e greșit, nu e mare pagubă. În ea e vorba despre un om care e gata să-și vândă scump pielea și care vrea să termine cât mai târziu cu putință.

Nu-i disprețuiesc pe tineri și nu-i urăsc. Pentru unii dintre ei am făcut tot ce-am putut. Nu i-am îndepărtat. I-am tratat cu asprime atunci când am crezut că sunt demni să afle adevărul din gura unui om. I-am așteptat, i-am dorit, i-am pândit la pragul celor douăzeci și cinci de ani, ca să văd de ce erau în stare, ce sălășluia în ei. I-aș fi vrut mai violenți, mai personali, mai puțin gravi și mai puțin asemănători unor fonografe. Dar n-are importanță: îi respect și îi stimez așa cum sunt. Nu-i condamn dacă fac lucruri mediocre sau dacă scriu prostii: trebuie să faci multe lucruri proaste pentru a ajunge să înfăptuiești câte unul mulțumitor. Nu ajungi la douăzeci de ani cu capodopera pregătită în sertarul biroului. Sper că-o vor realiza și atunci vor putea să treacă peste mine fără remușcări.

Dar nu vreau nici să mă umilesc în fața lor. Nu vreau să dispar înainte să rezist până la ultima suflare. Dacă printre ei se află vreunul care crede că mă poate pălmui și călca în picioare înainte de vreme, fără nici o justificare, să știe că se va trezi în fața unui om înarmat și viu, nu în fața unui hoit ciung. Ca să distrugi trebuie să și faci ceva, iar ca să învingi e nevoie să sângerezi din toate rănilile.

Înainte, băieți! Aș fi fost poate în stare să folosesc mai bine acești treizeci de ani ai mei – douăzeci de ani de viață cerebrală, zece ani de lectură. Totuși am făcut ceva. Am luat parte la mișcări de idei și le-am inițiat, am întemeiat reviste, am publicat o jumătate de duzină de cărți, am risipit idei neghioabe sau profunde, cum or fi fost, în dreapta și-n stânga. Sunt cineva, reprezint ceva, am un trecut și voi avea, cu orice preț, un viitor.

Dar voi? Voi ce-ați făcut, ce faceți? Ia să vedem: articole, recenzii, critici – critici-recenzi-articole. Sunteți deștepți, desigur, și culți. Dar deocamdată, dacă nu mă înșel, vă agățați încă cu toții de case străine, trăiți pe spinarea celor ce au realizat ceva, vă înălțați punându-vă sub tălpi volumele altora. Între voi se află unii care au

făcut sau vor face artă: foarte bine. Să judeci e greu, dar să faci e și mai greu. Vom vedea.

Până atunci, eu nu vreau să fiu expedit în doi timpi și trei mișcări. Nu vreau să fiu strivit sub călcâi fără să protestez. Pentru voi, anume pentru voi, mai ales pentru voi, am scris această istorie dramatică a spiritului meu.

Iată-mă: m-am deschis și m-am despiciat, mi-am scos la vedere viscerele și nervii ca în planșele de anatomie. Dacă doriți, puteți să faceți cunoștință cu ceea ce e mai adevărat în mine, ca să evitați judecățile pripite. În această carte nu se află biografia mea, ci desfășurarea exactă a evenimentelor mele interioare. Explicația și cheia întregii mele opere se găsesc aici. Nu e o operă de artă, e o mărturisire făcută mie însumi și celorlalți. Din ea veți învăța să-l cunoașteți pe mizantropul sentimental și pe ofensatul care a izbutit, slavă Domnului, să devină antipatic atâtor oameni. Vă dau pe mână spiritul meu, vă pun la dispoziție probele și contraprobele. Pentru acestea și pe baza acestora vreau să fiu judecat. Voi continua să fac multe lucruri, să lucrez cu voi, alături de voi, dar o perioadă din viața mea s-a încheiat și vreau să se țină seama de această dezordonată revărsare a mea în cincizeci de capitole.

Mă prezint în fața ochilor voștri reci cu toate durerile, speranțele și slăbiciunile mele. Nu cer milă, nici îngăduință, nici laude, nici mângâieri, ci numai trei sau patru ore din viața voastră. Iar dacă, după ce m-ați ascultat, veți continua să credeți, în ciuda vorbelor mele, că sunt într-adevăr un om sfârșit, va trebui cel puțin să recunoașteți că sunt sfârșit pentru că m-am apucat de prea multe lucruri și că nu mai sunt nimic pentru că am vrut să fiu totul.

SFÂRȘIT